

ДЕРЖАВНА ПЕНІТЕНЦІАРНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
PENAL REFORM INTERNATIONAL
PUBLIC ADVOCATE

**ТЕОРЕТИЧНІ
ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ
СТАНУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ
УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЗАСУДЖЕНИХ
ТА ЗВІЛЬНЕНИХ**

*Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 19–20 квітня 2016 року)*

Київ
2016

УДК 343.843+343.261]-052-056.42:342.716](477)(082)
ББК 67.9(4Укр)409+67.9(4Укр)400.7я43
Т33

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Академії Державної пенітенціарної
служби від 1 квітня 2016 року
(протокол № 6)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Тогочинський О. М., кандидат педагогічних наук, доцент

Олійник О. І., кандидат юридичних наук, доцент

Чебоненко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент

Мукшименко А. П., кандидат юридичних наук

Пузирьов М. С., кандидат юридичних наук

Т33 **Теоретичні та практичні питання стану дотримання прав уразливих категорій засуджених та звільнених** : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 квіт. 2016 р.) / Тогочинський О. М., Олійник О. І., Чебоненко С. О., Мукшименко А. П., Пузирьов М. С. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2016. – 185 с.

ISBN 978-966-437-458-0.

Збірник праць друкується за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні питання стану дотримання прав уразливих категорій засуджених та звільнених». До збірника увійшли публікації вітчизняних учених у галузі кримінально-виконавчого права, педагогіки та психології, присвячені розгляду теоретичних і практичних питань стану дотримання прав уразливих категорій засуджених та звільнених у контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Для персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, науково-педагогічних працівників, курсантів та студентів.

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори. Редколегія залишає за собою право корегувати матеріали виступів.

УДК 343.843+343.261]-052-056.42:342.716](477)(082)
ББК 67.9(4Укр)409+67.9(4Укр)400.7я43

Друкується в авторській редакції

ISBN 978-966-437-458-0

- © Державна пенітенціарна служба України, Академія Державної пенітенціарної служби, 2016
- © Тогочинський О. М., Олійник О. І., Чебоненко С. О., Мукшименко А. П., Пузирьов М. С., 2016

ПЕРЕДМОВА ДО ВИДАННЯ

Нині в Україні у світлі реформаційних процесів пенітенціарної сфери актуалізувалося питання участі громадянського суспільства у справі виправлення і ресоціалізації засуджених. Ураховуючи поступальний розвиток України, як правової держави, одним із критеріїв оцінки ефективності діяльності органів і установ виконання покарань є формування й реалізація кримінально-виконавчої політики щодо уразливих категорій засуджених, до яких, насамперед, належать неповнолітні та жінки.

Прогресивним кроком у цьому напрямі став прийнятий 5 лютого 2015 року Закон України «Про пробацію», який містить низку фундаментальних положень, спрямованих на гуманізацію кримінально-виконавчого процесу щодо уразливих категорій засуджених. Водночас, у цьому контексті пробаційну діяльність не слід зводити лише до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, адже законом уперше введено до вітчизняного правового поля таку категорію, як «пенітенціарна пробація». Більше того, названим законом введено в дію статтю 12 «Особливості пробації щодо неповнолітніх», що зайвий раз свідчить про підвищену турботу держави щодо цієї категорії засуджених. Зокрема, пробація щодо неповнолітніх (осіб віком від 14 до 18 років) здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей цієї категорії засуджених. Пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Запроваджені 2015 року новації за сучасних умов реформування вищої відомчої освіти ставлять на порядок денний питання про урахування змін до кримінально-виконавчого законодавства при підготовці фахівців для органів і установ виконання покарань. У цьому зв'язку Академія Державної пенітенціарної служби, як флагман вітчизняної пенітенціарної освіти, ставить за мету диференціацію підготовки фахівців шляхом перспективного запровадження у складі вищого навчального закладу факультету пробації, на якому здійснюватиметься підготовка офіцерів пробації. Також у

навчальних планах академії містяться спеціальні курси, вивчення яких спрямовано на формування у курсантів і студентів знань та умінь роботи з уразливими категоріями засуджених. При цьому така постановка питання, в контексті реалізації положень Закону України «Про пробацію», передбачає корегування програм практичної підготовки курсантів, зокрема в частині формування професіограми «офіцер пробації».

Така диференціація пенітенціарного персоналу, підготовку якого здійснює Академія Державної пенітенціарної служби, повною мірою узгоджується із двоєдиним вектором державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і пробації.

Отже, такий поділ персоналу потребує внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства, розроблення нових відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актів (зокрема, щодо діяльності волонтерів пробації, питань взаємодії суб'єктів соціального патронажу, де провідну роль має відігравати орган пробації).

Вирішення цих перспективних завдань можливе тільки в рамках широкої наукової дискусії та має бути спільною справою науковців і практиків. Одним із таких заходів власне і є ця конференція, що присвячена теоретичним та практичним питанням стану дотримання прав уразливих категорій засуджених та звільнених.

Висловлюємо щирі вдячність колегам, що долучилися до роботи конференції та сподіваємося на подальшу плідну співпрацю.

*З повагою та вдячністю,
Ректор Академії Державної пенітенціарної служби,
кандидат педагогічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби
Тогочинський Олексій Михайлович*

Борець Ю. В.,
старший викладач кафедри
психології Академії Державної
пенітенціарної служби

СЛУЖБА ПРОБАЦІЇ: ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ

На етапі радикальних соціально-економічних змін і процесів державотворення, що здійснюються в Україні, зростає роль особистісної відповідальності людини. Саме тому стратегії самоздійснення особистості на життєвому шляху її розвитку значною мірою пов'язані з уміннями і навичками людини орієнтуватися в основних сферах життєдіяльності – суспільно-політичній, економічній, моральній, правовій та ін.

Сьогодні в нашій державі створено достатнє нормативно-правове підґрунтя для забезпечення процесу розвитку громадянської активності, водночас динамічність сучасного життєвого простору обумовлює утворенню несприятливих психологічних умов для функціонування і розвитку громадян. Зниження психологічної безпеки інформаційного середовища, домінуванням високих запитів молодих людей до життя та ряд інших чинників призводить до потрапляння людей в кримінальне середовище. Питання боротьби зі злочинністю стали аналізуватися у термінах покращення соціальних умов та створення дієвих соціальних служб для певних категорій населення. Ресоціалізація злочинців почала розглядатися як головна мета кримінальної політики.

Визначаючи сутність поняття «пробація», у першу чергу слід вказати, що це «метод роботи зі злочинцями». Варто наголосити, що пробація не є просто різновидом покарання, альтернативним ув'язненню, або особливим органом державного управління. «Пробація» – це система, яка надає злочинцям можливість реформуватися. Замість того, щоб бути покараними, ці злочинці умовно звільняються під дружній нагляд досвідченого соціального працівника, відомого як офіцер пробації. Офіцер пробації є водночас: 1) державним службовцем (хоч є винятки, через те що в багатьох сучасних

європейських країнах держава делегує функції пробації приватним організаціям); 2) соціальним працівником, який надає соціальні послуги як засудженим до альтернативних покарань, так і позбавлення волі; 3) соціальним працівником, який надає підтримку потерпілим від злочинів. Йдеться про надання інформаційної підтримки потерпілим щодо відбування покарання конкретним засудженим як в умовах ув'язнення, так і в умовах вільного суспільства. Інформація, яка надається офіцерами пробації потерпілим, може включати деталі проголошеного вироку, умови відбування засудженим покарання у в'язниці та процес його ресоціалізації, можливість умовно-дострокового звільнення засудженого, гарантії безпеки потерпілого після повернення засудженого до суспільства; 4) посередником у налагодженні діалогу між потерпілим та злочинцем; 5) суб'єктом кримінального процесу, обов'язок якого полягає в наданні суду максимально повної соціальної та психолого-біологічної характеристики про особу злочинця у формі так званої досудової доповіді та рекомендацій щодо міри покарання; 6) суб'єктом кримінально-виконавчого процесу, обов'язок якого полягає у виконанні альтернативних покарань та здійсненні нагляду за злочинцями в умовах вільного суспільства; 7) соціальним працівником, який обслуговує інші соціально вразливі категорії населення (в деяких юрисдикціях).

Пробація, з одного боку, поєднує елементи контролю, з іншого – вона сфокусована на індивідуальній роботі із засудженим, його супроводі. Пробація має досягати певних визнаних цілей: а) сприяти розвитку соціальної адекватності та впевненості у власних силах; б) не дати правопорушникові опинитись у товаристві звичних злочинців, що неминуче привело би його до в'язниці; в) дозволити правопорушникові не кидати роботи і водночас пильнувати за його діями; г) забезпечити офіційний канал надання порад та підтримки; д) розірвати ланцюг злочину й покарання. Як було зазначено в одному з перших найбільш вагомих законодавчих актів у цій сфері – британському законі 1907 р. «Про пробацію злочинців», якщо будь-яка особа постала перед судом за скоєння злочину і вина її доведена у встановленому порядку, суд, беручи до уваги персональні характеристики, минуле, вік, стан здоров'я злочинця або нетяжкий характер скоєного злочину, може прийняти одне з

наступних рішень: (1) припинити провадження по справі або (2) умовно звільнити злочинця (з гарантіями або без них) за умови, що злочинець буде добре себе поводити в суспільстві. Інакше він знову в будь-який час може постати перед судом для винесення обвинувального вироку, але не пізніше трьох років після проголошення рішення суду про застосування умовного засудження.

Доречно відзначити, що під пробацією (випробування) також слід розуміти альтернативний, по відношенню до позбавлення волі, вид покарання, який передбачає контроль за особами, що перебувають у конфлікті з законом, їх соціальну реабілітацію з метою попередження скоєння нових правопорушень. На відміну від умовного покарання, коли позбавлення волі відкладається на певний термін, призначення пробації передбачає відкладання вироку власне на сам період пробації. Пробація призначається особам, які скоїли протиправне діяння, що не відноситься до тяжких злочинів, і передбачає направлення на певний термін засудженого під нагляд працівника служби пробації, який здійснює контроль за його поведінкою. Особа, засуджена до пробації, зобов'язана дотримуватися визначених судом умов. У випадку їх порушення, призначення пробації скасовується та виноситься вирок до позбавлення волі. Як альтернативна ув'язненню санкція пробація (випробування) полягає у встановленні нагляду за злочинцем, котрий залишається в суспільстві, але судом на нього накладені певні зобов'язання й обмеження. Правила вимагають від нього відвідувати денні центри пробації, періодично зустрічатися з наглядовим офіцером, брати участь у певних різновидах діяльності, передбачених положенням про пробацію, дотримуватися законослухняної поведінки.

На теперішній час аналогічні функції виконує кримінально-виконавча інспекція. На перший погляд кримінально-виконавчу інспекцію в Україні можна вважати аналогом служби пробації, адже інспекція, за вітчизняним законодавством, виконує покарання, що не пов'язані з позбавленням волі. Однією з найважливіших функцій, яку виконує служба пробації, є досудова, вона здійснюється на стадії розслідування злочину, одночасно з проведенням інших слідчих дій, покладених на органи дізнання та слідства. У ході виконання досудової функції

забезпечується збір інформації про правопорушника з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для даної особи виду покарання (позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання) на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливостей її ресоціалізації у в'язниці чи на волі. Досудова функція містить власне соціальне дослідження особистості злочинця, складання попереднього соціального повідомлення (доповіді) про нього, присутність на засіданнях суду.

Другою основною функцією співробітників служби пробації є після судова, виконання альтернативних видів покарань, нагляд за засудженою особою та його ресоціалізація на основі спеціальної програми, запропонованої в соціальній доповіді. Офіцер пробації здійснює соціально-психологічне поводження із засудженим, у ході якого він прагне психологічно впливати на особу, зняти напругу, страх, розчарування, агресію, невдоволення. Значне місце тут займають тематичні бесіди з піднаглядним засудженим, відвідування його вдома. Кожна особа, котра перебуває під пробацією, підлягає індивідуальному обстеженню, за результатами якого складається програма нагляду за нею. Офіцер пробації, закріплений за засудженим, занотовує проведені бесіди, відзначає зрушення в поведінці клієнта, раз на місяць складає його характеристику, яка, за наявності гарної поведінки й усунення його небезпеки для суспільства, може бути направлена в суд для дострокового звільнення. Якщо засуджений порушує порядок відбування покарання, його викликають до суду, який виносить попередження або штрафує на певну суму, або призначає певну кількість годин громадських робіт з обов'язковим відвідуванням денного центру.

При створенні служби пробації наріжним каменем має бути переконання того, що система покарань в Україні не носить характер помсти, а є гарантією того, що держава, за умови суворого контролю за особами, які скоїли правопорушення, не обмежує без особливих на те причин свободу громадян. Служба пробації прагне переконати правопорушника стосовно скоєного злочину, спонукати його зрозуміти всі негативні наслідки, показати, як у подальшому можна уникнути протиправних дій. Все це допоможе вплинути на чисельність засуджених у місцях позбавлення волі, захистити від «кримінального зараження» осіб,

які не становлять великої небезпеки для суспільства, і загалом наблизити українську систему виконання покарань до вимог Ради Європи та європейських стандартів.

Отже, з особами, котрі перебувають під пробацією, проводять різнопланову соціальну роботу: консультування, тренінги з формування навичок стримування емоцій і вміння спілкуватися з людьми, розвитку гігієнічних навичок і потреби піклуватися про своє здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку нанесено постраждалому, навчають жити самостійним життям, готують до законослухняної поведінки на волі.

Головач А. А.,

старший викладач кафедри
фізичної підготовки Академії
Державної пенітенціарної
служби

Лисюк С. М.,

старший викладач кафедри
фізичної підготовки Академії
Державної пенітенціарної
служби

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Досліджуючи обрану тему, перш за все, слід звернутися до законодавства України та визначити, що ж саме має на увазі законодавець, коли мова йде про фізичну культуру та її складові.

В Україні законами, що регулюють це питання є:

- ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р.;
- ЗУ «Про освіту» від 23.05.1991 р.;
- ЗУ «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» в статті 1 дає таке визначення: «Фізична культура – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя. Фізична культура має такі напрями: фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація» [1].

Згідно цього ж закону фізичне виховання різних груп населення – напрям фізичної культури, пов'язаний з процесом виховання особи, набуттям нею відповідних знань та умінь з використання рухової активності для всебічного розвитку, оздоровлення та забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі в суспільному житті;

масовий спорт (спорт для всіх) – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей під час їх дозвілля для зміцнення здоров'я;

фізкультурно-спортивна реабілітація – система заходів, розроблених із застосуванням фізичних вправ для відновлення здоров'я особи та спрямованих на відновлення і компенсацію за допомогою занять фізичною культурою і спортом функціональних можливостей її організму для поліпшення фізичного і психологічного стану.

В особистому аспекті фізична культура є тією частиною загальної культури людини, яка виражається ступенем розвитку фізичних сил і рухових навичок, а також рівнем життєдіяльності людини та стану її здоров'я. Вона дозволяє за допомогою своїх специфічних засобів і методів розкрити потенційні фізичні можливості людини.

Фізичне виховання – головний напрямок впровадження фізичної культури. Однією із складових фізичного виховання є навчання. У фізичному вихованні навчання визначається як організований процес передачі й засвоєння системи спеціальних знань і рухових дій, спрямованих на фізичне й психічне вдосконалення людини [2, с. 21].

Результатом навчання у фізичному вихованні є загальна фізкультурна освіта. Вона полягає в отриманні спеціальних систематизованих знань, рухових умінь і навичок, а також способів самостійного пізнання закономірностей рухової діяльності та вмінь використовувати їх у повсякденному житті. Процес навчання у фізичному вихованні, як навчальній дисципліні регулюють законодавчі акти у сфері освіти, що охоплюють всі її структурні елементи, якими є: дошкільна освіта; загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; самоосвіта [3].

Кожний з цих елементів є певним етапом в житті людини на яких здійснюється становлення та розвиток особистості.

Особистість – це сукупність різних рис та вад характеру, що роблять людину унікальною, несхожою на всіх інших. Вона містить у собі не тільки духовні властивості, але й фізичні, розумові, емоційні і соціальні, а також відбиває властивості, уроджені або обумовлені навколишнім середовищем [4, с. 5].

Отже, значну роль, яку відіграє фізична складова у формуванні особистості говорило багато філософів, вчених, науковців, своє відображення ці думки також віднайшли і в сучасному законодавстві. У відповідності до якого на фізичне виховання покладаються такі завдання:

- 1) створення умов для нормального фізичного розвитку, збереження здоров'я;
- 2) оволодіння знаннями про організм людини;
- 3) набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок;
- 4) підтримання організму в здоровому стані [5, с. 7].

Засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту є нормативно закріпленими.

Державна політика у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на засадах:

- 1) визнання фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави;
- 2) визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя;
- 3) визнання спорту як важливого чинника досягнення фізичної та духовної досконалості людини, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави;
- 4) забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності;
- 5) гарантування рівних прав та можливостей громадян у сфері фізичної культури і спорту;
- 6) забезпечення безпеки життя та здоров'я осіб, які займаються фізичною культурою і спортом, учасників та глядачів спортивних і фізкультурно-оздоровчих заходів;
- 7) сприяння безперервності та послідовності занять фізичною культурою і спортом громадян різних вікових груп;

8) утвердження етичних та моральних цінностей фізичної культури і спорту;

9) створення умов для соціального та правового захисту громадян у сфері фізичної культури і спорту;

10) забезпечення підтримки громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості;

11) забезпечення різноманітності, високої якості та доступності фізкультурно-спортивних послуг для громадян;

12) забезпечення умов для підтримки напрямів фізичної культури і спорту;

13) забезпечення доступу інвалідів до спортивних споруд;

14) заохочення благодійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту;

15) орієнтування на сучасні міжнародні стандарти у сфері фізичної культури і спорту, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у цій сфері.

Всі громадяни України мають право займатися фізичною культурою і спортом незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Це право забезпечується шляхом:

1. Вільного вибору видів спорту та фізкультурно-спортивних послуг;

2. Доступності та безпечності занять фізичною культурою і спортом;

3. Захисту прав та законних інтересів громадян;

4. Створення закладів фізичної культури і спорту;

5. Об'єднання громадян у громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості;

6. Здобуття спеціальної освіти та здійснення відповідної професійної діяльності.

Згідно ЗУ «Про освіту» дошкільні навчальні заклади у взаємодії з сім'єю мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання; загальна середня освіта забезпечує фізичне вдосконалення, а для реалізації цих завдань навчальним закладам державою надаються спортивні об'єкти [3].

З-поміж основних завдань, що покладені державою на вищі навчальні заклади є налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури [6]. Такі положення закону слугують підтвердженням того, що велика увага державних органів приділяється аспектам фізичного виховання підростаючої генерації.

Гончаренко О. Г.,
начальник кафедри
гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат економічних наук,
доцент

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

В сучасних умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України продуктом «її виробництва» є повернення суспільству осіб, які відбули покарання і усвідомили свою провину та готові стати законослухняними громадянами, здатними законним шляхом задовольняти свої матеріальні потреби. Тому ефективна діяльність кримінально-виконавчої системи може сприяти розвитку і примноженню людського капіталу та задовольняти потреби суспільства, пов'язані з ізоляцією злочинців і профілактикою правопорушень.

Теорія ефективності розмежовує поняття ефекту й ефективності, розуміючи під першим результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, що його викликали. Ефект означає результат, наслідок певних причин, дій [1, с. 1236]. Ефект може вимірюватися в матеріальному, соціальному, грошовому виразах. У тому випадку, коли отримані результати мають грошову оцінку, говорять про економічний ефект. А коли мова йде, про результати, які впливають не тільки на виробничу сферу, але і обумовлюють зміни, пов'язані з впливом на здоров'я

або умови життєдіяльності людини, прийнято говорити про соціально-економічний ефект [2, с. 154].

Н. Крісті пояснює це розширенням видів економічної діяльності пенітенціарних установ, звертаючи увагу на те, що «ув'язнені та тюрми не завжди є тягарем для економіки країни» [4, с. 201]. Ринкові умови господарювання диктують високі вимоги до організації і управління виробничо-господарською діяльністю виробничого комплексу кримінально-виконавчої системи. Становлення системи ринкових відносин потребує активної державної участі в діяльності виробничого комплексу. Саме в період адаптації підприємств виробничого комплексу до ринкових умов вкрай важливо зберегти їх соціальну інфраструктуру, що в умовах конкуренції не завжди можливо. Крім того, в установах виконання покарань видається цілком обґрунтованим створення і розвиток єдиної цілісної соціально-виробничої структури управління, яка орієнтована як на вирішення виробничих завдань, так і на забезпечення соціально-виховної функції трудової діяльності. Тому застосування ринкових механізмів в кримінально-виконавчій системі в сучасних умовах не можливо. Відповідно необхідна розробка принципово нових механізмів управління і визначення нових критеріїв її ефективності.

Сьогодні існує мережа підприємств установ виконання покарань, яка потребує побудови чіткої схеми фінансування їх діяльності державою. На даному етапі необхідно, щоб державна політика по відношенню до названих підприємств була спрямована на перевід їх в статус навчально-виробничих. Це дозволить підприємствам: по-перше, оцінити сучасний ресурсний потенціал промисловості; по-друге, дозволить «вижити» в ринкових умовах господарювання. Однак у підприємств існують і внутрішні причини нестачі фінансових ресурсів, серед яких можна виділити: відсутність чіткої структури ціноутворення на виконані роботи; нецільове використання грошових коштів, які надходять; несвоєчасне перерахування грошових коштів державою та покупцями, а також оптимізація управління і розподіл матеріальних потоків (замовлень). Від вибору схеми оптимізації розподілу ресурсів залежить ефективність функціонування підприємств виробничого комплексу. Оцінка ефективності використання ресурсів здійснюється з точки зору їх

складу та структури, а також динаміки затрат. Оцінюючи діяльність кримінально-виконавчої системи, можна використати показник, який визначає витрати на утримання одного засудженого і всієї системи загалом. Бюджетні видатки на утримання засуджених в Україні є найнижчими в Україні. Загальні бюджетні витрати на кримінально-виконавчу систему в 2014 році становили 2726,6 млн. грн. при потребі 7369,2 млн. грн. За даними звіту Ради Європи щодо стану ув'язнених в Європі за 2014 рік, Україна має найнижчі серед обстежених країн середні витрати на одного засудженого в день – 2,68 євро. Це в 20 разів менше, ніж в середньому в європейських країнах – 45 євро [6].

Враховуючи, що діяльність кримінально-виконавчої системи характеризується соціальною значимістю, то в ході оцінки важливо відобразити відповідність наданих нею послуг певним соціальним стандартам. А саме, створення і дотримання необхідних мінімальних стандартів утримання осіб, які знаходяться під вартою і засуджених, що передбачені українськими і міжнародними правовими актами. Тоді можна використати такі індикатори, як наприклад, відповідність наповнення установ виконання покарань і слідчих ізоляторів ліміту наповнення, дотримання норм проживання засуджених, забезпеченість продуктами харчування і речовим майном, медичними препаратами тощо. Статистичні дані свідчать, що Україна знаходиться серед країн з найменшою щільністю засуджених на 100 наявних місць (65,7 засуджених в порівнянні з 94 в середньому по європейських країнах). У 2013 р. для забезпечення повноцінного харчування осіб, позбавлених волі, згідно з проведеними розрахунками необхідно 978 млн. 600 тис.грн (15,51 гривня на добу). Видатками державного бюджету на продукти харчування передбачено фінансування в розмірі 401,5 мільйони гривень (6,9 гривень на добу), що становить лише 41% від потреб [6].

Оцінка результативності діяльності виробничого комплексу кримінально-виконавчої системи загалом не може бути орієнтована на універсальний показник прибутковості, а спрямована на задоволення соціальних потреб суспільства в певний історичний період і повинна сприяти соціальному прогресу. Соціальна ефективність може не співпадати з економічною ефективністю, оскільки не може відповідати всім

економічним потребам та критеріям суспільства, які склались. У той же час визначення результативності діяльності виробничого комплексу кримінально-виконавчої системи тільки з позиції досягнення соціальної ефективності видається також неправильним, оскільки будь-яке виробництво здійснюється на основі витрат, різних за обсягами і характером. Тому для оцінки результативності повинні бути використані узагальнюючі показники, що включають систему індикаторів, які й забезпечать комплексний підхід. Індикатори можуть мати як кількісну оцінку, так і якісну. Для оцінки результативності діяльності кримінально-виконавчої системи повинна бути використана система узагальнюючих показників, які дозволили б врахувати всю багатогранність виконуваних нею функцій і вирішення завдань економічного і соціального характеру, а також затрат, які несе суспільство на її утримання [3, с. 40].

Для оцінки функціонування кримінально-виконавчої системи, на думку Н.С.Матвеевої, може бути використана така система показників [5, с. 157]:

- сума фінансових коштів, які виділяються з державного бюджету на утримання кримінально-виконавчої системи для виконання функцій, що на неї покладаються;

- чисельність осіб, які знаходяться під вартою і засуджених до позбавлення волі;

- сума коштів, які витрачаються на утримання (харчування, речове забезпечення, лікування) одного засудженого і особи, яка знаходиться під вартою та частка відшкодування ними цих витрат;

- сума коштів, спрямованих у кримінально-виконавчу систему із інших джерел, у результаті взаємодії з комерційними і некомерційними структурами;

- покращення криміногенної ситуації в країні (скорочення кількості скоєних злочинів, скорочення кількості осіб, які скоїли злочини);

- кількість осіб, які стали на шлях виправлення (показник рецидиву злочинності);

- забезпечення трудової зайнятості осіб, засуджених до позбавлення волі;

- чисельність засуджених, які отримали загальну середню освіту та професійну підготовку;

– кількість осіб, працевлаштованих після звільнення з місць позбавлення волі;

– загальна кількість виправних закладів і слідчих ізоляторів, в тому числі, виправних колоній та слідчих ізоляторів, у яких умови тримання відповідають міжнародним стандартам;

– кількість порушень конституційних і цивільних прав осіб, які знаходяться під слідством і засуджених до позбавлення волі.

Таким чином, функціонування кримінально-виконавчої системи України дозволяє отримати подвійний економічний і соціальний ефект. Крім того, в умовах реформування виробничого комплексу кримінально-виконавчої системи, з'являється можливість залучення до оплачуваної праці, більшої кількості осіб, позбавлених волі, що забезпечує посилення соціального ефекту і від інших напрямів діяльності (виховної роботи, дотримання режиму утримання, тощо).

Список використаних джерел

1. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280с.

2. Братанич М. В. Визначення сутності економічної ефективності та класифікація її видів / М. В. Братанич, Т. В. Полозова // Економіка промисловості. – 2010. – № 4. – С. 153–155.

3. Гончаренко О.Г. Удосконалення системи соціально-економічних показників управління та діяльності кримінально-виконавчої служби / О.Г. Гончаренко //Економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку регіонів: зб.тез наук. робіт між. наук.-практ. конф. м. Одеса, 17-18 жовтня 2014 р. – О.: ЦЕДР, 2014. – Ч.1. – С. 39–42.

4. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия, вперед к ГУЛАГУ западного образца. / Н.Кристи ; [пер. с англ. А.Петрова, В.Проклова]. – 2-е изд. – М. : РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. – 224 с.

5. Матвеева Н. С. Организационно-экономический механизм пенитенциарной системы в условиях переходной экономики. / Н. С. Матвеева. – М. : МГУ им. М.В.Ломоносова. – 2000. – 178 с.

6. Загальна характеристика ДПтС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>

Єрмак С. М.,
учений секретар Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат педагогічних
наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ-МАТЕРЯМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Жінка, за своєю природою покликана створювати спокій, підтримувати порядок та берегти мир. Здійснюючи злочин, вдаючись до агресивних дій, протиставляючи себе суспільству, жінка потрапляє у місце позбавлення волі. Таких в Україні, станом на 1 березня 2016 р. – 13, і містяться в них 2292 жінок [1].

Говорячи про жіночу злочинність, останнім часом, можна виділити ряд специфічних особливостей, які характеризують дану категорію засуджених:

1) збільшення середнього віку засуджених жінок, а також термінів відбування покарання (а, отже – і тяжкості вчинених злочинів), що негативно впливає на процес їх ресоціалізації та соціальної реабілітації, виконання ними материнських, подружніх і інших функцій;

2) високі темпи розпаду сімей засуджених жінок в результаті збільшення термінів позбавлення волі, погіршення стану здоров'я;

3) поширення в жіночому середовищі алкоголізму, наркоманії та інших соціально небезпечних захворювань;

4) загостреність афективних, психотравмуючих переживань у поєднанні з високою імпульсивністю, що призводить до ігнорування або недостатнього обліку всіх необхідних обставин, неадекватної оцінки і сприйняття життєвих ситуацій, поганому прогнозуванню наслідків своїх вчинків, необдуманість поведінки;

5) значна деформація змісту ціннісно-орієнтованої системи (потреби, мотиви, ціннісні орієнтири, життєві плани, інтереси), стійкі специфічні психологічні особливості (підвищена емоційність, чутливість, навіювання, експресивність, агресивність, жорстокість, тривожність) і інші гендерні прояви.

6) належність значної частини засуджених жінок до категорії матерів (при цьому переважно – матерів-одиначок);

Як показали наші дослідження, серед найбільш актуальних проблем засуджених жінок в місцях позбавлення волі можна виділити такі:

1. Більшість засуджених жінок виявляються в місцях позбавлення волі далеко від сім'ї, що суттєво ускладнює або робить практично неможливими сімейні контакти.

2. Умови утримання засуджених жінок частіше виключають можливість їхнього спільного перебування з малолітніми дітьми.

3. Режим і санітарно-гігієнічні умови виправних установ недостатньо враховують фізіологічні особливості жіночого організму, емоційно-психологічні потреби жінок на різних стадіях життєвого циклу.

Гендерні особливості жінок зумовлюють виникнення та інших додаткових негативних наслідків, що пов'язано з труднощами під час відбування покарання. Самостійно вирішити важку життєву ситуацію, повернутися до нормального життя після звільнення вдається не багатьом з них, що обумовлює незворотні втрати, як для самої жінки, так і для її мікросередовища, сім'ї, суспільства в цілому.

Очевидно, що жінкам необхідна спеціальна комплексна правова, психологічна, педагогічна, соціальна допомога, система якої становить сутність соціально-виховної роботи з ними.

Окремої уваги потребує розгляд питання про організацію та проведення соціально-виховної роботи із засудженими жінками, які мають маленьких дітей. Адже дитина до 3-х років, якщо її немає з ким залишити на волі, в силу життєвих обставин, перебуває в місцях позбавлення волі разом з матір'ю. З точки зору створення належних умов для формування у дитини почуття любові до матері, а у матері – почуття відповідальності за виховання своєї дитини і почуття прихильності, спільне проживання з дитиною – важливий елемент системи подальшої реабілітації та соціалізації (через виконання ролі матері) засудженої.

Ростити і виховувати дитину більшості засуджених жінок-матерів потрібно вчитися, оскільки у них є певні труднощі, пов'язані з тим, що:

– матері часто з різних причин просто не знають, як правильно спілкуватися з дитиною;

– велике значення має особистість матері, її установки, ціннісні орієнтири, характер, звички, ставлення до себе і

оточуючих, попередній досвід перебування її в родині, відношення до батька дитини і тощо. Оскільки засуджені жінки часто переживають недовіру до інших людей, суспільства, це може позначитися і на ставленні до дитини.

У стані «обмеженого материнства», коли жінка не може самостійно вирішити всі проблеми і виховувати дитину в повноцінній сім'ї, вона вимагає як психологічної, так і соціальної підтримки. Ця підтримка повинна мати місце з самого народження дитини, оскільки породілля, яка пережила стрес, вимагає реабілітації і відновлення здоров'я. Новонародженому також потрібен догляд і відчуття близькості матері.

На волі поява маленької людини на світло відбувається в колі близьких людей, а в умовах позбавлення волі, необхідно створювати щось на зразок домашньої обстановки. Це актуально ще й тому, що породілля часто є особами, які тільки починають відбувати покарання. Стан переживання від того, що народилася дитина і того, як до цього поставляться близькі і рідні люди, просто знайомі поступово проходить і відбувається адаптація до життя в умовах позбавлення волі і виконання ролі матері.

На етапі адаптації, від персоналу пенітенціарної установи потрібно надання допомоги і підтримки жінкам, сприяння їх соціально-психологічної реабілітації шляхом зняття (або ослаблення) тривожності, стресу.

Засуджена жінка-мати, буде відчувати себе затишно, якщо у неї буде власний, спільний з дитиною життєвий простір, де можуть зберігатися їх предмети побуту, одяг, іграшки і тощо. При цьому важливо, щоб виділений простір асоціювалося з будинком. Моделлю такого будинку можуть стати спеціально виділені приміщення в «Будинку матері і дитини» (прикладом може слугувати Чернігівська ВК № 44). Важливо, щоб цей «будинок» відвідували батько дитини і родичі засудженої жінки (якщо дозволяють обставини). Момент підтримки жінкою нормальних відносин з батьком дитини дуже важливий з точки зору її подальшої реабілітації та соціалізації після звільнення. Важливим елементом роботи з матір'ю, є навчання її навичкам спілкування з дитиною з моменту народження (вміння годувати, сповивати, грати, дотримуватися режиму дня дитини). З огляду на це, основними формами роботи з жінками-матерями можуть виступати:

– лекції-бесіди з фахівцями (лікарями, психологами, педагогами, соціальними працівниками, юристами, які здатні ознайомити їх з питаннями законодавства про права матері і дитини);

– обмін досвідом виховання дитини серед засуджених і співробітниць колонії, які мають дітей;

– випуск спеціальних інформаційних бюлетенів, стінних газет, перегляд навчальних фільмів;

– обговорення науково-популярної та художньої літератури та ін.

При роботі з жінками-матерями доцільно також проводити такі заходи:

1. Всебічне обстеження засуджених жінок, які мають маленьких дітей.

2. Організація соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на формування адекватної самооцінки, навичок спілкування з дитиною, формування установки на правослухняну поведінку після звільнення.

3. Індивідуальне консультування засуджених жінок-матерів, профілактичні та медичні заходи з дітьми, розвиваючі ігри персоналу «Будинку дитини», екскурсії за межі установи.

4. Контроль розвитку дитини і подолання нею кризових періодів раннього віку. Особливу увагу на це звертається перед направленням дітей в заклади інтернатного типу або в сім'ю. У зв'язку з тим, що у багатьох жінок-матерів спостерігається втрата або деформація материнських інстинктів, почуттів і властивостей, необхідна робота по їх реанімації, відновленню, розвитку. При цьому, важливими якостями, які необхідно розвивати у жінок-матерів, повинні бути такі як: сприйняття дитини як найвищої цінності; готовність виявляти занепокоєння для задоволення основних потреб дитини, ростити, піклуватися, виховувати, навчати і захищати.

Навчання матерів в умовах ізоляції може здійснюватися за кількома напрямками (блокам): медичному, психологічному, педагогічному, соціальному.

В медичний блок необхідно включати роз'яснення питань пов'язаних з фізіологічним розвитком матері і дитини на різних етапах життя, вплив спадкових і соціальних факторів на здоров'я людини, навчання матерів основам педіатрії, гігієни,

профілактики захворювань, дитячого патронажу – догляду за дітьми, формування навичок спілкування і виховання, задоволення основних потреб дитини, в тому числі – надійної первинної прихильності.

Порушення первинної прихильності може призвести не тільки до психологічних розладів (розладів прихильності), але і до певних хворобливих станів дітей дошкільного віку. Вони є наслідком зневажливого батьківського ставлення до потреб дітей або частій зміні людей, які за ними доглядають.

Велике значення має психологічний блок. Основна цільова орієнтація – подолати відчуження від дитини, відродити почуття материнства, прищепити відповідальність за дитину, допомогти їй психічному та фізичному одужанню, навчити способам довільної саморегуляції і психологічного захисту, сформуванню активну життєву позицію в складних ситуаціях. Вирішити ці питання дозволяють бесіди на теми етики, соціально-психологічні та психолого-педагогічні тренінги, рольові ігри, психодрами, аутотренінг. Педагогічна проблематика може бути представлена системою виховних та реабілітаційних заходів (конференції глядачів, випуск газет, консультації, лекції, бесіди, диспути, тематичні вечори тощо), які засновані на жіночій тематиці.

Блок соціальних проблем, може вміщати роз'яснення, консультування, індивідуальні та групові бесіди, зустрічі з родичами, фахівцями на різні теми:

- батьківські права і обов'язки;
- опікунство і патронаж як форми соціальної допомоги;
- способи відновлення зв'язків з близькими і рідними;
- підготовка до звільнення і прогнозовані труднощі;
- організація соціальної допомоги та підтримки матері і дитини.

Розглянуті нами проблеми, з якими стикаються засуджені жінки, і шляхи їх рішення не є вичерпними, оскільки в місцях позбавлення волі перебувають жінки, які характеризуються різними особистісними відхиленнями, термінами покарання, захворюваннями, віковими особливостями, статевою орієнтацією, соціальним статусом, спрямованістю особистості, рівнем педагогічної занедбаності тощо. Разом з тим, ми зробили спробу виділити найбільш незахищену категорію засуджених – жінки-

матері та їх діти, розглянули наявні у них проблеми і назвали найбільш прийнятні, на нашу думку, технології соціально-виховної роботи з ними.

Список використаних джерел

1. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України // Державна пенітенціарна служба України: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>

Журавська З. В.,
доцент кафедри кримінального
права і процесу
Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі Українки, кандидат
юридичних наук, доцент

СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ У НАУЦІ ПРОБЛЕМ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ

Вивчення та узагальнення наукової літератури свідчить, що нині як в Україні, так і за кордоном комплексних праць, присвячених всебічному та глибокому дослідженню питань, пов'язаних із забезпеченням особистої безпеки засуджених у виправних колоніях, практично немає, що й стало додатковим аргументом при виборі теми цього дисертаційного дослідження. Означена проблематика вивчалась у межах, насамперед, кримінально-виконавчого права і кримінології в контексті запобігання злочинам у місцях позбавлення волі (так званої «пенітенціарної злочинності») [1, с. 280–284] та лише фрагментарно – у галузі ОРД [2, с. 105–134].

Крім цього, особиста безпека засуджених до позбавлення волі була окремим предметом наукового розроблення в роботах учених-віктимологів [3, с. 89–134], а також у навчально-методичних виданнях з курсу «Кримінально-виконавче право

України» [4, с. 212–216] та в аналогічних зарубіжних джерелах [5, с. 27–38].

Водночас означена проблематика в зазначених та інших джерелах ґрунтується на розкритті:

а) змісту запобіжної діяльності, пов'язаної з профілактикою злочинів, що вчиняються засудженими до позбавлення волі, і лише частково – персоналом виправних колоній;

б) положень ОРД у цілому в усіх УВП, у тому числі тих, що стосуються забезпечення права засуджених на особисту безпеку (до них, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 11 КВК України, належать: арештні доми; кримінально-виконавчі установи закритого та відкритого типів; спеціальні виховні установи – виховні колонії), а не власне ОРД у виправних колоніях;

в) змісту кримінально-виконавчої діяльності (процесу виконання та відбування покарання [6, с. 7–8]), а не діяльності, що пов'язана з оперативно-розшуковим запобіганням злочинам, які вчиняються у виправних колоніях (ст. 104 КВК України передбачає, зокрема, завдання із забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб);

г) результатів моніторингових (безперервне слідкування за будь-яким процесом) [7, с. 352] щодо дотримання прав засуджених та запобігання тортурам (ст. 1 КВК України) у місцях позбавлення волі, які здійснюють міжнародні експерти [8], Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [9, с. 278–308] та громадські організації України [10, с. 271–297];

ґ) практики Європейського суду з прав людини (зокрема, у справі «Коваль проти України») [11, с. 72–112];

д) актів реагування прокурорів у порядку ст. 22 КВК та Закону України «Про прокуратуру» на порушення прав і законних інтересів засуджених у виправних колоніях;

е) змісту предмета такої галузі суспільної діяльності та навчальної, дисципліни, як «Безпека життєдіяльності»;

є) проблем участі релігійних організацій у кримінально-виконавчій діяльності України;

ж) інших аспектів функціонування засудженого в умовах УВП, зокрема, впливу на нього злочинної субкультури.

Деякі аспекти як об'єкта, так і предмета даного дослідження лише в загальних рисах розглянуто в сучасних кримінологічних джерела, а саме:

– у підручнику «Профілактика злочинів» за загальною редакцією Ю. М. Джужі (2011 р.);

– спеціальних монографічних виданнях, зокрема А. П. Закалюка «Курс сучасної української кримінології» (у книзі 2 «Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів» – § 4 глави 7 «Особливості злочинності ув'язнених, що перебувають в установах позбавлення волі, та запобігання їй» та глава 3 «Корупція, її прояви хабарництво та інші злочини у сфері службової діяльності: кримінологічна характеристика і запобігання»);

– у монографії В. М. Дрьоміна «Злочинність як соціальна практика: інституційна теорія криміналізації суспільства» (2009 р.) (§ 2 глави 7 «Деінституціоналізація тюремного середовища: від позбавлення волі – до пробації») та ін.;

– в інших кримінологічних виданнях:

а) навчальному посібнику «Кримінологічна віктимологія» за загальною редакцією О. М. Джужі (2006 р.) (тема 13 «Пенітенціарні аспекти кримінологічної віктимології»);

б) міждисциплінарному правовому дослідженні «Потерпілий від злочину» за загальною редакцією Ю. В. Бауліна та В. І. Борисова (2008 р.);

в) навчальному посібнику «Захист прав потерпілого від злочину» за загальною редакцією А. Х. Степанюка та О. Г. Колба (2012 р.) (підрозділ 3.2 розділу 3 «Основні напрямки удосконалення форм і засобів захисту потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві України»);

г) навчальному посібнику «Кримінологія» за загальною редакцією професора О. М. Джужі (2010 р.) (тема 60 «Кримінологічна характеристика пенітенціарної злочинності»);

г) навчальному посібнику «Віктимологічні засади боротьби зі злочинами, що вчиняються в установах виконання покарань України» за загальною редакцією О. М. Джужі та В. В. Коваленка (2012 р.);

д) навчально-методичному посібнику «Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах» (2011 р.) (розділ 3 «Профілактика кримінальної субкультури у спеціальних виховних установах»);

е) колективній монографії «Сучасна кримінально-виконавча політика України» (2008 р.) (підрозділ 4.2 «Засуджені до

позбавлення волі як об'єкти сучасної кримінально-виконавчої політики України») та ін.

Список використаних джерел

1. Бібліографія (кримінологія та профілактика злочинів) : довід. / [упоряд. : В. В. Василевич, С. І. Мінченко, Т. О. Сіроман та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2008. – 296 с.

2. Богатирьов І. Г. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань : [моногр.] / І. Г. Богатирьов, О. М. Джужа, М. П. Ільтяй. – Д. : Дніпропетр. ун-т внутр. справ, 2009. – 188 с.

3. Джужа А. Н. Проблемы становления виктимологической профилактики в ИТУ (в помощь ИТУ) / А. Н. Джужа, Э. А. Цыбуля. – К. : РИО КВШ МВД СССР, 1975. – 154 с.

4. Кримінально-виконавче право України : підруч. / [О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.

5. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века : [учеб. для вузов] / под ред. А. И. Зубкова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма, 2005. – 720 с.

6. Кримінально-виконавче право України : підруч. / [В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін.] ; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 328 с.

7. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т. В. Ковальова]. – Х. : Фоліо, 2005. – 767 с.

8. Висновок і рекомендації Комітету ООН проти катувань: Україна. Розгляд доповідей, поданих державними-учасницями 21 листопада 2001 року // Аспект. – Донецьк : Донецький Меморіал, 2002. – № 1 (6). – С. 27–28.

9. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Ніна Іванівна Карпачова, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – К. : Омбудсман України, 2006. – 374 с.

10. Права людини в Україні – 2007: доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського. – Х. : Права людини, 2008. – 304 с.

11. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: Офіційне видання Міністерства юстиції України перекладів рішень Європейського суду з прав людини. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – № 3 (04). – 238 с.

Іваньков І. В.,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права,
конституційного права Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук, доцент

СЛУЖБА ПРОБАЦІЇ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД

Як відомо, пробація (від англ. probation – випробування) – це вид умовного засудження, при якому засуджений міститься на час випробувального терміну, встановленого судом, під нагляд спеціальних органів, при чому є можливим застосування і низки додаткових обмежень.

Передумовою появи і розвитку інституту умовного засудження, на базі якого і зародився інститут пробації, стало усвідомлення у другій половині XVIII століття юридичною громадськістю та правозастосовними організаціями і органами провідних країн світу, крайньої не ефективності застосування покарання у виді позбавлення волі.

Позбавлення волі піддалося різкій критиці за нездатність вирішити головне завдання кримінального покарання щодо соціальної реабілітації та виправлення правопорушників.

Це призвело до введення до кримінального права такого інституту, який за скоєння не настільки небезпечних злочинів, давав би можливість винести вирок, який не тільки не приводився б у виконання негайно, але міг би бути і зовсім не виконаним.

Як свідчив М.С. Таганцев, це питання обговорювалося ще на першому Міжнародному тюремному конгресі в Лондоні в 1872 р., потім на такому ж конгресі у Римі – в 1885 р., а також на

з'їзді Спїлки міжнародного права в Брюсселї у 1889 р., був предметом спеціального розгляду 4-го Міжнародного тюремного конгресу у Санкт-Петербурзі у 1890 р. [1].

Слід зазначити, що літературні джерела по-різному визначають батьківщину умовного засудження. Так, на думку А. А. Піонтковського [2] цей інститут вперше утворився в 1869 р. в Північній Америці. У свою чергу, Фон Лист вказував на першість, що належить тюремного реформатору Беранже, який запропонував введення умовного засудження у Франції в 1884 р. [3]. Інші теоретики вважали, що умовне засудження вперше було введено в Англії у 1820 р. (ї навіть у більш ранній період), інші – в континентальній Європі, а саме в Бельгії Законом 31 травня 1888 р. [4].

За довгий шлях свого існування пробація зазнала низку корінних змін – від первісної форми різновиду умовного засудження до самостійного виду покарання, сучасної альтернативи тюремного ув'язнення. Закономірно, що в процесі розвитку цього інституту змінювалися і погляди на нього. Якщо до 1935 р. американські юристи вважали, що функції пробації вичерпуються виключно спостереженням за піднаглядними особами, то в подальшому вона розглядається як засіб зниження рецидивної злочинності [5].

Слід зазначити, що в даний час судження про пробацію як про альтернативу тюремного ув'язнення мають досить поширений характер. Її поява і була обумовлено «недосконалістю» покарання у вигляді позбавлення волі і загальним зростанням «тюремного населення» у світі. За висловом відомого норвезького кримінолога Н.Крісті, у другій половині ХХ столїття в більшості цивілізованих країн усвідомлюється «криза покарання», криза кримінальної політики і кримінальної юстиції, криза поліцейського контролю [6].

На сучасному етапі, в результаті стурбованості світової спільноти, прийняті спеціальні міжнародні стандарти, присвячені правовим санкціям, альтернативним тюремного ув'язнення. Стандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські Правила), прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1990 року, вказують на те, що «альтернативи тюремного ув'язнення можуть бути ефективними засобами поводження з правопорушниками в суспільстві як в інтересах правопорушників, так і суспільства».

Орієнтири ресоціалізації правопорушників наочно виражені в наступних документах Ради Європи:

1. Рекомендація N R (92) 16 Комітету міністрів державам-членам про Європейські правила щодо загальних санкцій та заходів. Прийнята Комітетом міністрів 24 жовтня 1992 р.

2. Рекомендація Rec (2000) 22 про вдосконалення застосування Європейських правил щодо альтернативних покарань і заходів. (Прийнята Комітетом Міністрів 29 листопада 2000 р. на 731 засіданні заступників Міністрів).

3. Рекомендація CM/Rec (2010) 1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію (Прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні Заступників міністрів).

На сьогодні прогресивне світове співтовариство розглядає міжнародні стандарти не як альтернативи тюремного ув'язнення, а як основні засоби покарання, не пов'язані з позбавленням волі, які повинні застосовуватися в першу чергу.

Превалює думка про те, що до позбавлення волі слід вдаватися тільки у виняткових випадках, коли це відповідає інтересам безпеки потерпілого, суспільства і процесу ресоціалізації засудженого.

Більш того, є думка окремих пенологів, що вся сучасна пенітенціарна система – це величезний експеримент, який закінчився невдало і вимагає дуже великих витрат, і вони пропонують повернутися до старої «общинної» системи правосуддя [7].

При цьому слід звернути увагу на висловлювання авторів, які зазначають, що вартість утримання одного ув'язненого, виходячи з вимог міжнародних стандартів, становить близько 20 000 доларів США в рік, в той час як один засуджений без ізоляції до пенітенціарного закладу, обходиться платнику податків не багатьом більше 1000 доларів в рік.

А також вказують, що переваги пробації цим не вичерпуються і до них відносяться:

- 1) досить низький рецидив злочинності;
- 2) можливість найменш болючої реабілітації правопорушника;
- 3) відсутність руйнівного впливу місць позбавлення волі.

Крім того, застосування пробації сприяє проведенню більш гнучкої кримінальної політики держави щодо злочинів різної тяжкості і щодо різних категорій правопорушників, оскільки дозволяє врахувати особливості особистості злочинця при визначенні міри покарання і реалізувати принципи соціальної справедливості та індивідуалізації призначення і виконання покарання [8].

Тому, на сьогодні, влади європейських країн, США, Японії та ін. створили спеціалізовані служби пробації, які покликані вирішувати проблеми соціальної реінтеграції осіб, які перебувають у конфлікті з законом.

При цьому в різних державах ця служба називається по-різному, наприклад: у США, Англії, Швеції, Латвії, Грузії – служба пробації, у Норвегії, Фінляндії, Данії, Естонії – служба нагляду. Також різна і його відомча належність. Наприклад, у Великобританії, Данії, Японії, Фінляндії, Норвегії, Латвії, Чехії, Естонії та ін. служба пробації підконтрольна Міністерству юстиції, у США, Німеччині, Угорщині – підвідомча судовій владі, у Нідерландах – прокуратурі, в Швеції – тюремному відомству, у Сінгапурі, служба пробації знаходиться під управлінням Міністерства суспільного розвитку і спорту.

Незважаючи на те, що законодавчі акти різних держав по-різному трактують юридичну природу та зміст інституту пробації, статистичні дані свідчать про його широке поширення і суттєве збільшення обсягу застосування.

Зокрема, служба пробації в Англії з квітня 2001 р. по липень 2006 р. була структурним підрозділом Міністерства внутрішніх справ. В даний час в Англії та Уельсі створена Національна служба поводження з правопорушниками NOMS (замість Національної служби пробації). Згідно з Парламентським актом «Про поводження з правопорушниками», прийнятому у липні 2006 р., контроль за відомством служби пробації здійснює Міністерство юстиції (раніше називалося Міністерство конституційних питань). В Англії та Уельсі функціонують 42 служби пробації, якими керують Ради пробації. У 90-ті роки був помітно зміцнений кадровий склад служби. Число службовців основної ланки зросло на 11 %, а допоміжного – на 31 %, додатково були залучені добровільні помічники інспекторів (волонтери). В даний час основна ланка служби налічує

6 749 осіб, 1 811 – допоміжних та 7 390 інших службовців. Серед інспекторів служби зросла питома вага жінок (до 44 %). Багато працівників мають юридичну і психологічну освіту. В середньому на одного працівника припадає 13–14 осіб, які порушили закон. У Великобританії служби пробації включається в роботу відразу ж з моменту, коли правопорушник потрапив у поліцію. І супроводжує його потім на суді і після суду. Головне завдання, за вирішення якої беруться негайно, – допомогти злочинцю повернутися до нормального життя.

Співробітники служби пробації готують рекомендації суду, щоб суддям було легше винести справедливий вирок. Зрозуміло, що суд не завжди погоджується з рекомендаціями. За статистики у 70 випадків зі 100 мировий суд приймає рішення, яке пропонує йому служба пробації. Вищий Королівський суд не погоджується частіше – приблизно у 50 випадках із 100 [9].

У США існує 885 служб пробації для дорослих і стільки ж для неповнолітніх. Всі служби пробації незалежно від рівня (штат, округ, місто) перебувають у подвійному підпорядкуванні. Загальний контроль за їх діяльністю здійснює Адміністративний офіс при Верховному суді США, через свій відділ пробації, а безпосереднє керівництво – місцеві суди, підрозділи служби пробації створені на різних рівнях (штат, округ, місто), однак найбільш загальною є служба на рівні округу. Американський чиновник служби пробації при здійсненні нагляду за поведінкою підопічного одночасно є і поліцейським, і патронажним службовцем. У разі порушення умов пробації або умовного засудження він може заарештувати піднаглядного без відповідного ордеру.

У країні поширена «поштова» пробація: засуджений один раз в місяць посилає листівку, повідомляючи про своє життя і зміни, що відбулися, тому такий нагляд часто є номінальним і навіть формальним. Досить популярний у США та «механізм телефонних роботів», який використовується з метою здійснення всебічного контролю над життєдіяльністю випробовуваних. Сутність такого способу контролю полягає у періодичному надходженні на домашній номер телефону засудженого дзвінків центрального комп'ютера за безсистемного графіком. У процесі таких телефонних переговорів особам, які перебувають під наглядом, задають різні питання, отримані відповіді записуються

у пам'ять комп'ютера, а потім вивчаються та аналізуються працівниками служби пробації.

Поряд із зазначеним, з 1982 року в США стала широко практикуватися пробація з інтенсивним наглядом. Інтенсивний нагляд характеризується як «жорсткий», що вимагає високого рівня залученості засудженого до процесу власного виправлення. Поряд з обмеженнями, на піднаглядного покладаються певні обов'язки: здійснити реституцію (відшкодувати збиток) потерпілому, оплатити вартість проведеного контролю, періодично проходити тестування, виконувати певні громадські роботи і (або) брати участь у примусових освітніх програмах та ін. Статистичні дані свідчать про те, що у США кількість піднаглядних служби пробації за останні 10 років збільшилась на 64% [8].

У Швеції з 1998 року функціонує єдина Служба тюрем і пробації. Крім центрального апарату служба здійснює управлінські функції за допомогою п'яти регіональних управлінь. В свою чергу їм підпорядковуються 36 місцевих адміністративних відділень, в рамках території кожного з яких знаходяться, як правило, в'язниця, слідчий ізолятор та служба пробації. Всього в Швеції 35 в'язниць, 31 пробаційний відділ і 25 місць попереднього ув'язнення па 3 000 осіб. В країні широко поширена практика залучення до здійснення функцій нагляду волонтерів, що дозволяє штатним інспекторам служби приділяти більше уваги найбільш складним категоріям засуджених. Середнє навантаження одного інспектора становить 25 осіб. Загальний річний бюджет Служби тюрем і пробації більше п'яти млн. крон, при цьому на потреби служби пробації виділяється близько 25 % бюджетних коштів.

Служба пробації контролює поведінку умовно-засуджених, виконує покращання щодо засуджених до пробації (всіх видів), засуджених до обов'язкових робіт, а також здійснює контроль за достроково звільненими від відбування покарання. При виконанні пробації з інтенсивним наглядом співробітник служби спільно з піднаглядним розробляє розклад його повсякденного життя (час виходу на роботу та повернення з роботи, час прогулянки з дитиною або з собакою, час відвідування магазинів і т. д.). Цей графік повинен неухильно дотримуватися піднаглядним, і всі свої незаплановані переміщення він зобов'язаний узгоджувати з інспектором служби [10].

У Фінляндії з серпня 2001 р. у складі Департаменту кримінальної політики Міністерства юстиції стало діяти Агентство кримінальних покарань, одним із відділів якого є служба кримінального нагляду, яка включає 21 районне управління та 11 місцевих відділень. Служба виконує такі види покарань, як умовне засудження, громадські роботи, нагляд за неповнолітніми (аналог пробації), а також здійснює нагляд за особами, звільненими від відбування покарання умовно-достроково. У завдання інспектора входить контроль поведінки піднаглядних надання їм соціальної підтримки [11].

У Данії в 1973 році була утворена Державна служба, що об'єднує в собі функції служби тюрем і служби кримінального нагляду. Служба тюрем і нагляду є агенцією у складі Міністерства юстиції. У структурі агентства функціонує Управління тюрем і нагляду, яке очолює генеральний директор. У його підпорядкуванні знаходяться 51 тюрма, 23 місцевих центри нагляду, 7 хостелів та Центр підготовки співробітників Служби тюрем і кримінального нагляду. Загальна чисельність персоналу служби складає близько 4100 чоловік, в той же час у місцевих центрах нагляду у 2014 році було зайнято лише близько 350 штатних співробітників. В основному це соціальні працівники та адміністративний персонал. До штату служби входять: ведучі, старші і рядові інспектори служби, а також службовці, які виконують адміністративно-технічну роботу.

Наглядова служба у своїй діяльності широко використовує допомогу волонтерів. Близько 95% інспекторів нагляду є професійними соціальними працівниками, що володіють знаннями соціальної політики, соціології, психології, права соціального забезпечення, цивільного права, кримінального права, кримінології, медицини. Середній вік співробітника служби становить 44 роки: 20% інспекторів служби належать до вікової групи до 40 років, 40% – від 40 до 49 років, і 40% – більше 50 років.

У віданні Служби кримінального нагляду Данії знаходиться сім хостелів на 167 осіб. У 2014 році штат цих установ становив 80 співробітників, які також є переважно соціальними працівниками та педагогами: Основна функція хостелів полягає в наданні особам, які в них містяться, соціальної та педагогічної допомоги, яка може дозволити їм по поверненні додому вести

нормальний спосіб життя. Цільова група цих установ – засуджені, поміщені під нагляд (частина – у зв'язку з необхідністю умов особливої опіки і змісту), і засуджені, які відбули заключну частину строку позбавлення волі [11].

В Естонії з травня 1998 року в структурі Міністерства юстиції розпочала свою діяльність нова професійна державна Служба з кримінального нагляду, співробітники якої володіють особливим статусом і кваліфікацією. З 2000 року в країні функціонує 17 відділів кримінального нагляду, які в свою чергу поділяються на 32 служби.

Перші два роки система кримінального нагляду перебувала на етапі становлення. У 2001 році штат служби збільшився з 110 до 174 осіб, спостерігалось також і зростання числа піднаглядних. Інспектор кримінального нагляду є службовцем суду, а його помічник – добровольцем. Незважаючи на те, що в 2004 році загальна кількість інспекторів досягло 193 осіб, до роботи активно залучаються волонтери. В даний час кількість піднаглядних по країні приблизно 7000 людей, що в середньому становить 45–47 справ на одного інспектора.

Відповідно до Закону кандидат на посаду інспектора Служби з кримінального нагляду повинен мати вищу соціально-педагогічну освіту і пройти іспит за фахом. З 2000 року на роботу стали приймати тільки осіб, які мають вищу освіту, як правило, в галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи. А з вересня 2001 року в естонських навчальних закладах стали спеціально навчати майбутні кадри служби нагляду [11]. Аналогічні інститути діють в Австрії, Німеччині, Франції, Японії, Китаю, Швейцарії, Сінгапурі, Молдови, Грузії, Чехії та ін.

Особливо слід відзначити, що одна з найважливіших складових роботи служби пробації у всіх розвинених країнах – це не тільки співпраця з державними установами та органами місцевого самоврядування, а також із приватними особами, громадськістю, а саме: з добровольцями (волонтерами) для надання сприяння в соціальній адаптації піднаглядних.

Слід зазначити, що законодавча регламентація інституту пробації має широке застосування в світовому співтоваристві і для досягнення поставлених цілей та ефективного використання державних ресурсів служби пробації в своїй діяльності наділяються повноваженнями щодо:

1) надання суду досудового повідомлення (доповіді, звіту) про особу обвинуваченого або підсудного, що містить резюме особистих якостей обвинуваченого або підсудного і дані про його соціальне становище, а також висновок щодо вибору покладеного на засудженого кримінального покарання або випробувального терміну і пробаційних обов'язків; досудове донесення складається з фактів біографії обвинуваченого або підсудного і соціально-психологічного прогнозу;

2) надання допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі;

3) здійснення програм соціальної корекції поведінки піднаглядних осіб;

4) організації процесу примирення між злочинцем і жертвою злочину (інститут медіації);

5) здійснення нагляду за особами, умовно звільненими від кримінальної відповідальності, умовно засудженими з наданням їм необхідної допомоги;

6) надання до суду періодичних донесень про піднаглядного, що містять огляд виконання вироку та інформацію про його поведінку;

7) контролю за неповнолітніми, до яких застосовані виховні заходи впливу, надання їм допомоги у соціальній інтеграції;

8) взаємодії з громадськістю та ін.

Особливо хотілося зверне увагу на співпрацю з приватними особами (волонтерами-добровольцями) та громадськими неурядовими організаціями для надання сприяння в соціальній адаптації піднаглядних.

Наприклад, характерною особливістю виконання пробації в США стало досить широке залучення до здійснення нагляду громадян добровольців, що закріплено законодавчо. Наприклад, 19 січня 1968 р. у штаті Флорида було прийнято перше у країні положення, що передбачало залучення громадян до здійснення нагляду за особами, підданими режиму пробації та звільненими умовно-достроково з виправних установ штату. Пізніше аналогічні положення були прийняті і у деяких інших штатах. За свідченням директора американського національного інформаційного центру щодо залучення громадян до діяльності судів, для здійснення нагляду залучається велика кількість добровольців, ще в 70-ті роки їх кількість перевищувала 50 тисяч

осіб. У деяких штатах США громадські організації беруть на себе до 98 % навантаження інспекторів служби з надання допомоги засудженим у ресоціалізації [16].

У цьому плані також показовий приклад Японії, де з 1977 року проводяться щорічні компанії по захисту суспільства від злочинності. Ці компанії покликані об'єднати населення в протистоянні кримінальним явищам, сприяти вихованню в людях почуття відповідальності у справі боротьби з правопорушеннями. Подібна причетність японського суспільства до проблем попередження злочинності проявляється зокрема в тому, що практично вся діяльність служби захисного нагляду по контролю за умовно засудженими здійснюється силами добровільних помічників. Співвідношення штатних співробітників служби і добровольців вельми показово: 876 осіб працюють на постійній професійній основі, а число добровільних помічників становить приблизно 47 тисяч чоловік [17].

Значимість залучення до цієї роботи громадськості і добровольців спеціально підкреслюється в Мінімальних стандартних правилах ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила). Так, згідно з п. п. 17–19 Правил слід заохочувати участь громадськості, оскільки в ній закладені великі можливості і оскільки вона є одним з найважливіших факторів зміцнення зв'язків між правопорушниками, щодо яких прийняті заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням, і з їх сім'ями і суспільством.

При цьому вказується, що добровольці ретельно підбираються і приймаються на роботу з урахуванням їх схильностей і інтересу до даної роботи. Вони проходять належну підготовку для виконання конкретних обов'язків, і їм надається можливість звертатися за допомогою і порадою до компетентного органу та отримувати у нього консультації. Добровольці страхуються проти нещасного випадку, тілесного ушкодження і громадської відповідальності при виконанні своїх обов'язків. Їм відшкодовуються дозволені витрати, які вони несуть при виконанні своєї роботи [18].

У зв'язку з цим, враховуючи, що участь громадянського суспільства дозволило б суттєво підвищити ефективність роботи щодо здійснення нагляду та ресоціалізації піднаглядних осіб, які знаходяться за межами виправних установ, вважається б бажаним

більш детально вивчити міжнародний досвід і використовувати його в Україні.

Слід визнати, що створення повноцінної служби пробації та наділення її всіма зазначеними повноваженнями потребуватиме додаткових фінансових витрат, які, разом з тим, в перспективі призведуть до значного здешевлення кримінального правосуддя в цілому. Крім того, слід відзначити, що прийняття спеціального Закону «Про пробацію в Україні», дозволило визначити загальні засади, організаційну форму, функції служби пробації, повноваження співробітників служби пробації, питання взаємодії з іншими державними органами і неурядовими організаціями, в тому числі підстави та порядок притягнення до діяльності служби пробації волонтерів та громадських організацій та інші питання.

Список використаних джерел

1. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. Т. 1, 2-е изд., – СПб: Гос. тип., 1902.
2. Пионтковский А. А. Об условном осуждении, или системе испытания: Уголовно-политическое исследование. Одесса: Тип.-лит. Штаба Одесского военного округа, 1894.
3. Лист Ф. Ф. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-политическое явление. / Сост. И предисл. В.С. Овчинского. – (Библиотека криминолога). – М.: ИНФРА-М, 2004.
4. Ткачевский Ю. И. Понятие условного осуждения // Вестник МГУ. Сер.П. Право. 2003г. №3. С.36.
5. О некоторых тенденциях развитии криминологии. По материалам VI Международного криминологического конгресса. – М., 1973.
6. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия. – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия. 2001.
7. Воскобитова Л. А. Судебная власть: возникновение, развитие, типология: Учебное пособие // – Ставрополь: Ставропольсервисшкола, 2001. – 128 с.
8. Хуторская Н. Б. Международные стандарты и организация деятельности службы пробації за рубежом // Материалы Международной конференции: «Развитие пенитенциарной системы в Кыргызской Республике: результаты, проблемы и перспективы». Бишкек, 2003.

9. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов. /Под ред. И. Д. Козочкина. – М.: Изд. «Зерцало», 2001.

10. Дворянсков Р. В., Сергеева В. В., Баталиев Д. Е. Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России (сравнительно-правовое исследование). – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», РИ. 2004.

11. Обзор законодательства скандинавских и балтийских стран по службе пробации (уголовному надзору). Серия «Права человека», СПб., 2005.

12. Стручков Н. А., Майоров В. В. Законодательство об исполнении уголовного наказания в зарубежных социалистических странах. Выпуск 2. – М.. Академия МВД СССР, 1978. – 88с.

13. Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии – М.; Прогресс, 1989. – 256с.// Интернет ресурс: http://www.juristlib.ru/book_6344.html

14. Материалы международной научно-практической конференции // Вместо тюрем – пробация и электронные браслеты // Генеральная Прокуратура Республики Казахстан. – Астана, 28 марта 2013 г.

Капленко Т. В.,
інспектор Заводського РВ КВІ
м. Запоріжжя управління
ДПтС України в Запорізькій
області, аспірантка Одеського
державного університету
внутрішніх справ

ЮСТИЦІЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ, ЇЇ ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ

Протягом останніх майже 10 років в Україні особливо жваво точиться дискусія стосовно необхідності розробки та запровадження цілісної державної політики, спрямованої на дотримання міжнародних стандартів прав дитини, особливо коли мова йде про неповнолітніх що перебувають у конфлікті із законом. Необхідність впровадження ефективних механізмів у систему юстиції щодо цієї категорії дітей передбачає розділ 4.8 «Захист прав дітей, які вчинили правопорушення» Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій реалізації Конвенції ООН про права дитини» на 2006–2016 роки». Який своєю метою визначає гуманізацію національного законодавства у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи з метою запобігання вчиненню дітьми правопорушень, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників, запровадження у практику нових форми роботи з неповнолітніми, схильними до правопорушень, підвищення рівню обізнаності дітей шкільного віку з правових питань, активізацію профілактичної роботи з метою запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, вивчити можливість створення системи ювенальної юстиції в рамках проведення реформи судової системи з метою поліпшення національного законодавства у сфері захисту прав дітей [1].

Отже, аналізуючи вищезазначений Закон, можна дійти висновку, що на реформи у судовій системі покладалися великі надії. Передбачалося, що ці реформи «потягнуть» за собою формування в Україні ювенальної юстиції за міжнародними стандартами. Але розглянувши План дій щодо реалізації

положень «Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки», схвалений 17.03.2015 року, стає зрозумілим, що «прориву» в цьому напрямку чекати не слід. Розділ 11.4 вказаного Плану стосовно вдосконалення системи реабілітації та попередження злочинів шляхом створення служби пробації та застосування альтернативних видів покарань наголошує на необхідності запровадження інформаційної стратегії, відпрацюванні механізму підготовки і впровадження досудової доповіді, розробки пробаційних програм та багато інших важливих кроків до пробації в Україні. Але зовсім не містить в собі ключових складових комплексної політики юстиції щодо дітей, стосовно захисту їхніх прав.

Згідно Зауважень загального порядку № 10 (2007) Комітету Організації об'єднаних націй з прав дитини «Права дітей у системі юстиції щодо дітей» комплексна політика для органів системи юстиції щодо дітей повинна включати наступні основні складові: попередження злочинності серед неповнолітніх осіб; заходи реагування без використання судового розгляду (у розділі E вищенаведеного документу Комітет наголошує на необхідності вживати заходи без судового розгляду, а рішення про порушення офіційної кримінально-правової процедури не повинно означати, що ця процедура має завершитися винесенням судом вироку щодо дитини, далі Комітет підкреслює, що компетентні органи (у більшості держав це органи прокуратури) мають постійно вивчати можливості використання заходів, альтернативних судовому вироку та докладати зусиль для належного закриття провадження) і заходи реагування в контексті судового розгляду; мінімальний та максимальний вік кримінальної відповідальності у контексті здійснення юстиції щодо дітей (з цього приводу можна сказати, що українське законодавство достатньо виважено визначає мінімальний вік кримінальної відповідальності та верхню вікову межу для системи юстиції, але з огляду на рекомендації Комітету та необхідності подальшої гуманізації законодавства, бажано застосовувати норми і правила у сфері юстиції щодо дітей до осіб у віці до 21 року); гарантії справедливого судового розгляду [2].

Стаття 12 Закону України «Про пробацію» від 05.02.2015 року, яка стосується особливостей пробації щодо неповнолітніх, як і

вищенаведені національні законодавчі акти також не містить суттєвого прогресу в забезпеченні прав дітей у рамках системи кримінального правосуддя та реінтеграції молодого правопорушника до суспільства без притягнення його до кримінальної відповідальності. Справа в тому, що цей Закон не включає в себе елементів відновного правосуддя. Всі сучасні пробаційні закони, які приймалися в Європі протягом останніх 10 років базуються на відновному правосудді та обов'язково включають медіацію, особливо коли мова йде про дітей. Для всебічного дотримання прав неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, необхідно впроваджувати до пробації програми відновного правосуддя. Бо вони приносять реальну користь правопорушникові, потерпілому, суспільству та системі правосуддя. Правопорушник усвідомлює, що заподіяв шкоду конкретній людині, і повинен це відшкодувати. Таким чином він має можливість зрозуміти наслідки свого вчинку, висловити розкаяння, вибачитись перед потерпілим, зрозуміти необхідність усунення наслідків злочину та відшкодування збитків; правопорушник отримує шанс для повернення до нормального життя. Медіація дозволяє правопорушнику взяти на себе відповідальність за наслідки кримінального правопорушення. Практично всі країни Європи орієнтуються на здійснення відновних підходів у роботі з дітьми, що знаходяться у конфлікті з законом. Це означає участь дітей, що вчинили правопорушення, у посередницьких програмах із залученням потерпілих, вони застосовуються з метою подолання наслідків проступку без застосування до дитини офіційних судових слухань. За кордоном служба пробації або органи прокуратури відіграють активну роль у виведенні обвинувачуваних неповнолітніх з юрисдикції кримінальних судів, а також у медіації між правопорушниками та потерпілими на досудовому етапі.

Недоліки, що нині існують у системі українського правосуддя стосовно неповнолітніх й норми національного законодавства щодо захисту їхніх прав, та якнайкращого забезпечення інтересів дітей, які не завжди відповідають міжнародним нормам, неодноразово ставали предметом обговорення в Європейських інституціях, а їх усунення є однією з обов'язкових вимог до України від Європейського союзу та інших міжнародних організацій. Звісно, наш законодавець з

кожним роком намагається удосконалювати нормативні акти щодо неповнолітніх. Однак, на наш погляд, таке реформування не завжди являється ефективним.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій реалізації Конвенції ООН про права дитини» на 2006-2016 роки» від 22.04.2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/229-2006-%D1%80>.

2. Зауваження загального порядку № 10 (2007) Комітету Організації об'єднаних націй з прав дитини «Права дітей у системі юстиції щодо дітей» від 02.02.2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf>.

3. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19>.

Карелін В. В.,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права
та кримінології Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук

ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ ЯК ОСНОВА ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ І СТЯГНЕННЯ У ПРОЦЕСІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Для діяльності органів та УВП, основним напрямом якої є реалізація кари, велике значення має принцип гуманізму, відбитий у ст. 5 Загальної декларації прав людини формулою заборони: «Ніхто не повинний піддаватися катуванням чи жорстокому, нелюдському або ж принижуючому його гідність поводженню і покаранню». Треба віддати належне тому, що дане

положення декларується й у ч. 1 ст. 1 КВК України. З цього в літературі вже був зроблений висновок, що кримінально-виконавче законодавство і практика його застосування відповідають міжнародним стандартам. Однак видається, що лише більш повне втілення принципу гуманізму в кримінально-виконавчому законодавстві із закріпленням у нормах КВК гарантій захисту засуджених від катувань, насильства й іншого жорстокого чи такого, що принижуює людську гідність, поводження з ними дозволить привести нормативну базу виконання покарань до світових стандартів, зробити загально визнані принципи і норми міжнародного права складовою частиною кримінально-виконавчої системи України. Дотримання принципу гуманізму в діяльності органів та УВП необхідно і тому, що усяка діяльність, несумісна з гуманністю, вважається аморальною [1, с. 120].

Гуманізм при виконанні покарання виявляється у ставленні адміністрації УВП до засуджених. Саме з цих розумінь кримінально-виконавче право має виходити з того, що гуманізм діяльності адміністрації УВП насамперед означає людське ставлення держави, суспільства до злочинця, який зазнає кримінальної репресії [2, с. 63]. Проте на практиці цей принцип по-різному сприймається персоналом та засудженими. Як показало проведене нами анкетування засуджених, на запитання: «Чи гуманне до Вас ставлення адміністрації колонії при обранні виду стягнення або застосуванні заохочення?» лише 40% позбавлених волі відповіли «так». Відсутність гуманізму, на думку респондентів, виявляється в тому, що персонал намагається застосовувати якомога суворіші стягнення, натомість заохочення, як правило, обираються не з позиції їх цінності для засуджених, а з огляду на відсутність додаткових дій з боку адміністрації, пов'язаних з їх реалізацією. Як зазначав один засуджений під час бесіди, йому неодноразово відмовляли у застосуванні заохочення у виді додаткового побачення з мотивів, що це вимагає підготовки значно більшого числа документів. На відміну від засуджених, 92% працівників переконані, що застосовують заохочення і стягнення з дотриманням принципу гуманізму, ставлячись при цьому до засуджених «максимально поблажливо». Як приклад було наведено ситуацію, коли засудженого помістили в ДІЗО спочатку на 15 діб, а потім

звільнили звідти достроково, бо він почав себе погано почувати. На нашу думку, останній приклад у жодному разі не може визнаватися ілюстрацією гуманності адміністрації, бо істинний гуманізм повинен проявлятися в первинному гуманному підході до обрання виду стягнення чи заохочення, їх цінності для засуджених. Також навряд чи співвідноситься з принципом гуманізму і прирівнювання відмови позбавлених волі від роботи або її припинення до злісного порушення режиму (ст. 133 КВК України), що не виключає і можливість зміни умов тримання засуджених шляхом переведення їх в інші УВП з більш суворим рівнем безпеки.

Гуманізм покладає на адміністрацію УВП обов'язок не лише піклуватися про здоров'я засуджених, а й враховувати їхню поведінку в період відбування покарання, прагнення компенсувати заподіяний злочином збиток, вікові, фізичні, психічні особливості, наслідки відбування покарання, що позначаються на членах родини засудженого, і т. ін. Разом із тим було б неправильним, як вважає В. О. Уткін, зводити гуманізм до лібералізму в кримінально-виконавчій діяльності, до всіляких послаблень для засуджених при виконанні (відбуванні) покарання [2, с. 63]. Вочевидь, адміністрації УВП необхідно враховувати, що в кримінально-виконавчій діяльності принцип гуманізму набуває об'єктивні характеристики, тому зовсім неприйнятно ставити його втілення у залежність від примх засуджених. Слід підтримати визначення А. Х. Степанюка, що гуманізм кримінально-виконавчої діяльності повинен виявлятися в мінімумі кримінально-правової репресії [3, с. 37].

Отже, гуманізм, що сполучається з принципом законності, вимагає, щоб правообмеження, застосовувані до засуджених, не виходили за визначені чинним законодавством межі та не могли коригуватися адміністрацією колонії. Як справедливо зазначав із цього приводу І. І. Карпець, там де починається розсуд адміністрації, закінчується законність і гуманізм [4, с. 76, 77]. Спираючись на цю авторитетну думку, можна дійти висновку, що дотримання принципу гуманізму в процесі застосування заохочень і стягнень можна досягти, закріпивши на нормативному рівні як перелік порушень, так і стягнення, що мають за них накладатися, максимально обмеживши розсуд адміністрації УВП в частині можливостей погіршення становища

засудженого. Подібним чином слід врегулювати й можливості застосування заохочень.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. Е. Ф. Губского, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : Инфра-М, 1998. – 576 с.

2. Уткин, В. А. Курс лекций по УИП. Общая часть [Текст] / В. А. Уткин. – Томск : Томск. гос. ун-т, 1995. – 94 с.

3. Степанюк, А. Х. Впровадження міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України [Текст] / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець. – Х. : ТОВ «Кроссруд», 2007. – 196 с.

4. Карпец, И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы [Текст] / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1973. – 287 с.

Карпенко Н. В.,
здобувач кафедри
кримінального процесу
Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ, СУБ'ЄКТИ, ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННЮ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Як встановлено у ході даного дослідження, особливості протидії розслідуванню злочинів, учинених засудженими у виправних колоніях, обумовлені тими детермінантами, що й при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, мова про які велась у попередніх підрозділах цієї наукової розробки. Поряд з цим слід зауважити, що на їх зміст мають суттєвий вплив ті обставини, які пов'язані із: а) суб'єктивним складом протидії; б) її формами; в) способами; г) ефективністю діяльності сторони обвинувачення (§ 2 глави 3 КПК), а також інших осіб, залучених до участі у кримінальному провадженні.

У контексті розробки науково обґрунтованих заходів по удосконаленню правових механізмів, спрямованих на подолання, нейтралізацію, блокування тощо протидії досудовому розслідуванню у зазначених КВУ, важливим є володіння слідчим та іншими учасниками сторони обвинувачення інформацією про змістовні елементи вчинення злочинів у виправних колоніях. Мова, у першу чергу, ведеться про такі ознаки її кримінологічні характеристики, що мають безпосереднє відношення до змісту досудового розслідування та підлягають доказуванню у кримінальному провадженні у цих КВУ (місця, спосіб, час, винуватість особи, інші обставини, що визначені в ст. 91 КПК України. Такий підхід до висвітлення цієї проблематики, у першу чергу, викликаний тісним об'єктивним правовим зв'язком усіх видів кримінально-правової діяльності (кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної) у сфері боротьби із злочинністю, а також її метою і завданнями, що визначені у кожній із зазначених галузей законодавства (ст. ст. 1, 50 КК, ст. 2 КПК, ст. 1 КВК, інших нормах).

Результати даного дослідження показали, що у загальній структурі злочинів, що вчиняються засудженими у виправних колоніях: а) 4,9% у структурі злочинності в цих УВП, були зареєстровані у виправних колоніях максимального рівня безпеки (ч. 2 ст. 18, ст. 140 КВК), рівень злочинності в яких у розрахунку на 1 тис. засуджених становив 3,95; б) у виправних колоніях середнього рівня безпеки (ч. 2 ст. 18, ст. 139 КВК), рівень злочинності у яких у розрахунку на 1 тис. засуджених становив 3,75; в) 4,9% – у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання (ч. 2 ст. 18, ст. 138 КВК), рівень злочинності при цьому становив 2,21; г) 0,6% – у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання (ч. 2 ст. 18, ст. 138 КВК), при цьому рівень злочинності становив 0,9 [1].

Як показали результати цього дослідження, 50,1% у загальній структурі злочинності у виправних колоніях в УВП і СІЗО) вчинено в житлових зонах 7,2% – у виробничих зонах; 7% – на контрагентських об'єктах; 14% – у ДІЗО та ПКТ; 21,7% – на інших об'єктах; 91,7% – вчинені засудженими в робочі дні [2].

Таким чином, варто визнати, що одне із завдань, визначених у ст. 1 КВК України, – запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженими в ході їх відбування – персоналом органів та установ виконання покарань не виконується, а тому роль слідчих, які відповідно ст. 216 КПК здійснюють досудове розслідування у виправних колоніях України, за усуненням, нейтралізацією, блокуванням тощо детермінант злочинності в УВП і СІЗО має бути зміненою, зокрема й шляхом доповнення обов'язком слідчого (ст. 40 КПК) та прокурора (ст. 36 КПК) про виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів. Як свідчить практика, неналежним чином виконується в ДКВС України й інше визначене на законодавчому рівні завдання – запобігання вчиненню злочинів іншими особами. Зокрема, щорічно персонал органів та установ виконання покарань стає суб'єктом різноманітних злочинів, що вчиняються щодо засуджених або пов'язані з посяганням на інші об'єкти кримінально-правової охорони (злочини у сфері службової діяльності; проти правосуддя; у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин тощо) [3]. Так, тільки у 2013 р. персоналом ДКВС України було вчинено 56 кримінальних правопорушень (11 – персоналом СІЗО; 40 – УВП; 5 – КВІ) [4, с. 19].

Одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 2 ст. 1 КВК) є також визначення порядку застосування до засуджених заходів впливу з метою їх виправлення і профілактики асоціальної поведінки, яке теж, як показали результати цього дослідження, на практиці реалізується неповною мірою. Зокрема, щорічно засуджені у виправних колоніях вчиняють різноманітні порушення вимог установленого порядку відбування покарання. Так, тільки у 2013 р. їх кількість сягнула 125 229 (у 2012 р. – 134 тис. 963), або 1,2 правопорушення в розрахунку на 100 тис. засуджених (у 2012 р. – 1,6) [2]. При цьому в 66 059 випадках, або 36,4%, на засуджених покладалась стягнення правами начальниками установ (ст. 135 КВК України) та 45 363 випадках (36,4%) – правами начальників відділень соціально-психологічної служби (ч. 3 ст. 135 КВК). Як у зв'язку із цим зауважила І. С. Михалко, примус як феномен соціального життя неможливо усунути, і від його ролі багато в чому залежить рівень соціальної

справедливості, громадянської свободи та формальної рівності в суспільстві [5, с. 68], що важливо враховувати слідчим ОВС, які здійснюють розслідування злочинів у виправних колоніях України, зокрема, в контексті з'ясування правомірної та ефективної протидії персоналом ДКВС України протиправній поведінці засуджених у місцях позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2014 році: Інформ. бюл. – К.: Державна пенітенціарна служба України, 2014. – КН.1 – 59 с.

2. Аналіз стану криміногенної обстановки в установах виконання покарань Державної пенітенціарної служби України за 2002–2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kvs.gov.ua/peniten/cjntrol/main/uk/index.

3. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія / В. В. Коваленко, О. М. Джу́жа, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. В. В. Коваленка. – Київ: Атіка – Н, 2011. – 368 с.

4. Про стан додержання законності при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян у 2013 році: інформаційно-аналітичний бюлетень. – К.: Ген. прокур. України, 2013. – 21 с.

5. Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених: монографія / І. С. Михалко. – Харків: Право, 2013. – 200 с.

Колб І. О.,
прокурор відділу нагляду за
додержанням законів при
виконанні судових рішень у
кримінальних провадженнях, а
також при застосуванні інших
заходів примусового характеру,
пов'язаних з обмеженням
особистої свободи громадян
прокуратури Київської області,
кандидат юридичних наук

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ТА СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПОСЯГАНЬ НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ УКРАЇНИ

У контексті дослідження означеної проблематики, безсумнівно, важливо з'ясувати зміст таких понять, як кримінально-правова та кримінологічна характеристика посягань. Це надасть можливість не тільки встановити суть існуючих проблем, а й запропонувати найбільш ефективні та раціональні науково обґрунтовані шляхи їх розв'язання.

Незважаючи на те, що в наукових і навчально-методичних виданнях досить часто використовується поняття «кримінально-правова характеристика злочину» [1, с. 8–9], проте в жодному з них це поняття не сформульовано. Крім цього, переважно воно ототожнюється з такими термінами, як «юридичний аналіз складу злочину» [2, с. 171] або «аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак складу певного злочину» [3, с. 71–76], або «теоретичні та методичні засади дослідження злочину» [4, с. 152–153] та ін.

Звичайно, що в таких умовах досить складно обрати правильний напрям висвітлення кримінально-правових ознак злочинних посягань на особисту безпеку засуджених у виправних колоніях, тим більше, що ні на монографічному [5], ні на дисертаційному рівнях [6] питання щодо поняття і змісту кримінально-правової характеристики злочинів в Україні не досліджувались. У наукових джерелах ідеться лише про методологічні засади дослідження Особливої частини КК України [7, с. 15–16].

З урахуванням того, що визначення змісту та виведення поняття «кримінально-правової характеристики злочину» не належало до задач цього дослідження, з'ясування зазначених ознак було здійснено через інше поняття – кримінологічна характеристика злочину, що досить ґрунтовно висвітлено в науковій літературі та включає в себе всі основні елементи й кримінально-правової характеристики злочину.

У широкому розумінні кримінологічна характеристика відображає узагальнені прояви кримінально-правового явища [8, с. 104–105]. У вузькому – це стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку та географію злочинних дій, а також про осіб, які їх учиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні й точні знання про нього для ефективною та науково обґрунтованою боротьби з конкретними злочинами.

Ураховуючи зазначені наукові підходи та останні дослідження з означеної проблематики, «кримінологічну характеристику посягань на особисту безпеку засуджених до позбавлення волі в Україні» слід розуміти як відомості про рівень, структуру, динаміку та географію злочинів, що посягають на право засуджених на особисту безпеку, та про осіб, які їх учиняють.

Як свідчить практика, донині не створено належних механізмів та гарантій забезпечення зазначеного в ст. 10 КВК України права осіб, які відбувають покарання, на особисту безпеку. Унаслідок цього щорічно засуджені стають об'єктами злочинних посягань як з боку інших осіб, які тримаються в УВП, так і за участю персоналу ДКВСУ.

Узагальнивши наукову літературу, можна дійти висновку, що найбільш наближеними до сьогоденних проблем з означеної тематики дослідження є наукові розробки О. Г. Колба, З. В. Журавської, В. В. Шендерика та деяких інших авторів, якими здійснено аналіз злочинності загалом та в УВП зокрема. Водночас останні статистичні та інші відомості про стан забезпечення прав засуджених на особисту безпеку, включаючи службові огляди та аналізи змісту означеної проблематики, охоплюють період лише до 2010 р. Таким чином, очевидним та актуальним завданням є її розроблення не тільки з врахуванням динаміки й тенденцій розвитку злочинності в УВП за період, який досі залишається не дослідженим (2011–2015 рр.), а й

відповідно до сучасних можливостей у цьому контексті ОРД, у зв'язку з прийняттям нового КПК України. Зокрема, відповідно до вимог ст. 104 КВК, одним з основних завдань ОРД в УВП є забезпечення безпеки засуджених. При цьому, як слушно зазначив А. Х. Степанюк, охорона прав засуджених на особисту безпеку в зазначеній формі здійснюється як гласно, так і негласно оперативними підрозділами уповноважених на те державних органів у межах їх повноважень шляхом проведення оперативно-розшукових заходів з метою захисту життя та здоров'я осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі .

Ураховуючи зазначені та інші особливості, аналіз проблем, визначених у цій роботі як предмет дослідження, було здійснено в таких площинах:

1) через дослідження середовища, у якому функціонують і здійснюють свою життєдіяльність засуджені до позбавлення волі;

2) шляхом вивчення конкретних кримінальних справ, порушених за певний період (рік) за фактом посягань на життя і здоров'я осіб, які відбували покарання в УВП;

3) з урахуванням інших обставин, що сприяли вчиненню злочинів щодо засуджених в УВП (віктимологічної поведінки жертв злочинів, латентності, неналежного виконання службових обов'язків персоналом ДКВСУ та ін.).

Як показало вивчення архівних статистичних та інших джерел (2006–2013 рр.), якісний склад засуджених, які тримаються в УВП, незважаючи на проведену гуманізацію закону про кримінальну відповідальність, суттєво не змінився та має такий вигляд (середовище, у якому відбувають покарання засуджені до позбавлення волі): загальна чисельність засуджених – 117 тис. 426 осіб; 17, 1 тис. осіб – це засуджені за умисне вбивство, у тому числі 8,5 тис. засуджених, які вчинили вбивство при обтяжуючих обставинах (ст. 67 КК України) (21 % від загальної чисельності засуджених в УВП); 9,9 тис. осіб – за умисне тяжке тілесне ушкодження (12 % у структурі всіх засуджених); 29,2 тис. осіб – за розбій, грабіж та вимагання (36 % у загальній кількості засуджених); 2,3 тис. осіб – за згвалтування (3 %); 34 особи – за захоплення заручників (менше 1 %); 21,8 тис. осіб – засуджені за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (28 %).

Список використаних джерел

1. Остапекно Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Л. А. Остапекно. – К., 2003. – 17 с.
2. Блудиліна М. Є. Юридичний аналіз об'єктивної сторони складу злочину на стадії порушення кримінальної справи / М. Є. Блудиліна // Вісник Академії адвокатури України. – 2000. – № 17. – С. 171–173.
3. Коржанський М. Й. Класифікація злочинів : [навч. посіб.] / Коржанський М. Й. – К. : Атіка, 2001. – 656 с.
4. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : [моногр.] / Кузнецов В. В. – К. : Інтерсервіс, 2012. – 908 с.
5. Криминологія : бібліографічний довідник / [упоряд. : К. С. Босак, С. Ф. Денисов, М. О. Єфімова ; за заг. ред. С. Ф. Денисова]. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 488 с.
6. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського : дані про автореферати виконаних в Україні за 2009–2012 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin>.
7. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини Кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С. 291–304.
8. Косенко С. Поняття кримінальної характеристики статей злочинів щодо неповнолітніх / С. Косенко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 5. – С. 104-105.

Колб О. Г.,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого
права Національної академії
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

**ПРАВАЗАСТОСОВНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ
ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ПРОКУРАТУРИ В ПРОЦЕСІ
НАГЛЯДУ ЗА ВИКОНАННЯМ КРИМІНАЛЬНИХ
ПОКАРАНЬ ТА ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНОГО ВПЛИВУ
ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ
ТА ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ**

Однією із функцій прокуратури, що визначена в п. 4 ст. 121 Конституції України, є нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

Аналогічна функція прокуратури закріплена й у п. 4 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» [2] та ст. 22 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України [3].

Поряд з цим, варто зазначити, що останнім часом окремі політичні сили, всупереч якої Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, вперто просувають реформи, що не мають нічого спільного з удосконаленням діяльності як в цілому державного механізму, так і прокуратури, зокрема. Так, відповідно до прийнятого у першому читанні проекту Закону України «Про прокуратуру» в новій редакції, визначена у Конституції України функція прокуратури за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [4], скасовується.

Звичайно, що з таким підходом законодавця погодитись не можна, позаяк він не тільки порушує визначений у ст. 8 Конституції принцип Верховенства права, але й ряд інших норм Основного закону, а саме: а) ч. 2 ст. 19, відповідно до якої органи

державної влади (у даному випадку – Верховна Рада України) зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; б) ст. 79, у якій зазначено, що перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою присягу, в якій вони присягаються Конституції України; в) п. 1 ст. 92, у якій вказано, що виключно законами визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод (у даному випадку гарантією виступає діяльність прокуратури по нагляду у сфері виконання кримінальних покарань); г) п. 14 ст. 92, у якій зазначено, що виключно законами України визначається діяльність прокуратури; г) п. 21 ст. 92, у якій вказано, що виключно законами визначається організація і порядок діяльності Верховної Ради України; д) інші норми Конституції України.

Як у зв'язку з цим зроблено висновок в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії, Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй [5, с. 201].

Додатковим аргументом щодо порушення Верховною Радою України принципу законності при прийнятті рішення щодо нової редакції Закону України «Про прокуратуру» є недотримання нею системо утворюючих ознак поняття «законність», що визначені, зокрема, в ч. 2 ст. 41 КК України, а саме: законним є таке рішення, яке віддано відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечить чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина [6, с. 128-129].

Звичайно, що визначена у цій роботі авторська позиція є небезспірною. Поряд з цим, для того, щоб її заперечити або підтримати, слід на доктринальному рівні всебічно з'ясувати зміст та суть встановленої у п. 4 ст. 121 Конституції України

функції нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Постановка цього питання в зазначеній площині зумовлена також тим, що, по-перше, таким чином можна визначити вузькі місця в діяльності прокуратури, що пов'язані із здійсненням запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України, та потенційні резерви й можливості в цьому напрямі; по-друге, враховуючи зміст об'єкта та предмета цього дослідження, вчинити спробу наблизити зміст діяльності зазначеного органу до вирішення існуючих проблем, зокрема, виконання й відбування покарань як суб'єкта запобігання злочинам.

Список використаних джерел

1. Конституція України : зі змінами. – Харків : Право, 2014. – 68 с.
2. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII // *Голос України*. – 2014. – № 206 (5956). – 25 жовт. – С. 1–21.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 11 липня 2003 року // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.
4. Про прокуратуру: проект Закону України від 25 грудня 2015 року (прийнятий у I-му читанні) // www.rada.gov.ua.
5. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 // *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*, (3-є вид., змін. і доп – К.: Видавничий дім «Скіф», 2008. – С. 201-207.
6. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України / за заг. редакцією О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 1063 с.

Колб С. О.,
начальник юридичного відділу
Луцької ОДПІ ГУ ДФС
у Волинській області

ДЕТЕРМІНАНТИ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Згідно з одним із основних у кримінології принципом відповідності, як обґрунтовано довів у своїх роботах А.П. Закалюк, запобіганню та в цілому запобіжному впливові підлягає насамперед і головним чином те, що предметно обумовлює злочинні прояви та злочинність загалом, визначає її функціонування [1, с. 183]. Поряд з цим слід мати на увазі, що при організації боротьби із злочинністю, однією із структурних елементів якої є запобігання, важливою є не тільки сама по собі констатація зв'язку якої-небудь обстановки із злочинною поведінкою, скільки, як слушно зауважила А.І. Долгова, виявлення характеру цього зв'язку, а саме: у яких своїх конкретних проявах, у сукупності з якими іншими факторами і в яких ситуаціях та чи інша обставина породжує злочинну поведінку. Саме це дозволяє цілеспрямовано розробити запобіжні заходи з урахуванням конкретних умов місця та часу [2, с. 180]. Звідси постає завдання максимального обґрунтовано, тобто і предметно визначити ті явища, факти, процеси, умови, від яких залежить обумовлення злочинності, насамперед її спричинення [1, с. 183]. При цьому між стадією пізнання та оцінкою злочинності, а також стадією боротьби (запобігання) з нею обов'язковою є стадія виявлення дисертації та причинності злочинності [2, с. 180].

У найзагальнішому значенні поняття детермінації відображає діалектичну суттєву власність реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ, процесів [1, с. 184]. Відповідно до цього, під детермінацією злочинності в науці розуміють сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінологічну форму у суспільстві [3, с. 71]. При цьому, як встановив А.П. Закалюк, взаємозв'язок подій та явищ є досить

різноманітними та за різними критеріями вони поділяються на: 1) внутрішні та зовнішні; 2) безпосередні та опосередковані; 3) прямі та зворотні; 4) стійкі та не стійкі; 5) суттєві та не суттєві; 6) необхідні та випадкові; 7) сильні та слабкі; 8) жорсткі (однозначні) та нежорсткі (багатозначні) та ін. [1, с. 185].

Враховуючи те, що особливістю детермінації злочинності (детермінація (від лат. *determinatio* – визначення) – це визначення причин виникнення та розвитку чого-небудь [4, с. 130]) є її соціальна зумовленість, специфічною особливістю дії зв'язків між різними явищами суспільного життя та діяльністю людей є те, що вони проходять через свідомість членів суспільства, опосередковуються нею, видозмінюють її зміст, структуру і стан [3, с. 70].

Виходячи з цих методологічних підходів, науковці констатували, що кримінологічна детермінація є різновидом соціальної детермінації [5, с. 49]. При цьому до процесу детермінації відносять: а) причини (явища, які обумовлюють або породжують інші явища (наслідок)) [6, с. 555]; б) умови (необхідні обставини, що уможливають здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [7, с. 694]); в) корелянти (від лат. *correllatio* – кореляція) – взаємний зв'язок і співвідношення предметів, понять та явищ [4, с. 296].

Важливими у зв'язку з цим є й висновок, який у свій час зробив А.П. Закалюк, а саме: у кожній ланці причинного ланцюга, крім самої причини, наявні й інші, пов'язані з нею детермінанти, зокрема обов'язково: умови формування причини цієї ланки та умови, які сприяють настанню наслідку дії зазначеної причини. У цій ланці можуть бути присутні й інші різновиди детермінантів, як-от корелянти. Всі детермінанти цієї ланки становлять її детермінуючий комплекс [1, с. 191]. При цьому детермінуючі комплекси різних ланок відрізняються безпосередністю або опосередкованістю (різної міри) в обумовленості злочинності та її проявів [1, с. 192].

Таким чином, слід визнати, що причинний ланцюжок, який пояснює злочинну поведінку, є доволі складним і різноманітним, що, як вірно зауважив О.М. Джужа, досі не дозволяє чітко розмежувати в кримінології такі поняття «як детермінанти», «причини», «умови» [8, с. 59], тому таким необхідним у цьому контексті є використання знань ряду інших наук – філософії, психології, соціології, правознавства тощо.

На підставі проведеного аналізу наукової літератури, Н.В. Кулакова небезпідставно виокремила три основні ланки в причинному (детермінаційному контексті, який призводить до вчинення протиправних вчинків [5, с. 49]: а) перша ланка охоплює те, що передує злочинному діянню, тобто період формування особистості злочинця, тобто період формування особливості злочинця та взаємодію її з конкретною життєвою ситуацією; б) друга ланка пов'язує причину і наслідок, це особливість злочинця з його волею та свідомістю; в) третя ланка (наслідок) включає розвиток причинного зв'язку від акта протиправної поведінки до появи злочинного результату [5, с. 49-50].

Саме зазначені вище теоретико-методологічні засади й стали основою для розкриття змісту детермінант вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні та, зокрема, виведення авторського поняття з цього приводу.

Отже, під детермінантами незаконного заволодіння транспортними засобами необхідно розуміти сукупність причин, умов та корелятив, що породжують і обумовлюють вчинення даного злочину, а також взаємодіють і взаємозв'язані поміж собою та спрямовані на формування особистості злочинця, її волі та свідомості, вчинення зазначеного суспільно небезпечного діяння і досягання злочинного результату.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

2. Кримінологія: Учебник для юрид вузов / под. общ. ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Долговой. – М.: Издательская группа ИНФРА. – М.-НОРМА, 1997. – 784 с.

3. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2014. – 440 с.

4. Булыко А.Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. – Изд. 3-е, испр., перераб. – М.: Мартин, 2010. – 704 с.

5. Профілактика злочинів: Підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М, Джужи. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. – Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. – 864 с.

7. Великий тлумачний словник української мови / [Упоряд. Т.В. Ковальова]. – Х.: Фоліо, 2005. – 767 с.

8. Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 414 с.

Кузнєцов О. О.,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної
пенітенціарної служби

АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА В АСПЕКТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНЖЕНЕРНИХ І ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ ТА НАГЛЯДУ

Не буде перебільшенням зазначити, що інженерні й технічні засоби охорони використовувались у системі виконання покарань протягом всієї історії становлення і розвитку установ виконання покарань. Конструкції ґрат та огорож, інженерні рішення для віконних проїомів та інші особливості обладнання місць відбування покарань за період свого існування змінювались під впливом напряду гуманізації умов виконання та відбування покарань. Так, навіть за останнє десятиліття збільшено норму жилої площі на одного засудженого, збільшено кількість проникаючого до приміщень камерного типу (ПКТ) денного світла шляхом ліквідації на вікнах металевих щитів-жалюзів, забезпечено можливість доступу засуджених до мережі Internet, визначено порядок користування мобільним зв'язком тощо. Зазначене свідчить про суттєві зміни щодо вимог ізоляції та підходів до організації охорони об'єктів.

Є очевидним, що порядок обладнання установ виконання покарань та слідчих ізоляторів інженерними та технічними засобами охорони тісно пов'язаний із процесом забезпеченням відбування покарань, а тому потребує чіткого нормативного регулювання.

Для визначення місця інституту інженерно-технічних засобів охорони в системі реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства достатньо проаналізувати лише декілька статей Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 1 КВК України, кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [3].

Логічно розтлумачивши цю норму, можна сказати, що як і вся законодавча діяльність, кримінально-виконавче законодавство покликане захищати інтереси особи, суспільства і держави, а саме ту їх частину, яка пов'язана з виконанням та відбуванням покарань. Реалізується даний напрям роботи шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів, а також дотримання визначених законами України та міжнародними правовими актами прав людини.

Відповідно до ч. 3 ст. 6 КВК України одним з основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених є режим – встановлений порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміна умов тримання засуджених (ч. 1 ст. 102 КВК України) [3].

Безумовно, що забезпечення ізоляції, нагляду, контролю та безпеки є неможливим без оснащення установи необхідними інженерними й технічними засобами охорони. Але разом із тим, використання тих чи інших засобів охорони може обмежувати людину у здійсненні наданих їй конституцією прав та свобод, а тому повинно мати аргументоване і нормативно закріплене підґрунтя, що зумовлює актуальність обраної теми.

У КВК України [3], Законі України «Про попереднє ув'язнення» [2], Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [5], Правилах внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби [4], інших нормативно-правових актах, лише фрагментарно врегульовано правове поле використання та застосування інженерних і технічних засобів охорони, контролю та нагляду.

Зокрема, у ст. 103 КВК України згадується лише про можливість використання аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів для недопущення порушень режиму, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених та попередження втеч і інших злочинів [3].

Проте разом із технічними засобами охорони в установах використовуються й інженерні засоби охорони, які також потребують відповідного нормативного закріплення.

Так, потребують правової аргументації наявні в кімнатах короткострокових побачень кабінки у виді скляних або ґратчастих перегородок від підлоги до стелі, що значно обмежує можливість вільного спілкування засуджених з особами, які прийшли на побачення, оскільки порядок обладнання цих приміщень залишився поза увагою нових Правил внутрішнього розпорядку. Доречно згадати, що п. 24.4 Європейських пенітенціарних правил взагалі рекомендовано організовувати візити таким чином, аби надати ув'язненим можливість максимально природно підтримувати та зміцнювати сімейні стосунки [5].

Додатковим аргументом для наявності норми, яка регулювала би порядок і обсяг забезпеченості установ виконання покарань та слідчих ізоляторів інженерними засобами охорони є п. 25.2 Європейських пенітенціарних правил, де зазначено, що фізичні бар'єри мають відповідати мінімально необхідним вимогам для забезпечення надійного утримання в'язнів [5].

Отже, говорячи про організацію системи охорони об'єктів, ми повинні розуміти, що рівень обладнання їх інженерно-технічними засобами має відповідати визначеному рівню безпеки конкретної установи. Тобто обладнання різних об'єктів інженерно-технічними засобами охорони повинно мати свої відмінності і відповідати мінімально необхідним вимогам для забезпечення надійного тримання певної категорії засуджених (ув'язнених).

Так, у попередньому варіанті Правил внутрішнього розпорядку [6], питанню обладнання установ виконання покарань було присвячено цілий розділ, в якому чітко визначались як загальна інфраструктура установи, так і особливості обладнання виправних центрів, виховних та виправних колоній відповідно до рівнів безпеки, а також їх структурних дільниць, приміщень ДІЗО та ПКТ.

Ще одним із аргументів на користь невідкладності вирішення питання щодо нормативної регламентації порядку забезпечення установ виконання покарань та слідчих ізоляторів інженерними і технічними засобами охорони контролю й нагляду є вимоги розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.10.2015 № 1066-р [7], що стосується будівництва нових установ, умови тримання в яких мають відповідати сучасним стандартам забезпечення прав і свобод людини. Але за відсутності сучасної відомчої нормативно-правової бази, яка змогла б нормативно закріпити ті чи інші конструктивні або технологічні рішення забезпеченості нових установ ДКВС України, виконання цієї постанови в повному обсязі може мати деякі складнощі.

Виходячи з викладеного та на основі аналізу існуючого кримінально-виконавчого законодавства в аспекті правового регулювання використання інженерних і технічних засобів охорони контролю та нагляду, можна стверджувати, що нинішня ситуація у правовому полі застосування ІТЗО в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах потребує оновлення нормативної бази, яка могла б максимально врегульовувати такі питання щодо забезпечення вимог встановленого порядку виконання та відбування покарань (режиму):

1. Загальні принципи організації внутрішньої інфраструктури установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

2. Типовий перелік об'єктів та споруд на внутрішній території установи та по її периметру.

3. Використання інженерних засобів охорони об'єктів:

– огорож об'єктів, що охороняються (включають в себе всі огорожі та паркани, основною функцією яких є вигородження певної території);

– інженерних загорож (конструкції, які використовуються для ускладнення вчинення втечі з об'єкта охорони та вчинення інших протиправних дій); з поділом їх за призначенням на противтечові, протитаранні та протиперекиді).

4. Використання технічних засобів охорони, контролю і нагляду:

– системи та пристрої збору й обробки інформації (містить вимоги щодо забезпечення об'єктів охорони комплексними комп'ютеризованими системами, концентраторами та системами доступу);

– засоби виявлення (містить вимоги до організації рубежів охорони об'єкта та способів забезпечення їх функціонування);

– засоби тривожної сигналізації (містить вимоги до функціонування сигналізаційних систем, систем оповіщення);

– системи відеонагляду (містить вимоги щодо перекриття об'єктів охорони засобами відеонагляду);

– засоби забезпечення обшукової роботи (містить вимоги до наявності та порядку використання засобів забезпечення належного контролю та огляду людей, машин, предметів з метою виявлення прихованих заборонених предметів);

– засоби оперативного зв'язку;

– засоби контролю доступу.

5. Категорування об'єктів охорони та порядок забезпечення режимних приміщень інженерними і технічними засобами охорони, контролю й нагляду. При регулюванні цього питання доцільно здійснити розподіл об'єктів (територій, приміщень, постів, структурних дільниць, спеціальних автомобілів) установ виконання покарань і слідчих ізоляторів на режимні категорії та передбачити типові вимоги щодо їх обладнання інженерними і технічними засобами охорони.

6. Технічна експлуатація та обслуговування інженерних і технічних засобів охорони, контролю та нагляду, що включає в себе вимоги до комплексу організаційних і технічних заходів, які забезпечують справний стан ІТЗО у процесі їхньої експлуатації.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила (Прийняті Комітетом Міністрів Держав учасниць 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі

Заступників Міністрів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_032/print1452600217258519

2. Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 № 3352XII [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради України від 31.08.1993 – 1993 р., № 35, стаття 360. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/print1443692609049915>

3. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]: Офіційний вісник України від 29.08.2003 – 2003 р., № 33, стор. 7, стаття 1767, код акту 26132/2003. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/print1443692609049915>

4. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджені наказом Міністерства юстиції України 18.03.2013 № 460/5 [Електронний ресурс]: Офіційний вісник України від 09.04.2013 – 2013 р., № 25, стор. 463, стаття 853, код акту 66507/2013. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13/print1443087699596042>

5. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5 // Офіційний вісник України від 23.01.2015 – 2015 р., № 4, стор. 209, стаття 88, код акту 75367/2015. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14/print1452600217258519>

6. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 № 275. [Електронний ресурс]: Офіційний вісник України від 09.01.2004 – 2003 р., № 52, том 2, стор. 861, стаття 2898, код акту 27350/2003.– Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1452600217258519>

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.10.2015 №1066-р «Деякі питання реформування системи функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів» [Електронний ресурс]: Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248552684>

Левчук Є. М.,
здобувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого
права Національної академії
внутрішніх справ

ПРО НЕДОЦІЛЬНІСТЬ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ СТ. 391 У ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

В умовах сьогодення, Державна кримінально-виконавча служба (ДКВС) України, проходить складний етап змін, що спрямований на вдосконалення правових засад й роботи персоналу, у ході виконання ними покладених функцій із забезпечення процесу виконання покарання. У зв'язку з цим, не обходить поза увагою пропозиції, викладені у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань», який винесений на порядок денний 3 лютого 2016 року, постановою Верховної Ради України № 974-VIII «Про порядок денний четвертої сесії Верховної Ради України восьмого скликання» щодо декриміналізації дій, передбачених ст. 391 КК України [1].

Цілком зрозуміло, що небайдужими до теми захисту прав засуджених вже багато разів висловлювалися критичні зауваження до національного кримінально-виконавчого та пов'язаного з ним кримінального законодавства [2].

У Науково-практичному коментарі до КК України диспозиція даної статті викладена таким чином: «Злісна непокоря законним вимогам адміністрації установи виконання покарань або інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиночної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання» [3]. Отже, неможливо бути осторонь до питання юридичної недосконалості її існуючої редакції.

Зокрема, у коментарях до диспозиції наведеної вище норми стверджується, що суб'єктами цього складу злочину можуть бути

засуджені, які відбувають покарання як у виді позбавлення волі, так і у виді обмеження волі, що насправді зовсім не відповідає дійсності. Чинний Кримінально-виконавчий кодекс України не містить норм, яка б передбачала можливість застосування до осіб, засуджених до покарання у виді обмеження волі, дисциплінарного стягнення у вигляді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або їх переведення за порушення вимог режиму на більш суворий режим відбування покарання, що, в свою чергу, і виключає взагалі можливість застосування ст. 391 КК до цієї категорії осіб. У зв'язку з цим, слід ч. 1 ст. 391 КК України привести по термінології до вимог кримінально-виконавчого законодавства.

Законопроектом пропонується вилучити ст. 391 КК України «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань», зважаючи на існуючу можливість необґрунтованого притягнення окремих засуджених до кримінальної відповідальності виключно на підставі конфліктних відносин останніх з адміністраціями таких установ чи засудження особи до позбавлення волі за вчинення правопорушень дисциплінарного або адміністративного характеру. Звичайно, стаття 391 КК України має низку недоліків як змістовного, так і техніко-юридичного характеру й не повністю узгоджується з нормами КВК України, про що неодноразово наголошували науковці у своїх працях [Ю.В. Орел, І.М. Копотун, М.В. Романов і ін.]. Однак на практиці зустрічається чимало випадків, коли такі стягнення накладаються на засудженого за дрібні порушення, наприклад, за неприбрану вчасно постіль [3]. У зв'язку з цим вважати такого роду проступки достатніми для того, щоб кваліфікувати повторне порушення засудженого як злочин, за який можна призначити покарання у виді позбавлення волі строком до трьох років, навряд чи є доцільним.

Враховуючи вищезазначене, варто зробити висновок про те, що виключення ст. 391 КК України може не тільки зменшити вплив на засуджених у визначеній ст. 6 КВК України засобами, а й призведе до інших ускладнень у регулюванні кримінально-виконавчих правовідносин. Наглядним доказом цього є прояви злісної непокори, що супроводжуються нападами засуджених на представників адміністрації УВП в останній період [4, 5, 6]. Отже, слід зазначити, що в наявності є теоретико-прикладна

проблема, що потребує вирішення на доктринальному та нормативно-правовому рівнях.

Список використаних джерел

1. Про порядок денний четвертої сесії Верховної Ради України восьмого скликання: постанова Верховної Ради України від 03.02.2016р. № 974-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974-viii>.

2. Застосування ст. 391 КК України. Букалов О.П. – «Донецький меморіал», Донецьк, 209, 24 стор.

3. Висновок Головного науково-експертного управління від 28.07.2015р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54897.

4. Про факти скоєння працівниками кримінально-виконавчої служби надзвичайних подій, правопорушень з корупційними ознаками та службових злочинів, встановлення із засудженими та ув'язненими або їх родичами стосунків, що не регламентуються кримінально-виконавчим законодавством у період з 22 по 28 лютого 2016 року : вказівка ДПтС України від 29.02.2016 № 5/4-251/34-16.

5. Про факти скоєння працівниками кримінально-виконавчої служби надзвичайних подій, правопорушень з корупційними ознаками та службових злочинів, встановлення із засудженими та ув'язненими або їх родичами стосунків, що не регламентуються кримінально-виконавчим законодавством у період з 07 по 03 грудня 2015 року : вказівка ДПтС України від 14.11.2015 № 5/4-2478/34-15.

6. Про факти скоєння працівниками кримінально-виконавчої служби надзвичайних подій, правопорушень з корупційними ознаками та службових злочинів, встановлення із засудженими та ув'язненими або їх родичами стосунків, що не регламентуються кримінально-виконавчим законодавством у період з 02 по 08 листопада 2015 року : вказівка ДПтС України від 09.11.2015 № 5/4-2307/34-15.

Любич О. А.,
доцент кафедри гуманітарних та
соціально-економічних
дисциплін Академії Державної
пенітенціарної служби України,
кандидат історичних наук

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОБОТИ З УРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ У ХІХ ст.

Однією з невідкладних проблем побудови демократичної, соціальної та правової України [1], є визначення концептуальних засад реалізації політики щодо соціально-правового захисту уразливих категорій населення. Інститут місцевого самоврядування як одна з основ конституційного ладу держави є найбільш оптимальною системою організації вирішення питань місцевого значення, а саме соціальної допомоги та захисту населення [2; 3]. Знання та врахування історично-правового досвіду організації й здійснення діяльності земського і міського самоврядування на українських землях – необхідна умова успішності реформ, в тому числі й у сфері соціальної допомоги та захисту населення, яке має низький рівень життя.

Тимчасову роботу знайти було важко. Чоловік у лахмітті, без документів, але який бажав чесно працювати, практично не мав шансів на отримання місця. Це калічило людей морально і фізично. Дуже часто вони жили за рахунок грабунку або милостині. Знову привчити таких людей до праці, повернути їх суспільству було важким завданням. У результаті промислової революції і формування капіталістичної системи виробництва на українських землях зростала кількість убогих, але установ, де їм допомагали б, не було. Особливо погана ситуація склалась у Києві, куди у пошуках роботи і засобів існування, особливо у неврожайні роки, прибувало багато нужденних. Основними, пріоритетними напрямками допомоги населенню земським і міським самоврядуванням були: добродійні заклади для піклування і виховання дітей та дешевого і безкоштовного харчування [4, с. 130]. Нужденних умовно поділили на дві категорії: працездатні й немічні. Для першої категорії передбачалася переважно допомога трудова, тобто пошук роботи,

а для другої – утримування в притулках, богадільнях тощо. Роботні будинки стали пристанищем для усіх, хто прохав про допомогу [5]. У Росії перший наказ, у якому говориться про роботний будинок, був наданий Катериною II [6]. В Україні перші будинки працелюбства почали працювати з 1894 р. у Києві, Херсоні, Полтаві та Чернігові.

Особам які поступали до будинків надавали випробувальний термін. Через шість місяців їх розділяли на два розряди: випробуваних гарної поведінки і випробуваних ненадійної поведінки. Перші займалися працею по господарству, отримуючи по чотири копійки за добу і півціни за особливі заклади. До інших було приставлено варту, їм доручали найважчі види роботи і забороняли виходити з будинку. Частина заробітку постояльців роботного будинку йшла на його утримання, що давало можливість постійно покращувати умови перебування. Оскільки Будинок був постійним місцем проживання, а не «ночліжкою», у ньому багато робилось для культурного проведення вільного часу. Крім бібліотеки, популярними були аматорські концерти, хорівий і театральний гурток. Неповнолітніх навчали грамоті й ремеслу. За виключенням безхатчинків, яких не було куди відправляти по етапу, перебування у роботному будинку мало свій термін. Для примусово розміщених він складав від півтора місяця до півроку. Добровольці приймалися на визначений термін (36 днів), або до отримання заробітку у розмірі 5 рублів. Вони могли залишити Будинок за власним бажанням у бідь-який час чи за негідну поведінку після рішення адміністрації. Згодом роботний будинок вирішили розділити на дві окремі установи – будинок працелюбства для добровольців і роботний будинок для осіб, приведених поліцією.

Усі будинки працелюбства були окремими закладами, не пов'язаними між собою. Для того щоб координувати їх дії, у 1895 р. було прийнято Положення про Опікунство над будинками працелюбства [7]. Мета цього Опікунства полягала в тому, щоб сприяти створенню нових Будинків та надавати фінансову допомогу у разі необхідності [8]. Управління справами було доручено Особливому комітету [9, с.101-102]. Згідно із законодавством, товариство, що відкривало будинок працелюбства, ставилося в залежність від міністерства

внутрішніх справ, на відкриття закладу необхідно було отримати дозвіл влади, а про припинення його діяльності вимагалось повідомляти. Був розроблений типовий статут для всіх опікунських товариств.

У Харкові будинок працелюбства на 150 осіб було відкрито 22 грудня 1896 р. У статуті опікунського товариства зазначалося, що своєю метою воно має надавати термінову, по можливості недовготривалу допомогу безхатчинкам, тим хто вийшов із лікарень і не має ще заробітку, звільненим із тюрем [10, арк. 6]. У березні 1898 р. Харківським будинком працелюбства користувались понад 40 осіб. У закладі організували майстерні на які запросили майстрів-ремісників для передачі знань мешканцям будинку. У майстернях виготовляли посуд, столярні вироби, одяг і взуття. Міські заклади робили замовлення на ці вироби. Згодом у будинку була відкрита крамниця для продажу виробів за досить помірними цінами [11, арк. 130]. Окрім будинку працелюбства, допомогу бідному населенню Харкова надавало товариство «Трудова допомога» [12, арк. 2].

Перші відомості про благодійні осередки у Чернігові відносяться до початку ХІХ століття, коли 1 травня 1804 року у місті було відкрито Будинок виховання бідних, який містився у садибі заміського архієрейського будинку. 1 липня 1842 року, на гроші дружини чернігівського губернатора Дарії Гессен, було створено Дитячий притулок, розрахований на 25 осіб. У 1850-х рр. у Чернігові створюється Благодійне товариство. Товариство займалося розподілом грошової допомоги між тими, хто опинився у скрутному становищі. Згодом благодійна система у місті ставала все більш досконалою. Її позитивним напрямком стало надання бідним міщанам не тільки безкоштовної допомоги, а й створення можливостей самим заробляти. Однією з таких установ став Будинок працелюбства. Його діяльність була започаткована за ініціативою дружини чернігівського губернатора А.О. Андрієвської. 6 грудня 1894 року, у присутності міської влади та духовенства, відбулося урочисте відкриття Будинку працелюбства та оголошені умови прийому до нього. Відбувся концерт, всі кошти від якого були перераховані на рахунок новоствореного благодійного закладу. Тут мешкали жінки та їх діти, які навчалися грамоті та освоювали картонажну і палітурну справи, вчилися шити та в'язати.

У квітні 1897 року Будинок працелюбства для жінок було відкрито у Ніжині. Керівницею призначили І.Ф. Гельбке. В установі працювали курси рукодільниць та швейна майстерня, а згодом – богодільня для жінок-інвалідів на 15 душ. Бюджет закладу складав 1400 руб. на рік.

У другій половині ХІХ ст. у Херсоні, Ярославлі й Яренську було створено перші окремі будинки працелюбства для дітей. У Херсонському Товаристві загалом вважало, що подібні установи необхідні «для подрастающего поколения, чтобы дать ему правильное воспитание с самого детства и искоренить развившееся в городе нищенство и попрошайничество детей ...». За денну роботу діти отримували 5 – 8 копійок. Перебувати в Будинку могли від одного місяця до року.

Опікувалась уразливими категоріями людей і церква. У 1890 р. при Глинській пустоші був створений Будинок працелюбства для навчання у ньому різним ремеслам і грамоті дітей-сиріт. Спочатку Будинок було розраховано на 15–20 хлопчиків віком від 12 до 15 років, згодом їх кількість зростає. Через 10 років там вже навчалось 125 душ. Вони за власним бажанням розділялись по майстерням і упродовж 5 років навчались ремеслам – іконопису, швецькому, чоботарському, столярному і токарному. Коло ремесел постійно розширювалось. Особлива увага приділялась духовно-моральному вихованню вихованців. У Будинку працелюбства їм викладались уроки Закону Божого, читання, чистописання і церковного співу. У недільні й святкові дні хлопчики у обов'язковому порядку відвідували церкву. Крім учителів, призначався чернець, який жив разом з дітьми у Будинку і постійно займався вихованням їх у дусі православ'я, спостерігав за поведінкою.

У монастирі не шкодували грошей на потреби вихованців. У 1890 р. тільки на облаштування однієї із будівель пустоші для Будинку працелюбства і придбання різних інструментів було витрачено 1000 руб., не рахуючи коштів, що витратили на опалення, освітлення, одяг і харчування. Половину цієї суми складала виручка від продажу виробів учнів. Після закінченню навчання кожному хлопчику видавали свідоцтво за підписом настоятеля і старшої братії про те, якому ремеслу він навчався і яких досяг успіхів. Більшість вихованців після досягнення повноліття ставали ченцями.

Вивчаючи досвід роботи з уразливими категоріями населення в ХІХ ст., ми дійшли висновку, що в цілому його можна, враховуючи особливості сьогодення, використовувати для покращення умов життя уразливих категорій населення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 26 червня 1998 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – с. 141.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // ВВР України. – 1997. – № 24. – с. 170.
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» // ВВР України. – 1997. – № 38. – с. 249.
4. Сухоруков М. Социальная работа в России / М. Сухоруков // Социальная защита. – 1995. – № 6. – с. 128-132.
5. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – СПб.: Брокгауз-Ефрон. 1890–1907. – с. 202.
6. Сухоруков М. Социальная работа в России / М. Сухоруков // Социальная защита. – 1995. – № 6. – ст. 128-132. ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 664. – Спр. 35. – Арк. 52-55.
7. Мельников В. П. История социальной работы в России : учебное пособие / В. П. Мельников, Е. И. Холостова. – 2-е изд. – М., 2004. – ст. 258.
8. Дмитриев М. Н. Дома трудолюбия / М. Н. Дмитриев. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1900. – 264 с.
9. Мельников В. П. История социальной работы в России : учебное пособие / В. П. Мельников, Е. И. Холостова. – 2-е изд. – М., 2004. – 344 с.
10. Державний архів Харківської області (далі: ДАХО). – Ф. 508. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 5-6.
11. ДАХО. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 131.
12. ДАХО. – Ф. 508. – Оп. 1. – Спр. 6.

Мірошниченко О. М.,
начальник кафедри психології
Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат психологічних наук,
доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ

Метою реалізації пробаційних програм є корекція соціальної поведінки суб'єкта пробації або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, що сприяють його поверненню до життя в суспільстві.

Завданням реалізації програм є застосування системи спеціальних форм та методів впливу, необхідних для корекції особистості суб'єкта пробації, відновлення його основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я та соціального статусу, які можливо об'єктивно перевірити.

За рішенням суду до суб'єктів пробації застосовуються пробаційні програми, дозволені до реалізації. Вид пробаційної програми визначається підрозділом органу пробації, на виконання якого надійшло відповідне судове рішення.

Виходячи із змісту завдань пробації, визначених Законом України «Про пробацію», крім функцій, що сьогодні покладені на кримінально-виконавчу інспекцію, на орган пробації покладаються додаткові завдання, пов'язані з:

- реалізацією пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведенням соціально-виховної роботи із засудженими;
- здійсненням заходів з підготовки осіб, до звільнення які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк,

Проектом закону також визначаються особливості пробації щодо неповнолітніх осіб. Так, у спрямуванні заходів пробації щодо неповнолітніх робиться акцент на:

- забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку;

- профілактику агресивної поведінки;
- мотивацію позитивних змін особистості;
- поліпшення соціальних стосунків.

Соціально-виховна робота з неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їх законних представників. Заходи пробації реалізуються у взаємодії з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень.

Особливої уваги заслуговує питання соціально-психологічної роботи з неповнолітніми особами. Завдання працівника пробації полягає у цілеспрямованому виявленні і розвитку потенційних можливостей і здібностей неповнолітньої особи, формуванню у неї адекватної самооцінки. Таким чином, значення соціальної роботи у службі пробації набуватиме актуальності разом з накопиченням досвіду роботи у напрямку становлення наглядової та пенітенціарної пробації.

В цьому напрямку розроблено та апробовано пілотні проекти щодо проведення оцінки ризиків і потреб дітей в конфлікті з законом здійснені в рамках проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні».

Методичні рекомендації щодо проведення оцінки ризиків і потреб дітей в конфлікті з законом розроблені для працівників кримінально-виконавчої інспекції, які працюють з юнаками та дівчатами віком 14-18 років, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, або звільненими від відбування покарання з випробувальним терміном.

Форма оцінки та супроводу неповнолітньої особи складається з таких розділів:

Розділ 1. «Інформація щодо справи неповнолітньої особи».

Розділ 2. «Оцінка криміногенних факторів».

Розділ 3. «Оцінка факторів сприйняття та захисту».

Розділ 4. «План індивідуально-профілактичної роботи з неповнолітньою особою».

Програма тренінгу «Особливості проведення гендерно-орієнтованої роботи з неповнолітніми у конфлікті з законом» розроблена з метою надати інформацію працівникам установ, залученим до роботи з неповнолітніми правопорушниками, про ефективну практику гендерно-орієнтованого втручання та

застосування її у всіх аспектах практичної діяльності, а саме: під час проведення оцінки ризиків та потреб, плануванні індивідуальної роботи і проведенні програм у групах.

Завдання:

- сприяти обміну досвідом між фахівцями, залученими до роботи з неповнолітніми правопорушниками;

- ознайомити учасників із дослідженнями факторів ризику, що сприяють розвитку кримінальної поведінки та з результатами досліджень захисних факторів, які зменшують ризик скоєння нового злочину;

- поінформувати про гендерні відмінності, які простежуються у шляхах розвитку кримінальної поведінки;

- поінформувати, яким чином гендерні відмінності впливають на процес організації і проведення роботи з неповнолітніми правопорушниками;

- надати стислий огляд науково обґрунтованих принципів ефективного втручання та керівних принципів щодо розробки і впровадження гендерно-орієнтованих програм.

Загальна інформація щодо проведення тренінгу: тренінг призначений для проведення у групах середніх розмірів (12-16 осіб). Можна використовувати ці матеріали і у більших групах, однак тоді тренеру, можливо, доведеться адаптувати інтерактивні вправи, розроблені для груп середніх розмірів, аби було достатньо часу охопити увесь матеріал. Для представлення всього матеріалу, наведеного у посібнику, рекомендується проводити дводенний тренінг тривалістю 12 годин (по 6 годин на день).

Тренінг “Мотиваційне інтерв’ювання в роботі з підлітками-правопорушниками” це клієнт-центрований підхід консультування, спрямований на зміни у поведінці клієнта шляхом аналізу та подолання амбівалентності, яка створюється під час міжособистісних стосунків “клієнт – консультант”.

Мета тренінгу:

- вивчення і подолання амбівалентності

- ініціація і фіксація якісних конструктивних змін у поведінці клієнта.

Тренінг «Когнітивно-поведінкове втручання» призначений для корекції поведінки, навчання навичкам і зміни поглядів та переконань.

Завдання тренінгу:

- Огляд основ когнітивно-поведінкового втручання
- Огляд основних прийомів когнітивно-поведінкового втручання, що використовуються у роботі з підлітками у системі правосуддя

- Презентація інструментів, що застосовуються під час когнітивно-поведінкового втручання та формування практичних навичок з їх використання.

Програми психокорекційного змісту

Програма «Управління гнівом» була розроблена для того, щоб допомогти підліткам навчитися проявляти свої почуття більш безпечно як для себе, так і для оточуючих.

Програма призначена для роботи з юнаками віком 14-18 років, які були засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, або звільнені від відбування покарання з випробувальним терміном. Програма також може бути корисна при роботі з підлітками групи ризику, в яких спостерігається схильність до розвитку проблемної поведінки.

Огляд програми:

Методи та форми роботи

Організаційні питання

Оцінка ефективності програми

Заняття 1. «Чому ми гніваємось?»

Заняття 2 «Гнів та агресія»;

Заняття 3. «Причини гніву»;

Заняття 4. «Як управляти гнівом».

Комплексна програма корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення та її концептуальні засади:

Блок 1. Зміст та методи діагностики психоемоційного стану чоловіків, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення.

Частина 1. Діагностична методика, що застосовується до початку корекційної роботи.

Частина 2. Діагностичні методики, що застосовуються в процесі індивідуальної корекційної роботи.

Частина 3. Проективні методики.

Блок 2. Технологія проведення мотиваційної бесіди з учасниками Комплексної Програми корекційної роботи з

чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення.

Блок 3. Програма та зміст індивідуальної корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення.

Блок 4. Програма та зміст групової корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення.

Програма «Когнітивно-поведінкової корекції кримінально значущих властивостей особистості засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (неповнолітні засуджені). Авторська методика.

Когнітивно-поведінкова терапія останнім часом стає одним з найефективніших засобів корекції особистості правопорушника, оскільки дозволяє змінювати не тільки внутрішні установки, але і формувати нові способи поведінки. Тренінг, який ми пропонуємо, багато в чому є універсальною структурою, яка може бути використана в роботі з різними категоріями засуджених.

Мета програми: виявити кримінально значимі властивості особистості неповнолітніх правопорушників і забезпечити їх психокорекцію.

Ми пропонуємо варіант навчальної програми для роботи з неповнолітніми правопорушниками, тобто з особами, вік яких не перевищує 18 років. Ми звертаємо увагу саме на цю вікову категорію, оскільки саме на неї припадає основне число випадків засудження до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Психіка підлітка вельми сприйнятлива до змін і впливів ззовні, тому важливо вчасно провести корекцію їх уявлень про своє злочинну поведінку і його наслідки, для того, щоб не допустити подальшої криміналізації особистості. Ми припускаємо, що виховна та психологічна робота з неповнолітніми правопорушниками повинна будуватися в більшій мірі з урахуванням їх вікових особливостей.

Правопорушення неповнолітніх часто є наслідком підвищеної агресивності, недостатнього розвитку вольової сфери або інтелекту. Всі ці прояви вказують на адаптованість до вимог суспільства. Тому корекційна програма безпосередньо повинна працювати з соціальними навичками злочинця, його ставленням

до світу, інших людей і до себе, з огляду на той факт, що психіка неповнолітніх є гнучкою і несформованою і сприйнятливою до змін. Вибір напрямку психокорекційного впливу пов'язаний з визначенням тих властивостей психіки, які недостатньо сформовані на цей момент і не відповідають необхідному рівню соціалізації підлітка і юнаки.

Необхідно враховувати:

– специфіку підліткового періоду з його максималізмом, недоліком життєвого досвіду, довірливістю, або підвищеної настороженістю;

– ступінь знайомства з кримінальним середовищем, ставлення до неї, характер вчиненого злочинного діяння, наявність або відсутність щирого каяття за скоєний проступок, ставлення до рідних і близьких, до своїх ровесників, співробітникам і адміністрації ВК;

– підвищену емоційну лабільність;

– часто явно занижену самооцінку, або, навпаки, браваду за скоєний злочин;

– песимістичну оцінку перспектив на майбутнє, або наявність певних життєвих планів, їх реальність;

– невміння усвідомлювати свої життєві ресурси (погляд на себе як на «зовсім пропащого», або переоцінка своїх можливостей);

– явний негативізм, недовіру до фахівців інспекції у справах неповнолітніх.

Опис занять із засудженими:

1. Зустріч Знайомство.

2. Зустріч Цінності.

3. Зустріч. Спілкування.

4. Зустріч Фактори ризику повторного злочину (1 заняття).

5. Зустріч Фактори ризику повторного злочину (2 заняття).

6. Зустріч Фактори ризику повторного злочину (3 заняття).

7. Зустріч Життєві плани і сценарії.

8. Зустріч Підведення підсумків (1 заняття).

9. Зустріч Підведення підсумків (2 заняття).

На наш погляд, одним із важливих напрямків роботи пенітенціарної пробації може стати створення програми психологічної реабілітації засуджених спрямованої на підготовку осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення

волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання. Слід зазначити, що зараз пробаційні програми застосовуються лише до засуджених не пов'язаних з позбавленням волі. Враховуючи європейський досвід переходу від каральної до реабілітаційної функції пропонуємо впровадження програми психологічної реабілітації засуджених перед звільненням з місць відбування покарань, яка є важливим кроком у якісній реабілітації засуджених та їх адаптації до життя у суспільстві і відповідно профілактиці рецидивів.

На нашу думку, реалізація програми психологічної реабілітації засуджених повинна проходити у чотири етапи: підготовчий, діагностичний, реабілітаційний та заключний.

1. Підготовчий етап – включає в себе проведення психоедукації спрямованої на психологічне сприйняття засудженими що уявляє собою програма психологічної реабілітації. Ознайомлення з особливостями психологічних змін у свідомості людини під час перебування нею в установі та ефективних шляхів її психологічного відновлення. Задіяння особистісного ресурсу людини для повернення її у повноцінне життя, побудови позитивної «Я-концепції» свого майбутнього.

2. На діагностичному етапі психологи визначають стан особистості засудженого перед звільненням на психоемоційному, інтелектуальному та характерологічному рівнях, а також визначають можливі наслідки впливу перебування в установі. Результатом проведення психодіагностики стану засуджених є визначення індивідуальної схеми реабілітації засудженого.

3. Реабілітаційний етап проходить на основі визначеної схеми індивідуальної психологічної реабілітації засудженого і передбачає органічне поєднання деяких фізіотерапевтичних процедур з ефективними психологічними реабілітаційними заходами.

Окремо повинен бути підготовлений план культурних заходів узгоджений з психологами та реалізований спільними зусиллями. Так, наприклад, спеціально підібрані кінофільми для масового перегляду можуть позитивно впливати на відновлення ідентифікації особистості з позитивним героєм.

4. Заключний етап проводиться в кінці реабілітаційного курсу для визначення ефективності проведених психологічних

реабілітаційних заходів. Звичайно, проводиться анкетування засуджених.

Ніде в світі не існує єдиної, універсальної, повністю ефективної схеми психологічній реабілітації засуджених. Побудова нашої концепції психологічної реабілітації засуджених виходить із тенденцій розвитку сучасного світу та реалій нашого життя.

Прийняття Закону України «Про пробацію» – це лише перший крок на шляху до міжнародних стандартів у сфері юстиції. Ми повинні розуміти велику відповідальність та складність такого кроку, і вважаємо дуже корисним і своєчасним у цьому процесі досвід і допомогу як вітчизняних науковців, так і фахівців з країн, які вже подолали цей етап та готові ділитися досвідом і допомогою.

Низовець О. М.,
доцент кафедри психології
Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат психологічних наук

УМОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Соціально-психологічна підготовка до звільнення неповнолітніх засуджених передбачає створення необхідних умов для відновлення (корекції) соціально-психологічних властивостей неповнолітніх, необхідних для успішної реінтеграції в суспільство; засвоєння вихованцями соціально-психологічних знань, що сприяють формуванню вмінь і навичок конструктивної міжособистісної взаємодії; адекватному сприйняттю можливих труднощів у житті після виходу з колонії та шляхів їх подолання; усвідомлення необхідності відмови від норм кримінальної субкультури на користь загальноприйнятим нормам; поновлення соціально значущих зв'язків із родиною, друзями. Як зазначає Я. Гошовський, «тільки у відкритій людиноцентричній і прогуманній системі, де відбувається різнобічна взаємодія з довкіллям шляхом енергетично-інформаційного обміну і

взаємозбагачення, завдяки спеціально створеним умовам можливе виникнення певного усталеного порядку» [1, с. 103].

У цьому контексті ми вважаємо за необхідне звернутися до досвіду роботи виховних колоній інших країн, де режим відбування покарання пристосований до підтримання просоціальної відкритості та довіри до засуджених, їх органів самоорганізації. Досить ефективними ресоціалізуючими практиками неповнолітніх засуджених визнаються реінтеграційна та соціально-терапевтична моделі пенітенціарних установ європейських країн та США.

Реформація особистості неповнолітнього відбувається на підставі даних психодіагностики та за допомогою індивідуальних і групових методів психокорекційного впливу. Сформовані за рахунок участі в соціально-реабілітаційних програмах навички просоціальної поведінки дозволяють засудженому реалізовувати новий сенс буття в умовах особливого типу гуманного середовища і механізмах колективного самоврядування, у напіввідкритих пенітенціарних установах.

Гуманно-ресоціалізаційне середовище передбачає відмову від режиму авторитарності й насильства й забезпечує нормальні (природні) для людини умови життєдіяльності: безпека, якісне здорове харчування, вільний доступ до об'єктивної інформації про події в суспільстві, забезпечення медичною допомогою, комфортними побутовими умовами, чітка організація режиму [3].

Перебування неповнолітніх засуджених у напіввідкритих пенітенціарних установах, з одного боку, сприяє оволодінню ними навичками сумісного проживання та планування спільної життєдіяльності (на основі групового обговорення проблем, що виникають, ненасильницького вирішення міжособистісних конфліктів тощо), а з іншого – створює більші можливості для залучення різнопланових фахівців суспільних організацій з метою подальшої реінтеграції в суспільство.

Світова практика ресоціалізації неповнолітніх засвідчує, що соціально-психологічна підготовка до звільнення вихованців передбачає створення нормальних умов перебування в колонії, які забезпечують потребу вихованця в захищеності, збереженні здоров'я, гуманному ставленні до себе, отриманні об'єктивної, достеменної та різновекторної інформації про події в суспільстві. Саме таке життєзабезпечувальне середовище є основою для відкритості вихованців до подальших позитивних змін.

Важливою складовою підготовчого процесу до звільнення є нівелювання впливу елементів кримінальної субкультури на неповнолітнього засудженого. При цьому зусилля спеціалістів повинні бути спрямовані на об'єднання вихованців навколо цікавої, корисної діяльності просоціальної спрямованості. За допомогою таких заходів відбувається «перемикання» уваги і енергії вихованців на інші цінності, «перекриваються» канали негативного впливу, створюються сприятливі можливості для поліпшення загального мікроклімату вихованців.

Звичайно, виконання такої роботи потребує чимало зусиль з боку фахівців: значної професійної майстерності, глибоких соціально-психологічних, психолого-педагогічних та правових знань, організаторських здібностей, наполегливості та інших морально-вольових якостей. Переконані, що координатором соціально-психологічної підготовки до звільнення має бути фахівець у галузі психології (практичний психолог), оскільки проведення підготовчої роботи до звільнення потребує наявності ґрунтовних знань з низки спеціальних теоретичних (вікова, педагогічна, соціальна, пенітенціарна психологія, психологія особистості) та практичних (психодіагностика, психокорекція, психологічне консультування) дисциплін.

Окрім відповідної професійної компетенції, психолог має бути наділений такими соціально-психологічними властивостями, як соціальний інтелект, довіра, соціальна активність, відповідальність, схильність до допомоги та співробітництва, соціально-психологічна компетентність. Лише за умови поєднання цих вмінь та якостей психолог зможе ефективно здійснювати взаємодію з вихованцями в процесі підготовки їх до звільнення.

Важливою умовою підготовчої діяльності до звільнення є встановлення довірливих, щирих стосунків із неповнолітніми засудженими. Довіра виступає запорукою нормальної соціальної комунікації, що забезпечує діалог, взаєморозуміння, співпрацю. Вона, як психологічне ставлення, охоплює інтерес та повагу до іншої людини; уявлення про потреби, що можуть бути задоволені в результаті взаємодії з нею; емоції від передчуття їх задоволення і позитивні емоційні оцінки партнера; безумовну готовність виявляти до нього добру волю, а також виконувати певні дії, що сприятимуть успішній діяльності.

Створення простору довіри під час підготовки до звільнення не можливе без щирості суб'єктів взаємодії: психолог має бути конгруентним до вихованця, бо лише в ситуації абсолютної відвертості, щирості неповнолітній може відкрити свої почуття, думки, переживання. Слід пам'ятати, що перебуваючи в деструктивному середовищі пенітенціарного закладу, вихованець не звик довіряти та відкриватись людям. Тому щирість у взаєминах, у першу чергу, має делегувати психолог. Він повинен бути в спілкуванні з вихованцями природним, невимушеним, відвертим – бути собою, не грати роль вихователя або вчителя, не демонструвати свій професіоналізм та особистісну зверхність, а просто бути поруч і висловлювати свої власні переживання. У такій ситуації вихованець сприйматиме допомогу психолога не як втручання в його особистий простір, а як підтримку і турботу.

Психолог і вихованець повинні працювати в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психічному напруженню. Цьому сприяє позиція діалогу, у якій присутня толерантність та зацікавленість, але не конформізм і байдужість. Саме в стані діалогу людина ефективно і конструктивно взаємодіє з іншими людьми, розкривається, відмовляється від психологічних захистів, стає впевненою. Побудова конструктивного діалогу між вихованцем та психологом у пенітенціарному закладі потребує певної методології.

Значні напрацювання в цьому напрямку мають О. Чеснокова та А. Ліхтарніков, які протягом десяти років впроваджують у практику виправних установ метод соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх засуджених «Розвивальний діалог», який, на думку авторів, є ефективним інструментом побудови нового рівня взаємодії на етапі підготовки до звільнення [2, с. 7]. Значення цього методу полягає в поєднанні чотирьох основних чинників: 1) любов до партнера по діалогу (партнерська любов), проявляється в ставленні до співрозмовника; 2) повагу до вихованця, що виявляється в збереженні його прав; 3) справжній інтерес до неповнолітнього, його унікального життєвого досвіду; 4) віру в людину, її здібності, потенціал, прагнення до змін [2, с. 73-94]. Таким чином, розвивальний діалог дозволяє побудувати стосунки наповнені повагою, інтересом, вірою та любов'ю до вихованця, створюючи цим самим умови для розвитку його особистості.

Водночас, підготувати неповнолітнього засудженого до життя в суспільстві після звільнення лише створенням комфортних, сприятливих умов неможливо, оскільки для цього потрібно бажання, усвідомлене прагнення самого вихованця до особистісних змін. Лише активна і повноцінна участь неповнолітнього в системі заходів соціально-психологічної підготовки дозволить йому засвоїти нові зразки поведінки, змінити власні системи соціальних настанов, соціальних зв'язків і соціальних взаємодій. Вихованець через власну активну діяльність самореалізується, самовизначається в подальших життєвих шляхах.

Отже, умовами, що сприяють соціально-психологічної підготовці до звільнення неповнолітніх засуджених є: створення життєзабезпечувального середовища; нівелювання впливу елементів кримінальної субкультури; створення психологом атмосфери довіри, щирості, турботи та поваги в діалогових взаєминах із вихованцями. При цьому вихованець виступає активним суб'єктом підготовчого процесу.

Список використаних джерел

1. Гошовський Я. О. Феноменологія ресоціалізації: до проблеми виведення інтегративної дефініції / Я. О. Гошовський // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології» / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. акад. пед. наук / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Т. XIII. - Ч. 1. – С. 99–105.

2. Лихтарников А. Л. Как разорвать замкнутый круг. Принципы и методы социально-психологической реабилитации подростков с асоциальным поведением. Программа подготовки к освобождению из воспитательной колонии / А. Л. Лихтарников, Е. Н. Чеснокова. – Спб. : «Довери»-«PRI», 2004. – 274 с.

3. American Corrections / Ed. By Todd R. Clear, George F. Cole. – [3rd. ed.]. – Belmont California : Wardsworth Publishing Company, 1994. - P. 357–361.

Олійник О. І.,
перший проректор Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук, доцент

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ КАТЕГОРІЙ УРАЗЛИВИХ ЗАСУДЖЕНИХ У МІЖНАРОДНОМУ ПЕНІТЕНЦІАРНОМУ ПРАВІ

Етнічні або мовні меншини. За загальновизнаним значенням меншина – це група, що є більш малою за кількістю, ніж інше населення країни, і ці люди, будучи громадянами держави, мають етнічні, релігійні, культурні або лінгвістичні особливості, відмітні від прийнятих більшістю. Багато меншин борються за збереження своєї культури, традицій, релігії та мови.

Поряд із терміном «меншина», міжнародні документи вживають поняття «корінне населення», розуміючи при цьому осіб, які мають безперервний історичний зв'язок із суспільством, яке існувало на цій території в період до вторгнення й колонізації, та розглядають себе як відмітну від інших груп, які превалюють на даній території. Вони доволі часто не домінують у політичних справах і бачать свою роль у збереженні й передачі майбутньому суспільству традицій та етнічної ідентифікації їх пращурів.

Європейські пенітенціарні правила (ЄПП) вказують, що, наскільки це практично можливо, різні групи мусять мати можливість продовжувати слідувати своїм культурним традиціям у місцях позбавлення волі. Мовні потреби ув'язнених слід задовольняти шляхом використання кваліфікованих перекладачів і надання друкованих матеріалів різними мовами, які використовуються в даній пенітенціарній установі [1].

Ув'язненим, що не говорять або не розуміють мову більшості, потрібно роз'яснювати права та положення про місце ув'язнення так, щоб вони їх зрозуміли. Там, де існуючі інструкції наведені, але виникає думка, що члени меншини їх не розуміють, слід роз'яснити положення таким чином, щоб їх зрозуміли всі ув'язнені та мали можливість в результаті дотримуватися тих або інших правил.

Меншинам слід дозволяти висловлюватись, використовувати та вивчати свою власну мову та ніколи не карати за це. При можливості мають бути організовані лінгвістичні курси з тим, щоб полегшити адаптацію членів меншини до тюремного життя й до життя в суспільстві після звільнення.

Відмінності у зовнішності, такі, як стиль зачіски або одягу, повинні, при можливості, поважатися. Безумовно, тюремна уніформа у жодному разі не має бути принизливою для жодного ув'язненого, включаючи представників деяких меншин, у яких можуть бути інші поняття про пристойності. Крім того, при одноманітності тюремного середовища, збереження рівності у зовнішності може бути важливим способом для меншин виразити своє почуття окремої культурної й етнічної ідентифікації. До подібних проявів також рекомендується ставитися з терпимістю, доти, доки вони не заважають підтриманню порядку.

Не викликає заперечень, що всім ув'язненим має надаватися харчування у кількості, котра забезпечує достатню корисність і поживність, та з регулярними проміжками. Коли меншина дотримується спеціальної дієти, котра забороняє їсти певні продукти (приміром, у ряді мусульманських країн не їдять свинину), слід надавати їм альтернативне харчування.

Також усі ув'язнені мають право продовжувати жити відповідно до їх релігійних звичок і традицій. При можливості ув'язненим слід дозволяти збиратися разом на богослужіння та мати кваліфікованого представника їх релігії, котрий відвідував би пенітенціарну установу та проводив відповідні церемонії.

Практика свідчить, що ув'язнені з груп меншин та корінного населення можуть мати низький рівень освіти й обмежені трудові навички. Це робить їх вразливими для дискримінації при призначенні на роботу та залученні до навчальних програм. Персоналу слід пам'ятати та розуміти, що нестача досвіду не означає нездатність меншини до асиміляції, навчання й функціонування. Меншині ніколи не слід відмовляти в роботі, що цінується в установі. Має існувати система рівного розподілу ділянок праці.

Сексуальні меншини – за міжнародними нормами це також уразливі категорії засуджених (ув'язнених) у пенітенціарних установах. Хоча вони можуть мати ту ж мову, релігію й культуру,

як і більшість ув'язнених, вони часто дискримінуються як з боку членів більшості, так і меншості. Сексуальні меншини можуть стикатися з нападами на сексуальному ґрунті, насильством, ізоляцією та приниженням.

Міжнародні норми звертають увагу, що пенітенціарний персонал повинен знати про загрозу, з якою стикаються названі групи. З цими засудженими слід поводитись із повагою до їх людської гідності. Вони не повинні дискримінуватися через свої сексуальні особливості, їм слід надавати такий же доступ до житла, харчування, правової допомоги, освіти, активного відпочинку та праці, що й іншим ув'язненим.

Сексуальні меншини, за необхідності, повинні бути захищені від зловживань з боку інших засуджених. Ті, хто стали жертвою дискримінації, не повинні примусово поміщуватись в ізоляцію або позбавлятися можливості активних занять через загрозу насильства з боку інших ув'язнених. Ізоляція не захищає їх, а, навпаки, робить ще більш вразливими.

ЄПП, як і Мінімальні стандартні правила поведіння з ув'язненими (МСППУ), забороняють дискримінацію, окрім названих ознак, ще й на підставі «іншого статусу» чи «соціального становища». Один із таких статусів нині є об'єктом суттєвого інтересу та важливості – *статус ВІЛ-інфікованого ув'язненого*.

Страх і неuczтво у питаннях поширення інфекції ВІЛ-інфікованими ув'язненими часто призводить до їх тотальної дискримінації, що в першу чергу виражається у їх фізичній і соціальній ізоляції. У багатьох випадках не виявлено ані медичних підстав, ані проблем з поведінкою, що могли б стати підставою для цього. Безумовно, у певних випадках можуть вимагатися конкретні заходи, але такі ситуації одиничні: ізоляція ВІЛ-інфікованих ув'язнених в цілому дорівнює дискримінації.

Пенітенціарній адміністрації рекомендується при прийнятті рішення не базуватись лише на думці ув'язнених, персоналу чи громадськості. Відправною віхою при цьому має стати не що інше, як повага до особистості засудженого. Тому в першу чергу слід інформувати ув'язнених та персонал про захворювання, про реальну небезпеку захворіти й те, як можна цього уникнути. В подальшому слід розглянути заходи зі скорочення небезпеки захворювання, такі, як, приміром, доступ до презервативів або ж

шприцам. На жаль, і це не є таємницею, що сексуальні збочення серед ув'язнених-чоловіків та застосування наркотиків у більшому чи меншому ступені є невід'ємною частиною тюремного життя. Подібна практика небажана; насильницькі сексуальні контакти необхідно попереджувати й карати. Але заплющувати очі на ці проблеми нерозумно.

Наркомани. Все більш нагальною проблемою стає питання лікування наркоманії в пенітенціарних установах. МСППУ не містять положень про необхідність лікування цих осіб, тому що ця проблема виникла порівняно недавно [6].

ЄПП також не конкретизують назване питання, обмежують його лише загальною нормою, за якою медичні послуги в установах повинні бути спрямовані на виявлення та лікування фізичних і психічних хвороб або дефектів, на які можуть страждати ув'язнені. За певну конкретизацію можна визнати покладання на лікаря або кваліфіковану медичну сестру обов'язку лікування симптомів абстиненції після зловживання наркотиками, медичними препаратами або алкоголем.

Розумним, вірогідно, є той підхід, при якому рішення про лікування конкретного ув'язненого або їх групи приймається не одним лікарем. Безумовно, при цьому необхідна і згода ув'язненого, який повинен бути добре інформований з цієї проблеми. Необхідно передбачати у національному законодавстві особливі правила, що стосуються медичного контролю детоксикації, з метою уникнення ризику насильницького впливу на ув'язненого, без надання медичної допомоги й підтримки.

В українському законодавстві не існує окремих положень, присвячених поводженню чи умовам тримання вразливих категорій засуджених, хоча вітчизняною пенітенціарною наукою проведено окремі дослідження у цій сфері. Видається, що тут слід виходити з принципу рівності засуджених перед законом, закріпленого у ст. 5 КВК України. Принцип рівності засуджених перед законом, через те, що він є загальноправовим (базується на конституційному принципі рівності громадян, закріпленому у ст. 21 Конституції України [2]), можна визначити таким чином: засуджені до кримінальних покарань є рівними перед законом і покарання щодо них виконується незалежно від раси, національності, релігійних переконань тощо. Дотримання принципу рівності засуджених перед законом досягається за

рахунок комплексу заходів, спрямованих на створення єдиних умов відбування покарання, незалежно від майнового становища, національності, віросповідання, та інших соціально-політичних, демографічних та інших ознак [3; 5].

Принципово важливим є положення, що міститься у ч. 2 ст. 7 КВК України, про те, що держава бачить у засудженому перш за все людину, наділену правами та обов'язками. Це означає, що засуджений (навіть до позбавлення волі), безумовно, у більшому чи меншому ступені, залежно від виду покарання, відрізняється за своїм правовим статусом від інших громадян, але не виключається з числа членів суспільства, не позбавляється всіх основних прав і обов'язків. Він продовжує залишатися правоздатним та дієздатним громадянином, суб'єктом обов'язків і прав, гарантованих Конституцією України та іншими законами, що визначають правове становище громадян України, іноземців та осіб без громадянства.

За ст. 128 КВК України, у колоніях здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для забезпечення ізоляції, громадської безпеки і встановлені цим Кодексом. Богослужіння і релігійні обряди в колоніях проводяться за проханням засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час. При цьому адміністрація колонії сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії. Адміністрація колонії не має виявляти свого ставлення до певної релігії чи конфесії.

Засуджені мають право на придбання і користування релігійною літературою, іншими предметами і матеріалами релігійного призначення, використання яких не суперечить інтересам забезпечення ізоляції засуджених, а також іншим умовам виконання покарання.

КВК України передбачає і низку обмежень, обумовлених вимогами дисципліни та режиму. Зокрема, *засуджені не мають права, посилаючись на свої релігійні переконання, ухилятися від виконання своїх обов'язків, а також установлених вимог режиму відбування покарання. Відправлення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня в колоніях, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання. У колонії для відправлення*

релігійних обрядів можуть допускатися тільки представники релігійних організацій, які офіційно зареєстровані у встановленому законом порядку (ст. 128).

Чинне кримінально-виконавче законодавство (ст. 10 КВК України) закріплює *право засуджених на особисту безпеку*, що є одним із свідчень імплементації міжнародних норм щодо поводження з уразливими категоріями ув'язнених. Зокрема, у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого. Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання. Зокрема, можуть бути застосовані такі заходи: 1) ізольоване тримання; 2) переведення в іншу установу виконання покарань [4].

Національний законодавець передбачає можливість примусового лікування. Зокрема, ст. 117 КВК України встановлює, що до засуджених до позбавлення волі осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та тих, які не пройшли повного курсу лікування і відмовляються від нього, адміністрацією колонії застосовуються призначені судом примусові заходи медичного характеру або примусове лікування. Якщо під час відбування покарання буде встановлено, що засуджений має хворобу, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та відмовляється від лікування, адміністрація колонії вносить до суду подання про застосування до такої особи примусового лікування.

Найбільш поширеними захворюваннями, за наявності яких приймається рішення про застосування до засудженого примусового лікування, є туберкульоз, психічні, венеричні хвороби, СНІД тощо, а також карантинні захворювання [7].

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print1332838698986714>.
3. Кримінально-виконавче право : навч. посібник / [Бадира В. А., Денисов С. Ф., Денисова Т. А. та ін.] ; за ред. Т. А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – [вид. друге, доп. і перероб.]. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 560 с.
6. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212.
7. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / [Бадира В. А., Букалова О. П., Гель А. П. та ін.] ; за заг. ред. Є. Ю. Захарова. – Х. : Права людини, 2011. – 368 с.

Останчук Л. Г.,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права
та кримінології Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Найбільш визнаним покаранням, не пов'язаним з ізоляцією від суспільства, у кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві зарубіжних країн є покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Такий вид покарання ми знаходимо у законодавстві Російської Федерації, Білорусі, Таджикистану, Казахстану, Молдови, Естонії, Франції, Німеччини, Польщі.

Відповідно до Кримінального кодексу України (ст. 55) цей вид покарання має на меті недопущення вчинення особою, засудженою до покарання такого виду, в подальшому злочинів з використанням певної посади чи в результаті заняття певною діяльністю. Як основний вид покарання призначається на строк від двох до п'яти років, як додатковий – на строк від одного до трьох років [3, с. 149–150]. Своєю чергою, ч. 1 ст. 389 КК України передбачає відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

У Кримінальному кодексі Республіки Казахстан від 17 липня 2009 р. зазначається, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягає у забороні займати певні посади на державній службі, в органах місцевого самоврядування або займатися певною професійною чи іншою діяльністю [6]. Стаття 359 КК Республіки Казахстан передбачає відповідальність у виді позбавлення волі на певний строк за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права

обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. КВК Республіки Казахстан, а саме ст. 29, визначає наслідки невиконання вироку суду про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідно до цієї статті засуджені, які порушують вимоги вироку суду, та посадові особи, які винні у невиконанні вироку суду про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, несуть відповідальність у порядку, передбаченому ст. 362 КК Республіки Казахстан.

Кримінальний кодекс Республіки Білорусь не розкриває змісту покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. У ч. 1 ст. 51 КК РБ зазначається, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначено судом з урахуванням характеру та ступеня тяжкості вчиненого злочину на строк від одного до п'яти років, що є характерним і для кримінального законодавства Республіки Молдова (ст. 2 ст. 65 КК Республіки Молдова) [1]. Встановлено єдиний строк призначення покарання як основного та як додаткового. На нашу думку, потрібно чітко зазначати верхні та нижні межі застосування основного та додаткового покарання. Отже, у покаранні як додатковому до основного строку призначається ще досить тривалий строк, що у деяких випадках провокує засудженого на таку протиправну поведінку, як ухилення від відбування покарання. Ст. 36 КВК РБ передбачає відповідальність у виді штрафу або арешту за невиконання вироку суду під час виконання – відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю посадовими особами та засудженим до цього виду покарання.

КВК Республіки Білорусь передбачено відповідальність тільки за невиконання вироку суду, а не за порушення порядку й умов відбування покарання цього виду. Однак ст. 35 КВК РБ затверджує перелік обов'язків, які має виконувати засуджений під час відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Схожа норма передбачена і КВК Республіки Молдова про невиконання вироку суду, про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю засудженими до цього виду покарання та посадовими особами.

Нашу увагу привернула норма, закріплена у КК Республіки Молдова, стосовно покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що полягає у забороні займати посади або займатися діяльністю, подібною до тієї, що була використана засудженим у вчиненні злочину (ст. 65 КК РМ). Видається не досить зрозумілим за таких обставин використання поняття “подібності”, “схожості”, оскільки вирок суду має містити чіткий перелік посад чи видів діяльності, які заборонено займати засудженому до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю відповідно до ч. 1 ст. 47 КК РФ полягає у забороні обіймати посади на державній службі, в органах місцевого самоврядування або займатися певною професійною чи іншим видом діяльності [2]. На відміну від КК РФ, у КК України не передбачено заборону обіймати посади на державній службі та в органах місцевого самоврядування або займатися певною професійною чи іншим видом діяльності. Поняття ухилення від обіймання заборонених посад чи видів діяльності в Україні має дещо інше тлумачення, оскільки суд у визначенні переліку заборонених посад має ширші повноваження.

Кримінально-виконавчим кодексом РФ передбачено відповідальність за злісне невиконання вироку суду, що набрав чинності, посадовими особами та за порушення вимог вироку суду засудженими до цього виду покарання. Кодексом виконання кримінальних покарань Республіки Таджикистан передбачено відповідальність посадових осіб за невиконання вироку суду. Своєю чергою, про відповідальність особи, засудженої до цього виду покарання, у випадках ухилення від відбування покарання або невиконання вимог вироку суду в Кодексі не зазначено.

Відповідно до Кримінального кодексу Узбекистану від 1 квітня 1995 р., до осіб, винних у вчиненні злочину, може застосовуватись покарання у виді позбавлення певного права, яке охоплює заборону протягом певного строку обіймати певні посади на тому чи іншому підприємстві, організації; займатися тим чи іншим видом діяльності. Про кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання цього виду не зазначено.

У Латвії аналогом досліджуваного нами виду покарання є обмеження (а не позбавлення) прав, що признається як додатковий вид покарання. Законодавець вказує на те, що обмеження прав охоплює позбавлення права на певний вид або на всі види підприємницької діяльності, на певний вид занять, на обіймання певної посади, отримання дозволів чи прав, передбачених спеціальним законом. У ст. 312 КК Латвії за невиконання вироку про обмеження прав передбачено відповідальність у виді позбавлення волі або штрафу [5].

Для надання більшої репрезентативності нашому дослідженню щодо аналізу зарубіжного досвіду з порушеної проблематики розглянемо особливості притягнення до відповідальності за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю відповідно до кримінального права Франції, Німеччини та Польщі.

У Франції аналогом покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є покарання у виді заборони перебувати на державній службі або займатися професійною чи громадською діяльністю, з використанням якої було вчинено злочин. Статтями з 131–27 по 131–29 КК Франції передбачено кримінальну відповідальність за ухилення від відбування цього виду покарання. Будь-яке порушення зазначеної заборони тягне відповідальність у виді двох років тюремного ув'язнення та штрафу (ст. 434–40 КК Франції). За порушення обов'язків і заборон, що випливають з призначеного покарання, ст. 434–41 КК Франції передбачено тимчасове позбавлення або анулювання посвідчень водія, дозволів на зброю, полювання, а також заборона видавати чеки й укладати угоди, а у деяких випадках навіть закриття закладу. Також КК Франції передбачено кримінальну відповідальність за відмову особи, засудженої до досліджуваного нами виду покарання, добровільно віддати представникові органу влади, відповідно до постанови суду, посвідчення водія або дозволи, дія яких призупинена або анульована.

Відповідно до діючого кримінального законодавства Німеччини, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади належить до “додаткового наслідку” (параграф 45 КК ФРН у редакції від 13.11.1998). Своєю чергою, параграф 70

КК ФРН містить перелік заходів виправлення та безпеки, до яких належить заборона займатися професійною діяльністю. Невиконання зазначеного у постанові суду заходу виправлення та безпеки, відповідно до КК ФРН, кваліфікується як злочин. Наприклад, порушення правил нагляду (параграф 145 а), порушення заборони на професію (параграф 145 с) карається покаранням у виді позбавлення волі або штрафом [7, С. 98]. Характерним для цього заходу безпеки є застосування його на певний строк або назавжди (параграфи 69 а та 70 КК ФРН). Досить цікавою, на нашу думку, є норма, передбачена параграфом 70 а–в КК ФРН, про призначення судом умовної відстрочки заборони. Ця норма діє у випадках, коли суд дійде висновку, що не існує небезпеки в тому, що особа може вчинити протиправне діяння зазначеного виду в майбутньому. Після закінчення іспитового строку це покарання вважається відбутим.

Стаття 39 КК Польщі передбачає кримінально-правовий захід у виді заборони обіймати певну посаду, виконувати певну професію або займатися певною господарською діяльністю. Стаття 244 КК Польщі, своєю чергою, передбачає кримінальну відповідальність за недотримання заборони на обіймання посади, професійну діяльність або заборони на заняття певним видом діяльності, відповідно до постанови суду, що карається позбавленням волі на строк до трьох років [4].

Так, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у кримінальному законодавстві досліджуваних нами зарубіжних країнах має різну правову природу, виступаючи при цьому не тільки як кримінальне покарання, а й як “додатковий наслідок” або “захід безпеки”. Ці заходи насамперед переслідують превентивну мету. Заходи безпеки спрямовані на нейтралізацію “небезпечного стану” особи, яка вчинила злочин або може його вчинити у майбутньому. Головним критерієм для призначення заходів безпеки є суспільна небезпека особи, що виражена в антисоціальному способі життя особи й у можливості вчинення нею суспільно небезпечного діяння.

Нині принципи гуманізму та справедливості визначають стратегію кримінальної політики більшості зарубіжних країн. Аналіз норм зарубіжного законодавства, що регулюють кримінально-виконавчі відносини щодо запобігання ухиленню

від відбування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, не відрізняються суттєво щодо правового регулювання цього інституту в Україні.

Ефективність запобіжної діяльності стосовно осіб, які ухиляються від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, залежить від того, якою мірою на практиці та на законодавчому рівні буде враховано вітчизняний історичний досвід, наслідки проведених реформ кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, а також практика їх застосування.

Отже, на основі системного аналізу зарубіжного досвіду зроблено висновок, що запобігання ухиленню від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, є загальною тенденцією сучасних правових систем розвинутих країн, його основні напрями збігаються із системою запобігання ухиленню серед осіб, які перебувають на обліку в КВІ нашої держави, і це положення відповідає загальній та індивідуальній превенції в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс Республіки Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
2. Кримінальний кодекс Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
3. Кримінальний кодекс України [Текст]: наук.-практ.комент. / За заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2003. – 1104 с.
4. Уголовный кодекс Республики Польша [Текст]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с.
5. Уголовный кодекс Латвийской Республики [Текст]: принят 8 июля 1998 года; введен в действие с 1 апреля 1999 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106943,100106970,100107255#text>.
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
7. Уголовный кодекс ФРГ [Текст]; пер. с нем. – М. : Зерцало, 2000. – 208 с.

Педорич А. В.,
доцент кафедри педагогіки
Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат педагогічних наук

АНТИМОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЯК ПЕРШОПРИЧИНА ПОРУШЕННЯ ЗАКОННОСТІ

Важливість даного дослідження пов'язана із суттєвим збільшенням асоціальних процесів у суспільстві серед молодих людей, підлітків та інших уразливих категорій, що в системі державного управління має викликати велике занепокоєння та стимулювати до прийняття радикальних рішень.

Однак майже відсутні системні дослідження і формулювання підходів щодо застосування виховання та його методик для подолання загрозливих для суспільства девіантних явищ, окреслення проблем родини в сучасному українському суспільстві.

Мета роботи – на підставі опрацювання наукових праць, соціологічних даних та матеріалів вітчизняних і міжнародних організацій окреслити природу та значення виховання для обмеження негативних наслідків девіантної поведінки молоді та дітей і визначити основні заходи державної політики в цій сфері.

Завданнями написання даної роботи є аналіз основних форм профілактичної роботи та визначення місця виховання в системі заходів державного регулювання девіантної поведінки; окреслення основних типів родин та впливу родинного виховання на девіантну поведінку; узагальнення підходів до виховання і формування їх системи під впливом міжнародної інтеграції, євроінтеграції.

Мислителі та державні діячі всіх часів і народів приділяли належну увагу системі виховання, яка визначалась цінностями, що домінували у суспільстві. Насамперед система виховання має надати дитині основне – систему цінностей та пріоритетів, які іманентні категоріям добра, любові до ближнього.

Під системою виховання розуміємо сукупність загальнодержавних, родинних, освітніх, суспільних впливів на побудову певною особистістю системи цінностей, цільових

орієнтирів, оціночних критеріїв, знань, вчинків. Залежно від того, що закладено на початку перших самостійних кроків дитини, можна сподіватися на прояви її особистості в подальшому. Для державних органів одне з основних завдань полягає в тому, щоб значна частина населення, і насамперед молодого віку, була вихована на принципах законслухняності, визнавала правила суспільного співжиття, дотримувалась усталених норм. Ще Цицерон писав про необхідність бути рабами законів, щоб стати вільними.

У сучасній соціологічній літературі склався підхід, який абсолютизує роль родини у подоланні девіантних явищ. Зокрема, І. Пеша і Н. Комарова щодо ролі сім'ї у вихованні, зазначали: "Насамперед сім'я забезпечує: природність процесу виховання; емоційний контакт дитини з дорослими членами родини, який ґрунтується на довірі; виховання в такому мікросередовищі, яке найповніше відповідає вимозі поступового залучення дитини до соціального життя; тривалість виховного впливу батьків; інтегративний характер виховання; індивідуальний підхід до кожної дитини; взаємозацікавленість у стосунках; контроль за негативними проявами серед дітей, за негативними впливами на них як внутрішніх, так і зовнішніх факторів - однолітків, засобів масової інформації, мистецтва, молодіжної субкультури тощо [5].

Автор притримується тієї точки зору, що система виховання в родині без системних заходів державного регулювання не зможе дати необхідний ефект. Негативи в родинних стосунках часто є причиною девіацій, і це відбувається в усе більшій кількості українських родин. Жорсткий примус стосовно дорослих і дітей дотримуватися норм і правил соціального життя є необхідним в умовах непередбачуваності, обумовленої перехідним періодом до ринку.

Часто коріння девіації лежить у глибинних процесах подружнього життя сім'ї, коли дитина стикається з байдужістю, нерозумінням, колізіями між батьками, неправильно встановленими пріоритетами. Це породжує такі девіації, як обрання дітьми поведінки безпритульних, бродяжництво, жебрацтво тощо. Сьогодні в соціальній літературі безпритульність описується як "стан людської особистості, який характеризується відсутністю мінімальної пристосованості до вимог, що висуваються до поведінки суспільством" [5, с. 48]. Але

ця безпритульність нерідко породжена асоціальними формами насильства в родині, яка нав'язується дітям дорослими. Якщо державою законодавчо встановлена, але обмежена процедура контролю відповідальності, у т. ч. карної, батьків за неправильне виховання дітей, у суспільстві зі спотвореними орієнтирами нема чого сподіватися на тотальну свідомість батьків щодо своїх моральних обов'язків перед дітьми. Отже, безпритульність дітей є яскравішим прикладом девіацій, породжених незрілістю соціальних форм виховання.

Недосконалою є система державного опікування та піклування за неповнолітніми, зокрема в системі дитячих будинків та інтернатів, що є притаманним не тільки Україні, а й багатьом країнам колишнього Радянського Союзу, зокрема Росії. За російськими статистичними даними, кожна п'ята дитина після системи інтернатів протягом перших п'яти років стає безпритульним, кожний другий здійснює злочин, кожний сьомий намагається покінчити життя самогубством, кожний третій має алкогольну або наркотичну залежність. Тобто, стосовно лише 10% інтернатських дітей є шанс, що він чи вона виростуть нормальним членом суспільства [6].

Сучасне українське суспільство породило, на нашу думку, три категорії батьків, діти яких стають безпритульними та схильні до девіантної поведінки. До першої віднесемо „соціально неблагополучні” родини, які своєю поведінкою демонструють недостатню соціалізацію і які не можуть внаслідок морально-вольових якостей займатися вихованням дітей. Як результат, відбувається викривлення уявлень дитини про соціальні ролі. Тобто, ці родини демонструють явища відсутності і волі, і розуміння добра.

Друга категорія – це батьки, які в силу морально-вольових якостей хотіли б і могли б виховувати своїх дітей, однак за браком часу, через спрямування на кар'єрне зростання, а інколи і просто на елементарне заробітчання заради виживання родини, вони практично позбавлені можливості приділяти час своїм дітям і давати їм належне виховання. У таких батьків при сильних вольових якостях відсутнє розуміння пріоритетності цілей родини.

До третьої категорії належать родини, де діти відчують брак уваги з боку батьків внаслідок небажання останніх

спілкуватися з дітьми, бо вони надто переймаються власними особистими інтересами. Отже, за словами Сведенборга, поняття “любов волі” спрямоване на внутрішнє “я”, а не соціальне “ми”, бракує розуміння важливості побудови мікромоделі суспільства у власному оточенні.

Незалежно від того, в якій із зазначених типів родини “виховувались” діти, у таких дітей відбувається частіше за все втеча від соціуму, що має прояв в уході з дому, бродяжництві, відмові від навчання і/або формування нового типу культури та поведінки (графіті, субкультурні девіації, зокрема, сленг, татування, шрамування), які демонструють оточуючим свій вибір.

Збільшення чисельності “дітей вулиць” в першу чергу пов’язане з динамікою негативних процесів сімейного життя. Причому ці процеси спостерігались досить тривалий період. Ще в 1990 р. у доповіді ЮНІСЕФ Незалежною комісією з гуманітарних питань ООН зазначалось, що дитина потрапляє на вулицю у зв’язку з тим, що її сім’я, переживаючи кризу, якщо ще не розпалась, то знаходиться в процесі руйнування. Наслідком цих явищ є значне збільшення соціальних сиріт – соціально-демографічної групи дітей, які внаслідок соціальних, економічних, морально-психологічних причин фактично позбавлені батьківського піклування за живих батьків. Це соціальне явище, обумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов’язків щодо неповнолітньої дитини.

Сьогодні соціологічні дані свідчать про збільшення погрозливих явищ зростання соціального та інших форм сирітства в Україні, що доводить необхідність найскорішого втручання держави та її уповноважених органів. За даними служби у справах неповнолітніх МВС, у 2004 р. приріст дітей, позбавлених батьківської опіки, становив 2 тис. осіб. У 2005 р. їх кількість збільшилася до 2971 особи, у 2006 р. – до 4347 осіб, а у 2007 р. очікується біля 6,6 тис. осіб. Щорічно понад 20 тис. батьків притягуються до відповідальності за невиконання обов’язків щодо виховання дітей [4].

Вищевикладене обґрунтовує необхідність державного втручання в соціальну сферу. Усі заходи державного регулювання подолання девіацій у дитячому та підлітковому

середовищі в Україні можна поділити на два рівні. На першому відбувається прийняття нормативно-законодавчих актів та підписання міжнародних угод, які регулюють питання захисту прав дитини, які постійно здійснюється державними і міжнародними структурами. На другому рівні (рівні місцевих адміністрацій та інших міських органах влади) проводять заходи профілактичної роботи, виявляють випадки порушень, організують опікування тощо.

Різні форми антиморальної поведінки враховуються і вивчаються з різною ступеню повноти. Не всі прояви девіантної поведінки можливо зафіксувати в силу різноманітності її форм [2, с. 107].

Існують різні «причинні ланцюжки», які відображають продукування правопорушення як масового соціального явища. Наприклад:

- взаємодія соціальних процесів;
- об'єктивні соціальні протиріччя;
- дисфункція соціальних інститутів;
- деформація неформальних структур;
- перекручення образу життя;
- порушення соціальних норм.

Соціально-психологічний підхід до всіх цих явищ передбачає в'яснення їх природи, причин та механізмів, а також шляхів їх подолання.

Існує чотири варіанти такої деформації, які визначаються типом особистості людини, особливостями зовнішнього середовища, умовами виховання [3, с. 149].

В першому варіанті перекручені інтереси та потреби людини, що веде до вибору цілей та засобів її досягнення неадекватних з точки зору моралі і права [4, с. 202]. Цей варіант деформації властивий адаптованим в середовищі підліткам, які мають власний віктимний або делінквентний досвід. У нашому дослідженні більшість студенток – 93% та 63% неповнолітніх правопорушниць складають цю групу.

Другий варіант – нормальні інтереси та потреби входять в протиріччя з наявними у людини можливостями, які не дозволяють задовольнити потреби законним шляхом. Виникаюча при цьому фрустрація є приводом для агресивної поведінки, для скоєння корисливих правопорушень. У нашому дослідженні 37%

неповнолітніх правопорушниць та 7% студенток відносяться до цієї групи.

Третій та четвертий варіанти поведінки – коли деформація ціннісних орієнтацій людини виникає на етапі прийняття рішення у групах досліджуваних не виявлені.

Внаслідок дослідження було виявлені фактори, які впливають на вибір поведінки в значущій ситуації. Перший фактор – це власний віктимний досвід – дівчата, які стали жертвами вимагання, шахрайства, квартирних чи карманних крадіжок, насильства схильні до меншого засудження протиправної поведінки. Якщо в сім'ї існує гіперпротекція в вихованні, то у дівчат – жертв злочину може розвиватися занижена самооцінка, зростання тривожності, тому другим фактором є сім'я. Неповна сім'я, деформована (з вітчимою чи мачухою), сім'я, яка існує на грані розлучення призводить до існування постійних конфліктів в оточенні підлітка. Суперечне виховання в таких сім'ях формує у підлітків вседозволеність, безвідповідальність, агресивність, брутальність, жорстокість. Дівчата особливо відчують себе зайвими в таких сім'ях.

Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що цінність сім'ї та гармонійних сімейних відносин однаково значуща для цих дівчат, але досліджені в першій групі (студентки), які виростили в таких сім'ях, критично ставляться до таких відносин, намагаються давати об'єктивну оцінку родинним стосункам. Дівчата другої групи (правопорушниця) ідеалізують свою сім'ю, вважають, що такі сімейні стосунки нормальні, негативні стосунки між батьками є наслідком скрутних обставин, в першу чергу – економічних.

Третім чинником є взаємовідносини дітей з батьками. Безперечно ці взаємовідносини є важливим чинником виховання. Дівчата другої групи в більшості своїй позбавлені нормального спілкування з батьками. Повна безнаглядність та безконтрольність поведінки з боку батьків, байдужість до долі доньки відмічені у 72% досліджуваних другої групи (в тому числі 9% батьків були позбавлені батьківських прав, 11% батьків досліджуваних цієї групи знаходилися в місцях позбавлення волі). За даними І.А. Горьковой, Ю.Н. Якубова, Н.В. Лавріненко та ін., встановлено, що 40% делінквентних підлітків росли в неповних сім'ях, у 34% – відмічається алкоголізм матерів, 33% –

алкоголізм батьків та відчимів. Поведінка людини набуває соціально-небезпечного характеру поступово, внаслідок сукупної дії несприятливих зовнішніх та внутрішніх обставин. Девіантна поведінка дітей передре злочинній поведінці дорослих, а тому потребує особливого дослідження.

Сьогодні можна вважати доведеним, що на формування девіантної поведінки спливають фактори спадковості. До них належать і акцентуації характеру, і психічні аномалії, і патохарактерологічний розвиток підлітка, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія.

Об'єктивна шкода, яка наноситься суспільству девіантною поведінкою молоді, та суб'єктивна оцінка цієї шкоди ними не співпадають. Теоретично на будь-якому етапі розвитку психічно здорової людини появу в неї соціально небажаних форм соціальної поведінки можливо попередити. Практично мають місце такі індивідуально-психологічні особливості, які призводять до утруднень у свідомій регуляції поведінки, а саме:

- своєрідна емоційна вразливість підлітків, юнаків та дівчат, що проявляється у посиленій чутливості до несприятливих впливів однолітків і в міжособистісних стосунках з батьками зокрема;

- імпульсивність та агресивність, втілення будь-яких мотивів у конкретні вчинки та дії, в тому числі й протиправні;

- неадекватність прагнень, які проявляються в нестримному тяжінні до здійснення бажання, що може призвести до брехливості, крадіжкам, наркоманії;

- тип акцентуації характеру в підлітків, юнаків та дівчат може проявитися в демонстративності поведінки, підкресленні свого «Я», постійному намаганні бути в центрі уваги, тяги до лідерства, чи навпаки – у надлишковій податливості під чужий вплив, нестійкості в цілях поведінки, думках.

Таким чином, поєднання таких чинників як власний віктимний досвід, негативні сімейні стосунки, педагогічна занедбаність дитини, дефекти сімейного виховання, правовий нігілізм підлітків призводить до появи девіантної поведінки, яка може перерости в протиправну поведінку.

Список використаних джерел

1. Гишинский Я. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения / Я. Гишинский, В. Афанасьев. – СПб, 1993. – 206 с.
2. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: ИЦ “Академия”, 2004. – 288 с.
3. Клейберг Ю.А. Девиантное поведение: уч. пос. / Ю.А.Клейберг. – М.:НОУ ВПО, 2008. – 304с.
4. Остафиева О. Детей все чаще меняют на деньги // Экономические известия. – 2007. – 1 июня. – С. 10.
5. Пеша І.В., Комарова Н.М. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 40–51.
6. Победит ли государство беспризорников // Экономические известия. – 2007. – 13 февраля. – С. 9.
7. Тюрина В.А. Социально-психологическая природа правонарушения/ В.А Тюрина // Вісник ХДУ. – 1998. – № 414. – С. 148–152.
8. Шевченко Л.А. Девиантное поведение в условиях кризиса // Наука і соціальні проблеми суспільства: зб. наук. пр. / Харків, 1998. – С. 201–205.

Підвисоцький Р. М.,
доцент кафедри тактико-
спеціальної підготовки Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ РІЗНИХ РІВНІВ

Стратегічним напрямом розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВСУ) є безпека в пенітенціарних установах. Забезпечення безпеки засуджених і осіб, узятих під варту, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань (УВП) та слідчих ізоляторів, є

одним із основних обов'язків посадових і службових осіб органів і УВП та слідчих ізоляторів [2]. У «Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» наголошено на поліпшенні заходів безпеки в пенітенціарних установах з метою вдосконалення системи виконання покарань, підвищення ефективності попередження злочинів і реабілітації засуджених [3]. Отже, на законодавчому рівні визначено, що пріоритетним напрямом діяльності держави у цілому, і, зокрема ДКВСУ, є безпека людини, її життя та здоров'я.

Питання безпеки засуджених та персоналу ДКВСУ ставали предметом дослідження К. А. Автухова, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, І. Г. Богатирьова, О. І. Галінського, О. М. Джужі, А. П. Закалюка, П. П. Козлова, О. Г. Колба, О. В. Лисодєда, М. Є. Макагона, Ю. В. Нікітіна, М. С. Пузирьова, Г. О. Радова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, С. І. Халимона, С. В. Царюка та ін.

Слід відмітити, що більшість досліджень, які стосуються безпеки в ДКВСУ, були проведені в аспекті захисту засуджених і лише незначна частина присвячена захисту персоналу. На жаль, ще вкрай недостатньо наукової літератури, яка являла б собою комплексні дисертаційні або монографічні дослідження, що були б присвячені вивченню загальних проблем безпеки в ДКВСУ, її ролі у процесі виконання та відбування покарань, аналізу кримінально-виконавчого законодавства з питань захисту засуджених, персоналу, органів та УВП.

Правова основа безпеки в ДКВСУ складається із сукупності нормативних актів, які регламентують групи однорідних суспільних відносин щодо захисту суб'єктів та об'єктів процесу виконання та відбування покарань шляхом застосування відповідних форм, методів, сил і засобів. Особливе місце у механізмі правового регулювання безпеки в ДКВСУ відведено КВК України від 11 липня 2003 р. У ст. 11 КВК України виправні колонії класифіковано на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки. На нашу думку, позиція законодавця щодо класифікації виправних колоній надає процесу забезпечення безпеки певний пріоритет у діяльності ДКВСУ та передбачає, що у виправних колоніях різних рівнів безпеки повинен діяти і відповідний механізм забезпечення захисту

інтересів держави, прав та законних інтересів особи, суспільства. Спробуємо окреслити коло кримінально-виконавчих вимог, покладених в основу класифікації різних рівнів виправних колоній та подивимося, чи відповідають вони відповідним рівням забезпечення безпеки. Так, виправні колонії мінімального, середнього та максимального рівнів безпеки, відповідно до КВК України, відрізняються за структурними дільницями; категорією засуджених; правовим статусом засуджених та правовим статусом персоналу. Отже, категорія «безпека», що покладена в основу класифікації виправних колоній, згідно з КВК України, практично не має явного виразу притаманного конкретному рівню безпеки виправної колонії, існують лише незначні вимоги, що у переважній більшості обумовлені специфікою класифікації засуджених у виправних колоніях за кримінально-правовими та кримінально-виконавчими показниками: тяжкість вчиненого злочину, наявність або відсутність судимості, поведінка засудженого і його ставлення до праці (в разі її наявності) та навчання. Значною мірою до вирішення цієї проблеми наблизився І. Г. Богатирьов, який вважає, що забезпечення безпеки відбувається в межах кримінально-виконавчого законодавства України, шляхом застосування організаційно-управлінських, матеріально-технічних, силових та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я та майна засуджених від протиправних посягань, створення належних умов відбування покарання і досягнення його мети [1, с. 120–121].

Вищевикладене дозволяє заявити про необхідність комплексного підходу до питань розмежування виправних колоній за конкретними рівнями безпеки в КВК України. З огляду на це, слід підкреслити, що кримінально-виконавчі установи закритого типу реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, що полягає в забезпеченні ізоляції засудженого, як пріоритетного завдання, та виконанні функцій, передбачених законом та іншими нормативно-правовими актами. Основною метою ізоляції є захист суспільства від осіб, які можуть становити серйозну загрозу для громадської безпеки. Крім того, ізоляція забезпечує захист засуджених та персоналу ДКВСУ. Тому найбільш вірогідним тут можливе припущення про те, що ізоляція засуджених є вкрай важливим критерієм безпеки в ДКВСУ, який забезпечує захист інтересів

держави, прав та законних інтересів особи, суспільства. Як на нашу думку, в основу розмежування виправних колоній різних рівнів безпеки слід покласти організаційно-правові, матеріально-технічні, силові та інші заходи, спрямовані на безпеку в ДКВСУ. Рівень безпеки щодо кожного засудженого повинен визначатися на основі індивідуальної оцінки ризику.

У зв'язку з викладеною нормою постає питання про місце безпеки у процесі виконання та відбування покарання і співвідношення з режимом. Із цього приводу О. В. Ткачова вказує, що забезпечення безпеки працівників ДКВСУ є однією з основних режимних вимог при виконанні кримінальних покарань [4, с. 232]. Як на нашу думку, безпека є рушійним фактором у процесі виконання та відбування покарання, спрямованим на корегування поведінки суб'єктів цього процесу (засуджених, персоналу та інших осіб) встановленим нормам, що регламентують порядок виконання та відбування покарань. Такі елементи режиму, як: проведення обшуків та оглядів, використання аудіовізуальних, електронних й інших технічних засобів для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, здійснення оперативно-розшукової діяльності, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї – покладені в основу забезпечення процесу безпеки засуджених та персоналу ДКВСУ. Таким чином, засоби забезпечення режиму мають предметну та функціональну спрямованість щодо забезпечення безпеки в ДКВСУ.

Таким чином, безпека в ДКВСУ потребує термінової модернізації, а її нормативно-правове регулювання – вдосконалення. Очевидно, що кримінально-виконавче законодавство України потребує якісних змін шляхом доповнення новими нормами, котрі були б орієнтовані саме на безпеку в ДКВСУ з урахуванням пріоритетних особливостей цього інституту та наукових напрацювань, які існують у правовій науці. Безпека в УВП відіграватиме суттєву роль, якщо її функціональне наповнення буде мати різний зміст залежно від рівнів безпеки.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України : підручник / І. Г. Богатирьов. – К. : Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 352 с.

2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України № 2713-IV від 23 черв. 2005 р. / Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – С. 78. – Ст. 1697.

3. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : схвалено Указом Президента України № 276 від 20 трав. 2015 р. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/19452.html>.

4. Ткачова О. В. Безпека персоналу установ виконання покарань як елемент режиму позбавлення волі / О. В. Ткачова // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 232-236.

Пузирьов М. С.,
головний науковий
співробітник науково-
дослідного центру з питань
діяльності органів та установ
ДПтС України Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук

ОСОБЛИВОСТІ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ (РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ) ПРАВОВОЇ СІМ'Ї ЯК ОБ'ЄКТА ДОСЛІДЖЕННЯ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ

Одним із видів досліджень у порівняльному кримінально-виконавчому праві є порівняння на макрорівні, коли об'єктом дослідження виступають окремі правові системи [7, с. 130]. Як зазначають дослідники, «соціальна цінність правової системи полягає в тому, що вона дає додаткові аналітичні можливості для комплексного аналізу правової сфери суспільного життя» [4, с. 54].

У компаративістиці розрізняють вузьке і широке значення терміна «правова система». У вузькому значенні правова система – це право певної держави і пов'язані з ним правові явища. Саме в цьому значенні термін «правова система» використовується у словосполученні «національна правова система». Правовою системою в широкому розумінні є певна сукупність національних правових систем, об'єднаних за спільними ознаками. Термін «правова система» в широкому значенні є тотожним терміну «правова сім'я», що активно використовується в порівняльному правознавстві [10].

Тому, якщо ми досліджуємо виконання покарань у конкретній зарубіжній країні, наприклад Німеччині, то правильним є вживання терміна «правова система» у вузькому значенні. В такому разі йдеться про пенітенціарну систему (як різновид правової системи) Німеччини. Якщо ми хочемо показати спільні риси в пенітенціарних системах Німеччини та Франції, то справедливо вживати термін «правова система» в широкому розумінні – «правова сім'я», говорячи про виконання покарань у країнах континентальної (романо-германської) правової сім'ї. Тому в цій публікації ми використовуємо термін «правова сім'я».

За результатами проведеного нами дослідження виокремлено ключові особливості континентальної (романо-германської) правової сім'ї як об'єкта дослідження у порівняльному кримінально-виконавчому праві. Серед них, зокрема, такі:

1. Історичні витоки та генетичне начало романо-германської правової сім'ї містяться в римському праві. Саме цей історичний фактор відрізняє цю правову сім'ю від англосаксонської та всіх інших правових сімей світу. Саме в цьому полягає її головна особливість [3, с. 314–315].

2. Характерна в основному стійка ієрархія джерел права. Верховенство займає конституція, що визначає мету правоутворення й напрями розвитку законодавства, його галузей. При цьому в конституціях держав, що належать до цієї правової сім'ї, закріплені особисті, політичні права та свободи, економічні, соціальні й культурні права [4, с. 11–52]. Крім того, конституції держав континентальної Європи виступають як джерела їх кримінального законодавства [11, с. 45–57], що важливо для

формування вихідних методологічних засад порівняльно-правових досліджень у галузі кримінально-виконавчого права (в частині інститутів покарання, його мети, звільнення від його відбування тощо).

3. У системі джерел права особливу значущість має закон [9, с. 119]. При цьому важливою особливістю законів у романо-германському праві є їх яскраво виражений кодифікований характер [3, с. 315]. «Кодифікація дозволяє упорядкувати норми права шляхом переробки чинного законодавства і створення в процесі правотворчості єдиного, логічного, юридично і соціально цілісного, внутрішньо і зовнішньо узгодженого нормативно-правового акта» [10, с. 93]. Як зазначає С. П. Погребняк, кодекси серед юристів користуються підвищеним авторитетом, оскільки: 1) у кодифікованому акті, як правило, формулюються норми, що регулюють найважливіші питання суспільного життя, які визначають нормативні основи тієї чи іншої галузі (інституту) законодавства; 2) кодекс регулює значну і досить велику сферу відносин; 3) кодекс є підсумком удосконалення законодавства, зведеним актом, упорядкованою сукупністю взаємозалежних приписів. Він є єдиним, внутрішньо пов'язаним документом, що містить як перевірені життям, суспільною практикою чинні норми, так і нові правила, обумовлені динамікою життя, потребами розвитку суспільства; 4) кодифікація спрямована на створення більш стійких, стабільних норм, розрахованих на тривалий період їхньої дії; 5) кодифікований акт звичайно очолює систему взаємозалежних нормативних актів, що утворюють певну галузь, підгалузь або окремий інститут законодавства; 6) акт кодифікації завжди є значним за обсягом, має складну структуру. Але він забезпечує більш чітку побудову системи нормативних приписів, а також зручність їх використання [10, с. 93–94].

Зокрема, серед досліджуваних нами країн правовідносини, що виникають у процесі виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, регламентовані кримінальними, кримінально-процесуальними, кримінально-виконавчими кодексами.

4. Яскраво виражена доктринальність і концептуальність в романо-германському праві. Ця властивість пояснюється тим

фактом, що в системі джерел романо-германського права значне місце посідає правова доктрина. «Правова доктрина – це теоретичні положення, наукові теорії юридичного характеру, в яких формулюються найважливіші принципи, юридичні категорії, поняття, погляди юристів-вчених» [2, с. 95]. У західній науковій літературі у зв'язку з цим традиційно вказується на те, що роботи учених-юристів, подібно рішенням суду, користуються значним впливом у системі права [13, с. 137].

Щодо правової системи України, зокрема сфери виконання покарань, то правова доктрина не є джерелом кримінально-виконавчого законодавства. Водночас, вона є, за нашим переконанням, одним із джерел кримінально-виконавчого права (виходячи з того, що категорії «джерела кримінально-виконавчого законодавства» та «джерела кримінально-виконавчого права» не є тотожними).

5. Фундаментальний розподіл права на публічне і приватне; їм властива суворі галузева класифікація. У рамках галузей права розвиваються підгалузі й інститути [5, с. 99–102; 9, с. 114–119].

6. Превалювання матеріального права над процесуальним [8, с. 74].

7. Характерною рисою формування права германської правової сім'ї (Австрія, ФРН, Швейцарія, Греція) була риса сталості її законодавчої бази. Так, Німецький цивільний кодекс (*Bürgerliches Gesetzbuch BGB*), що набув чинності 1 січня 1900 р., з деякими поправками діє і до цього часу. Іншим яскравим прикладом стабільності законодавства германської правової сім'ї став Цивільний кодекс Швейцарії – *Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB)*, прийнятий у 1907 р., який діє до цього часу [6, с. 48–49]. Водночас, для України така сталість не властива, адже нормативно-правові акти, які приймалися попередніми державними режимами, скасовувалися попередніми, котрі приймали нові. Яскравими прикладами є законодавство про кримінальну відповідальність, кримінально-процесуальне, виправно-трудове (кримінально-виконавче) законодавство. Щодо останнього, навіть навколо прийнятого вже за часів незалежності КВК України (2003 р.) точаться дискусії щодо його заміни Пенітенціарним кодексом. Цей напрям потребує самостійного й ґрунтовного монографічного дослідження, адже нині в Україні у цього напрямку розвитку кримінально-виконавчої науки більше

противників, ніж послідовників. Від себе особисто зазначимо, що в жодній із країн Європи нема Пенітенціарного кодексу у чистому виді; є закони про виконання покарань, кримінально-виконавчі кодекси тощо. Єдиними за всю історію європейської правової традиції законодавчими актами власне пенітенціарної спрямованості (в частині саме виконання та відбування покарань) були: 1) акт 1779 р. «Про пенітенціарії» (інший варіант перекладу – «Акт про пенітенціарні установи»; в оригінальному варіанті – «Penitentiary Act, 1779») [1, с. 30]; 2) проект Пенітенціарного кодексу УСРР [12, с. 228–277].

Список використаних джерел

1. Андріященко Р. А. Пенитенциарная система Англии и Уэльса в XVI–XX вв. : историко-юридическое исследование : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Андріященко Роман Александрович. – Екатеринбург, 2006. – 180 с.
2. Бехруз Х. Вступ до порівняльного правознавства : навч. посіб. / Хашматулла Бехруз. – О. : Юридична література, 2002. – 328 с.
3. Бехруз Х. Сравнительное правоведение : учебник для вузов / Хашматулла Бехруз. – [2-е изд., стереотип.]. – О. : Феникс ; – М. : ТрансЛит, 2011. – 504 с.
4. Васецький В. Ю. Доктрина прав людини в романо-германській правовій системі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Васецький Вячеслав Юрійович. – К., 2005. – 200 с.
5. Дмитрієв А. І. Порівняльне правознавство : навч. посіб. / А. І. Дмитрієв, А. О. Шепель ; відп. ред. В. Н. Денисов. – К. : Юстініан, 2003. – 184 с.
6. Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Мінченко Ольга Василівна. – К., 2009. – 218 с.
7. Пузирьов М. С. Види досліджень у порівняльному кримінально-виконавчому праві / М. С. Пузирьов // Проблеми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матеріали науково-практичних семінарів [«Розвиток основних підходів до виправлення та ресоціалізації засуджених у пенітенціарних закладах: історичний аспект» та «Запровадження вимог європейських пенітенціарних правил у діяльність органів і

установ Державної пенітенціарної служби України]] (Чернігів, 29 листоп. 2012 р., 12 груд. 2012 р.) ; гол. ред. О. І. Олійник. – Чернігів : Чернігівський юридичний коледж Державної пенітенціарної служби України, 2013. – С. 128–132.

8. Скакун О. Ф. Общее сравнительное правоведение: Основные типы (семьи) правовых систем мира : учеб. для студ. вузов / Скакун О. Ф. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 464 с.

9. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Тихомиров Ю. А. – М. : Изд-во НОРМА, 1996. – 428 с.

10. Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство : підруч. / Ткаченко В. Д., Погребняк С. П., Лук'янов Д. В. ; за ред. В. Д. Ткаченка. – Х. : Право, 2003. – 270 с.

11. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. – К., 2007. – 552 с.

12. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України [упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резник]. – К. : ВД «Говард пресс», 1999. – Т. 2. – Ч. 1. – 456 с.

13. Glendon, M. A. Comparative Legal Traditions: Text, Materials, and Cases / Mary Ann Glendon, Michael W. Gordon, Christopher Osakwe. – [2nd ed.]. – St. Paul : West Publishing, 1994. – 772 p.

Ремега В. В.,
здобувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого
права Національної академії
внутрішніх справ

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД І ПРАКТИКИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ І ЗБРОЇ ДО ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Як свідчить суспільна практика, забезпечити захист суспільства й індивіда від проявів насилля може сильна й ефективна державна машина. Цей універсальний політичний аргумент, як правильно зробив висновок О.В. Копан, присутній при обґрунтуванні процесу створення, функціонування і модернізації систем безпеки [1, с. 5174]. На його переконання (з чим можна повністю погодитись), посилаючи свій вплив на різні сфери соціального життя, держава так чи інакше апелює до потреби безпеки, пропонуючи її суб'єктну модель, механізм найбільш повного її задоволення. Таке апелювання зумовлено обов'язковістю існування в будь-якій системі, у тому числі й соціально-політичній, прямого і зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління, а саме: від суб'єкта управління (держави) вимагається декларувати мету безпеки і заходи щодо її досягнення, а від об'єкта управління (людини) – прийняти політичне рішення про довіру чи недовіру цим заходам [1, с. 517].

Зазначені теоретико-методологічні засади й було використано в цій роботі при висвітленні змісту сучасної політики України у сфері виконання покарань у контексті застосування до засуджених у місцях позбавлення волі, передбачених у законі заходів і засобів безпеки (заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї).

Вивчення наукової літератури показало, що при всій різноманітності змістовного відображення в наукових розробках цього виду політики України у сфері боротьби зі злочинністю, особливої уваги заслуговують ті сучасні праці вчених, які піддали

аналізу зазначену проблематику з огляду на визначення рівня ефективності сучасної кримінально-виконавчої політики (І.С. Яковець) [2, с. 799–820]); історико-правових засад цієї політики (М.М. Яцишин) [3]; теоретико-прикладних засад запобігання надзвичайним ситуаціям в УВП (І.М. Копотун [4]); кримінально-виконавчих засад диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі (В.Я. Конопельський [5]) та ін. Зважаючи на зміст результатів, отриманих під час зазначених досліджень, і формувались авторські підходи з цієї тематики, а також висновки та науково обґрунтовані пропозиції щодо вирішення існуючих проблем реалізації кримінально-виконавчої політики України на практиці.

У науковій літературі під політикою (від грец. *politike (techne)* – мистецтво керувати державою) розуміють діяльність органів державної влади, партій, громадських об'єднань (груп) у галузі внутрішньодержавного управління та міжнародних відносин, що відповідає їх інтересам і цілям [6, с. 455]. У зв'язку з цим, В.І. Борисов зауважив, що політика виражає функції держави стосовно керівництва зовнішніми та внутрішніми сферами й напрямками суспільного життя [7, с. 305]. При цьому важливою складовою внутрішньої політики будь-якої держави є боротьба зі злочинністю, яка покликана знизити її рівень і забезпечити соціальний стан, що відповідає потребам безпеки суспільства від злочинності. Проте варто з цього приводу погодитись з Г.Ю. Лесніковим та М.А. Лопашенко, які вважають, що в даному разі йдеться про різні за значенням напрями діяльності держави в цій сфері, визначення форм, завдань, змісту такої діяльності, встановлення державних органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю й тісно пов'язаними з нею іншими видами антисуспільної поведінки [8, с. 8–9]. Крім того, важливо зважати й на особливі риси сучасної правової системи України, пріоритетним у якій є євроінтеграційний вектор розвитку, зокрема з урахуванням підписання Україною в червні 2014 р. економічної угоди про вступ до Європейського Союзу.

Учені А. Селіванов та О. Рябченко зазначили, що, залежно від засобів досягнення результатів боротьби із злочинністю, державна політика поділяється на соціальну і правову складові, головним суб'єктом якого є державна влада. У свою чергу, правова політика боротьби зі злочинністю складається зі

стратегічних напрямів, характерні риси яких обумовлені предметом, зауваженнями й методами досягнення корисних для суспільства результатів [7, с. 305]. Такими напрямами («підсистемами»), на переконання П.Л. Фріса, є кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політика. При цьому, як правильно дійшов висновку В.І. Борисов, кримінологічний, кримінально-процесуальний і кримінально-виконавчий напрями правової політики не рівнозначні за своїм впливом і місцем у боротьбі зі злочинністю, порівняно з напрямом кримінально-правовим [7, с. 306]. Останній як одна із складових правової політики в цій сфері суспільних відносин водночас є її системоутворювальним елементом, а тому посідає домінуюче місце серед інших її напрямів. Зокрема, кримінально-правова політика є змістом кримінально-процесуальної політики й зумовлює підстави обрання відповідних форм її реалізації заходами останньої, а актуалізація певних видів покарань, визначених кримінальним законом, обумовлює зміст кримінально-виконавчої політики щодо їх виконання. Саме тому кримінально-процесуальний, кримінально-виконавчий і кримінологічний напрями перебувають під подвійним впливом загальносоціальних завдань політики держави у цій сфері та кримінально-правової політики [7, с. 306].

Поряд з цим, як зауважив П.Л. Фріс, необхідно визнати, що виділення вказаних напрямів є дещо умовним, оскільки ця державна політика реально становить собою, як правило, комплексне вирішення і соціальних, і правових завдань боротьби зі злочинністю, усі складові якої перебувають (повинні перебувати) між собою у функціональній залежності та взаємодії. При такому підході, на думку А.Ф. Крижановського, підтримання та зміцнення правового порядку в суспільстві в сучасних умовах як необхідної передумови ефективного функціонування розгалуженого правоохоронного і правозахисного механізму за участю інституцій держави і громадянського суспільства потребують ґрунтового доктринального супроводження, планування і прогнозування, визначення стратегічної мети, головних завдань, форм і методів діяльності у цій сфері. Водночас, враховуючи, що зміст правової політики, який обумовлений волею народу (громадянського суспільства),

фактично, як справедливо підкреслюють М. Панов та Л. Герасіна, опосередковується його повноваженим інституційним представником – державою, переважна її частина регулюється за допомогою права, законотворчого процесу, винесенням політико-правових рішень та втілюється в нормативні форми і ґрунтується на міжнародно-правових принципах. Крім того, як правильно зробив висновок П.Л. Фріс, зазначений вид політики, реалізується на основі норм деяких галузей права, кожна з яких має свою специфіку та певним чином позначається на формах і методах реалізації. Зокрема, у теоретичному аспекті це дає підстави для виділення в політиці у сфері боротьби зі злочинністю як цілісної соціально регулятивної системи, окремих її підсистем (елементів) – кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та профілактичної (кримінологічної) політики [9, с. 8–9].

Список використаних джерел

1. Копан О. Політика внутрішньодержавної безпеки // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 2003. – 1231 с.
2. Яковець І. С. Наукові засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань / І. С. Яковець // Правова доктрина України : в 5 т. / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 2013. – С. 799–820.
3. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України : моногр. / Яцишин М. М. – Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. – 448 с.
4. Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. – 510 с.

5. Конопельський В. Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України : моногр. / В. Я. Конопельський. – Одеса : ОДУВС, 2014. – 474 с.

6. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов : 35 тыс. слов / Булыко А. Н. – [3-е изд., испр. и перераб.]. – М. : Мартин, 2010. – 704 с.

7. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями / В. І. Борисов // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я Тацій. – Х. : НЮАУ, 2009. – Вип. 100.– С. 305–312.

8. Лесников Г. Ю. Понятие уголовной политики, ее содержание и принципы / Г. Ю. Лесников, Н. А. Лопашенко // Энциклопедия уголовного права. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 1 : Понятие уголовного права. – 2005. – С. 4–144.

9. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-виконавчої політики України : [моногр.] / за заг. ред. М. В. Костицького. – К. : Атіка, 2005. – 124 с.

Самофалов Л. П.,

доцент кафедри теорії та історії
держави і права,
конституційного права Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук, доцент

Самофалов О. Л.,

начальник коледжу Академії
Державної пенітенціарної
служби, кандидат юридичних
наук

ВПЛИВ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Сучасний розвиток українського суспільства, його Конституція передбачає і утверджує широкий перелік соціально-

економічних, політичних, особистих, культурних та інших прав і свобод людини та громадянина, визначає гарантії їх здійснення. Водночас, декларування прав, свобод і гарантій їх забезпечення без реальної реалізації призводить до негативних наслідків: зниження рівня авторитету влади, падіння престижу права і закону, прояву недовіри до політичних діячів, що у свою чергу породжує правовий нігілізм, збільшення кількості протиправних проявів, особливо злочинів.

Роки незалежності України продемонстрували несприятливі тенденції розвитку особистості, ослаблення її реального статусу у суспільстві, соціальної і правової захищеності.

Деформація правосвідомості суспільства і, зокрема представників владних структур та працівників правоохоронних органів, обумовлена політичними, економічними, соціальними кризовими явищами; незавершеністю конституційної, адміністративної, правової та судової реформи, нечіткістю механізмів реалізації прийнятих нормативних актів. У кінцевому результаті це призводить до знищення рівня реалізації прав і свобод громадян та їх захисту.

У теорії права «правосвідомість – це специфічна форма суспільної свідомості, система відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місця і ролі щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей» [1, с. 131].

Новий тлумачний словник поняття «деформація» визначає як «зміну форми або розмірів тіла під впливом прикладених сил чи нагрівання» [2, с. 534].

У правовому соціальному середовищі деформація правосвідомості пов'язується з існуванням тих факторів, які вказані вище.

На процес деформації активно впливають особисті характеристики індивіда, мікросередовище найближчого оточення та недоліки морально-правового виховання [3, с. 282].

Деякі вчені вказують, що «деформація правосвідомості – це негативне соціально-правове явище, що характеризує такий стан правосвідомості, коли у його носіїв є певні погляди, ідеї, які перекручено відбивають правову дійсність і виражають негативне ставлення до права, правосуддя та законності» [4, с. 431].

Як і всі правоохоронці, працівники пенітенціарної служби є державними службовцями, які виконують специфічні функції. Виконання таких функцій потребує від усіх рівнів працівників-пенітенціаріїв чесності і непідкупності, відданості державі, закону, присязі, розвинутого почуття честі, гідності, обов'язку.

У низці нормативних документів, закликах політиків, керівників служб, статтях вчених вказується, що державний службовець повинен самовіддано виконувати свої професійні обов'язки, безкорисливо і сумлінно. Підкреслюється, що правоохоронець слугує державі, а не будь-якій партії, громадянському об'єднанню. Але якщо ставити такі стандарти, то треба також враховувати пошук нових суспільно-державних ідеалів, котрі створюють безліч нестандартних ситуацій, які не регулюються правовими нормами з огляду на їх відсутність чи застарілість. Часто, на рівні правотворчості, приймаються нормативні акти, які завдають шкоди суспільним відносинам, водночас, ігнорується прийняття таких законів чи підзаконних документів, котрі вкрай необхідні суспільству і державі.

Досліджуючи значення правосвідомості і правової культури в житті суспільства, важливо звернути увагу на необхідність формування цих феноменів в аспекті розвитку особистості правоохоронців.

У національній доктрині розвитку освіти ця актуальна проблема проголошена однією з рушійних сил побудови громадянського суспільства.

В умовах становлення України як правової держави, формування в ній демократичної політичної системи, освіта в навчальних закладах пенітенціарної служби є найважливішим чинником становлення нових життєвих орієнтирів особистості людського спеціаліста.

Вищі навчальні заклади посідають провідне місце в структурі формування правосвідомості і правової культури суспільства. Це є одним із аспектів усебічного розвитку особистості.

Усвідомлення людиною правил співжиття і вимог формується під впливом спеціальних виховних заходів, у процесі виховання, різноманітних видів діяльності. Потребою активізації правового виховання є тенденція випереджаючого зростання злочинності серед молоді на фоні загальної злочинності [5, с. 398].

Його метою є формування правової культури громадянина України, особливо молоді, що насамперед передбачає свідоме ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України. Велике значення мають глибока повага до законів і правил людського співіснування, готовність дотримувати і виконувати закріплені в них вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активна участь в управлінні державними справами, рішуча боротьба з порушниками законів. Це стосується не тільки простого громадянина, державного службовця, правоохоронця, а й чиновників вищого державного рівня.

Система вищої освіти здатна виконати сучасні завдання і насамперед такі:

- озброєння молодих людей знаннями з права і законів, систематично інформувати їх про актуальні проблеми правової дійсності;

- формування правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації;

- прищеплення курсантам і студентам поваги до права і держави;

- вироблення звички законослухняності;

- формування у курсантів і студентів нетерпимості до правопорушень, посиленої участі у боротьбі з ними;

- свідомо громадська і службова дисципліна.

Можливості правового виховання, формування правосвідомості і правової культури майбутніх працівників пенітенціарної служби розширюються за рахунок залучення їх до забезпечення громадського порядку, участі в дослідженні проблем правового характеру, шефстві над неповнолітніми правопорушниками, проходження навчальної практики і стажування.

У формуванні правосвідомості і правової культури основне місце належить знанню Конституції, оволодінню знаннями різних галузей права.

Таким чином, для підвищення правової культури і формування правосвідомості працівників пенітенціарної служби необхідно: активізувати діяльність держави щодо правового

виховання населення, і особливо молоді, удосконалювати законодавчу техніку; керівництву держави, прокурорам, суддям, чиновникам високого рангу бути взірцем у дотриманні вимог нормативних актів та норм моралі.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права (для підготовки до державного інституту): навчальний посібник [Самофалов Л.П., Старостюк А.В., Черницька О.В., Шилінгов В.С.]. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2007, – 198 с.

2. Новий тлумачний словник української мови: у трьох томах. – Київ: Аконіт, 2008. – Т. 1. – 926 с.

3. Захарченко Д.О. Деформація правосвідомості та шляхи її подолання // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: матеріали Сьомих Ірпінських міжнародних педагогічних читань. – Ч. II. – Ірпінь: Україна, 2009. – С. 282–284.

4. Дмитрієнко Ю.М. Актуальні аспекти української правосвідомості як категорії правознавства // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі, послуг: збірник наукових праць. – Вип. 2(6). – Харків: ХДУХТ, 2007. – С. 430-436.

5. Кременчук О.І. Формування правосвідомості і правової культури системою вищої освіти в контексті інноваційного розвитку регіонів України/ О.І. Кременчук // Інститут вищої освіти та його вплив на регіональний розвиток України: соціокультурні, економічні та правові аспекти. – Ірпінь, 2008. – 662 с.

Снівак В. В.,
доцент кафедри гуманітарних та
соціально-економічних
дисциплін Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат філософських наук

РЕЛІГІЯ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ

Сьогодні наше суспільство переживає моральну кризу, спричинену передусім втратою традиційних цінностей, орієнтацією на прагматизм і споживацтво в особистому та суспільному житті людини, що супроводжується втратою ціннісних основ світогляду і етики. Дані процеси негативно позначається на духовному здоров'ї людей, у багатьох з них втрачається сенс життя, орієнтири, впевненість у майбутньому, що призводить до збільшення рівня злочинності та зростання кількості засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Ці люди потребують не тільки «тілесного дисциплінування» але й духовної опіки, відновлення віри у вищі цінності без якого неможливе виправлення, а отже позбавлене сенсу покарання у вигляді позбавлення волі.

Сучасні процеси відродження духовності українського народу, що активізувалися зі здобуттям Україною незалежності, змінили ставлення держави до задоволення релігійних потреб громадян, в тому числі й тих хто відбуває покарання. Релігійна підтримка даних громадян, як складова частина тюремного утримання поступово робить свій внесок у нову парадигму виховання та ресоціалізації засуджених.

Усвідомлення здатності релігії допомогти засудженим змінити їхнє ставлення до суспільства та загальноприйнятих норм поведінки наклало свій відбиток на нормативні акти, що регулюють правовідносини у даній сфері та роль яку почали відігравати релігійні організації у справі виправлення осіб позбавлених волі.

Тут слід згадати про духовно-виховну роботу релігійних організацій у пенітенціарних закладах, а також про зобов'язання держави забезпечити реалізацію права кожного громадянина на свободу віросповідання, гарантовану статтею 35 Конституції

України [4], в тому числі в умовах попереднього утримання та відбування покарання.

Згідно Положення про Державну пенітенціарну службу України затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 394/2011 одним з пріоритетних завдань покладених на ДПтС України є проведення соціально-виховної та психологічної роботи з особами, які відбувають покарання із залученням представників релігійних організацій.

Тюрми та слідчі ізолятори – це особливий світ зі своєю субкультурою та правилами, засуджені позбавлені не тільки свободи, але й багатьох інших прав: не можуть вільно пересуватися, повинні дотримуватися режимних вимог та розпорядку дня, мають обмежений контакт з рідними, друзями тощо. Такі умови створюють негативний, гнітючий психологічний клімат який є несприятливим для виправлення людини. Своєрідною «віддушиною» в даній ситуації може стати релігія. Залучення представників релігійних організацій до роботи з засудженими дозволяє вплинути на почуття, поведінку, свідомість засуджених, вгамувати пристрасті та заспокоїти душу, вселити надію на майбутнє. Як показує практика навіть проста присутність в установі виконання покарань священника позитивно впливає на поведінку засуджених.

Релігія тісно пов'язана з почуттями, переживаннями, внутрішнім світом людини, а отже може «достукатися» до людської совісті, що затверділа від жорстокості життя. Участь засуджених у релігійних обрядах, богослужіннях, колективних молитвах та інших заходах релігійного характеру сприяє пробудженню релігійних почуттів, насамперед відчуття власної гріховності (адже злочин, здебільшого є одночасно й гріхом) і як наслідок розкаяння і бажання виправитися. Все це позитивно впливає не тільки на виховання віруючих засуджених але й колективу у якому вони знаходяться.

Сам термін «poenitentia» – «усвідомлення провини», що лежить в основі назви кримінально-виконавчої служби України досить близький по змісту з релігійним «покаянням». Покаяння подібне до мук совісті, що супроводжують визнання людиною власних проступків. Даний процес передбачає внутрішню зміну (духовне очищення) індивіда та зміну його способу життя у

відповідності до ідеалу добра. Релігія закликає до покаяння за гріхи та вчить ненавидіти не людину, що вчинила злочин, а гріх, що живе в людині, зберігаючи при цьому любов до ближнього (хоча він виступає носієм гріха у даний час). Покаяння завершується очищенням від скоєного зла та духовно-моральним відродженням людини і як наслідок поверненням до нормального життя [1].

Слід врахувати також значення релігійного морального вчення, що спирається на загальнолюдські принципи добра, справедливості, милосердя тощо. Засвоюючи положення віросповідання людина також приймає й новий спосіб життя який пропонує релігія. Релігійні заповіді мають доволі потужний дидактичний потенціал та здатні відігравати значну роль у процесі духовного відродження особистості. Сприймаючи дані моральні норми у ході засвоєння релігійного віровчення засуджені схильні змінювати у кращий бік власну поведінку у відповідності зі згаданими нормами.

Позитивний виховний вплив релігійних організацій поглиблюється матеріальною допомогою (одяг, продукти харчування тощо) що надається засудженим представниками конфесій що співпрацюють з установами виконання покарань. Природно, така допомога викликає у засуджених вдячність та зацікавленість у відвідуванні релігійних заходів, що згодом може сприяти більш глибокому засвоєнню ними релігійних норм та загалом позитивно впливає на поведінку осіб, що відбувають покарання [2, с. 256-261].

Певні релігійні організації допомагають особам, що звільнилися з місць позбавлення волі із працевлаштуванням та налагодженням соціальних зв'язків, що сприяє їх поверненню до нормального життя і зменшує вірогідність рецидивів злочинів [3].

Отже є підстави говорити про позитивний результат спільних зусиль співробітників ДПтС України та представників релігійних організацій у справі виправлення та ресоціалізації засуджених. Основою такої співпраці є забезпечення засудженим можливості мати, обирати та реалізовувати певні релігійні переконання.

Список використаних джерел

1. Москалець В.П. Психологія релігії / В.П. Москалець. – К., 2004.
2. Пахомов І.В. Забезпечення прав засуджених на свою свободу віросповідання / І.В. Пахомов// Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна між минулим і майбутнім: історико-правові та соціально-економічні аспекти розвитку країни» (8 червня 2011 року) / Чернігівський юридичний коледж Державної пенітенціарної служби України. – Чернігів, 2011. – С. 256–261.
3. Тонконогов А.В. Пенитенциарная секталогия: учебно-практическое пособие / А.В. Тонконогов. – М., 2004.
4. Черній А.М. Релігієзнавство / А.М. Черній. – К., 2003.

Стеценко І. М.,
методист навчального відділу
Академії Державної
пенітенціарної служби, аспірант
ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ПРОБАЦІЇ

Готовність до професійної діяльності вимагає від пенітенціарного персоналу знання методики взаємодії та вміння налагоджувати психологічний контакт, керуватися нормативною базою, спиратися на сучасні підходи до організації роботи з особами, що перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції та ін. Формування готовності до професійної діяльності під час навчання у ВНЗ відбувається поетапно, що дозволяє курсантам поступово накопичувати необхідні в подальшій роботі знання, вміння та навички. Однак, не завжди теоретичні знання закріплюються практикою, що призводить до зменшення мотивації, інтересу курсантів до вивчення тієї чи іншої навчальної дисципліни, оскільки вони не бачать прямих зв'язків з життям, не набувають необхідного досвіду.

Значне місце у підготовці пенітенціарного персоналу відведено викладачам, які мають забезпечити розробку розвивальних завдань, вирішення яких має сприяти розвитку в курсантів здібностей до комунікації, здатності використовувати отримані знання та навички у подальшій професійній діяльності. Крім того, в освітній процес запроваджуються інтерактивні технології, тренінги, що включають в себе питання, які спрямовані на підготовку курсантів до розв'язання конфліктів, опанування досвіду групової роботи тощо. Під час підготовки до навчальних занять, метою яких є формування готовності курсантів до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, викладачі використовують напрацювання науковців (О. Беца, В. Кривуша, В. Синьов, О. Третяк, С. Чебоненко та ін.), які у своїх працях торкалися психолого-педагогічних аспектів роботи з різними категоріями правопорушників, приділяли увагу професійній підготовці майбутніх працівників пенітенціарної служби. Також інтерес становлять праці В. Бадири, І. Богатирьова, А. Степанюка, Д. Ягунова, І. Яковець та інших, в яких розглядаються правові основи виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Не дивлячись на значну кількість публікацій, що присвячені питанням підготовки майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі та правовому регулюванню порядку відбування засудженими таких покарань, у зв'язку з прийняттям 5 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію» [3], в якому визначені завдання пробації, що є новими для пенітенціарного персоналу, потребує кардинального оновлення система професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників пробації. Зважаючи на це, актуалізується формування готовності курсантів до виконання таких завдань пробації, як: підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення та ін.

Виходячи з того, що професійна готовність визначається дослідниками [1] на основі усвідомлення ролі соціальної

відповідальності, мотивації щодо активності у виконанні професійних завдань, установки на реалізацію знань, вмінь та якостей особистості, вважаємо за доцільне розглядати формування професійної готовності працівників пробації під час навчання у ВНЗ як набуття необхідної компетентності, що характеризується професійними знаннями та умінням їх реалізовувати.

Зокрема, до складу професійної готовності, білоруські дослідники М. Д'яченко, Л. Кандилович вносять такі компоненти, як:

- мотиваційний – виражається у наявності потреби успішно виконувати поставлену задачу, інтересі до об'єкту діяльності, способах її здійснення, прагнення до успіху;

- орієнтаційний – включає знання та уявлення про особливості та умови діяльності;

- операційний – передбачає володіння способами та прийомами діяльності, вміннями та навичками;

- вольовий – характеризує внутрішню потребу в управлінні діями;

- оціночний – передбачає самооцінку своєї підготовленості і відповідності процесу розв'язання професійних задач встановленим зразкам [2].

Отже, результатом навчання та індикатором готовності до подальшої самостійної діяльності фахівців є оволодіння ними низкою компетентностей, до яких віднесені такі, як: інструментальні, міжособистісні, системні. Інструментальні компетентності характеризуються здатністю до аналізу і синтезу, наявністю базових загальних знань та комп'ютерних умінь, умінь управляти інформацією. Міжособистісні компетентності означають міжособистісні уміння, а системні компетентності – здатність до застосування знань на практиці, дослідницькі уміння – здатність працювати самостійно [4].

Треба наголосити, що формування готовності до професійної діяльності майбутніх працівників органу пробації, має ґрунтуватися на закріпленні знань, розвитку умінь та навичок в площині їх практичного застосування. Це обумовлює потребу в розробці педагогічної моделі та застосуванні методів, засобів і форм навчальної роботи, які б приносили позитивний результат. У зв'язку з чим, викликає інтерес концептуальний підхід

запропонований О. Третяк [5], в основу якого покладено такі вихідні положення, як:

1) формування компетентності курсантів вищих навчальних закладів до роботи із засудженими передбачає обов'язкове врахування специфіки майбутньої професійної діяльності, можливості набуття певного індивідуального досвіду в процесі навчання;

2) діяльність викладачів має ґрунтуватися на врахуванні особистості кожного курсанта, розвитку його здібностей (організаційні, перцептивні, аналітичні, комунікативні), формуванні світогляду, сприянні в оволодінні комплексом соціальних ролей, розвитку пізнавальної мотивації, виявленні самостійності у розв'язанні складних завдань, формуванні якостей та вмінь, які є необхідними в майбутній професійній діяльності;

3) успішне виконання професійних завдань, що стоять перед персоналом, вимагає формування компетентностей, серед яких головними є такі: здійснення контролю за поведінкою засуджених; проведення довідково-інформаційної роботи; забезпечення функціонування установи; проведення аналітично-плануючої роботи та ведення документації; здатність організовувати свою роботу та взаємодіяти з внутрішнім та зовнішнім середовищем; уміння спостерігати; уміння контролювати свою поведінку; уміння самостійно приймати рішення та аргументувати їх; уміння проводити соціальну діагностику;

4) побудова навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі має ґрунтуватися на діяльнісному підході, який забезпечує формування знань та вмінь, розвиток особистісних якостей курсантів і сприяє опануванню прийомami та методами майбутньої професії;

5) зміст навчальних дисциплін має бути дидактичною основою для формування особистісних якостей персоналу, ціннісно-мотиваційної сфери, операційно-технологічної та рефлексивної основи компетентної поведінки;

6) оцінювання результатів навчання має відповідати особистісним цілям курсантів, стимулювати до подальшого самовдосконалення, мотивувати освітню діяльність, коригувати навчальний процес, спиратися на ефективний діагностичний інструментарій;

7) професійна підготовка персоналу до роботи із засудженими має здійснюватися за спеціально розробленою педагогічною системою з урахуванням сучасних науково-методичних підходів та досвіду підготовки пенітенціарного персоналу;

8) методологічною, основою підготовки майбутніх співробітників до роботи із засудженими є системний, синергетичний, акмеологічний, компетентний підходи, що забезпечують глибоке вивчення досліджуваної проблеми та перспективний розвиток і вдосконалення змісту професійної підготовки кадрів в світлі сучасних тенденцій;

9) результат підготовки майбутніх співробітників до роботи із засудженими має визначатися за критеріями і показниками компетентності, розробленими відповідно до основних компонентів компетентності персоналу.

Зважаючи на вище викладене, формування готовності майбутніх працівників органу пробації до реалізації завдань пробації, можна представити у виді етапів підготовки, а саме:

1. Повідомлення теоретичних знань, які відповідають потребам курсантів, є адекватними завданням, які вони мають виконувати під час професійної діяльності.

2. Послідовне ускладнення завдань, активізація курсантів у процесі практичних занять, добір завдань і вправ викладачами на основі фактів, що відповідають специфіці професійної діяльності працівника органу пробації.

3. Визначення рівня готовності курсанта, корекція знань, умінь та навичок, стимулювання до саморозвитку, проектування нових зон найближчого розвитку курсанта.

4. Напрацювання курсантами вмінь щодо застосування адекватних поставленим завданням прийомів, способів реалізації власних можливостей у роботі з суб'єктами органу пробації, формування психологічного налаштування на подальшу роботу.

5. Формування готовності у курсантів до постановки цілей, вибору засобів дій, взаємодії (з колегами, волонтерами, суддями та ін.), складання необхідної документації (досудова доповідь та ін.), комунікації (неупереджено сприймати інформацію; зрозуміло висловлюватися; долати психологічні бар'єри й конфлікти; проводити мотиваційне інтерв'ю; працювати з різними категоріями суб'єктів пробації та ін.).

6. Оволодіння здатністю поєднувати теоретичні знання з практикою їх використання, вмінням до самоконтролю та швидкого реагування на ситуацію.

Отже, формування готовності майбутніх працівників органу пробації до виконання завдань пробації має враховувати різні педагогічні підходи до навчання курсантів, розвиток у них мотивації, умінь та навичок, здібностей, індивідуальних якостей, що є витребуваними в професії, послідовність ускладнення навчальних завдань, індивідуальну адаптацію курсантів до виконання завдань, що знаходяться в сфері їхньої професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Водолазская Т. П. Профессиональная подготовка / Т. П. Водолазская, Г. С. Никифоров // Психологическое обеспечение профессиональной личности. – СПб, 1991. – С. 23-42.

2. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. – Минск : Изд-во Бел. Ун-та, 1976. – 175 с.

3. Про пробацію. Закон України від 5 лютого 2015 року №160-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 93).

4. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : моногр. / [В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін.] ; За заг. ред. В.П. Андрущенко, В.І. Лугового. – К. : Педаг. думка, 2011. – 260 с.

5. Третяк О. С. Теоретико-методологічні засади проведення соціальної та виховної роботи із засудженими до позбавлення волі : монографія / Олена Станіславівна Третяк. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 400 с.

Супруненко Д. О.,
ад'юнкт кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого
права Національної академії
внутрішніх справ

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

Злочинність, як відомо, є продуктом суспільства, їй запобігають всі елементи (ланки, інститути) соціальної системи [1, с. 47]. Саме тому здавна питання запобігання злочинам розглядаються в науці у контексті функціонування різних суб'єктів запобіжної діяльності [2, с. 196]. При цьому, як слушно зауважив з цього приводу А.П. Закалюк, суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинності та злочинам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [3, с. 346]. Крім цього, як вірно зробив висновок В.К. Звірбуль, система запобігання злочинам має два необхідних аспекти опису: через суб'єктів запобіжної діяльності та через структуру і зміст загально соціальних і спеціально-кримінологічних заходів [4, с. 133].

Виходячи з цього, в кримінології суб'єкти запобігання злочинам поділені на декілька груп, в одну з яких входить і прокуратура України, як орган, стосовно якого запобігання злочинам віднесено до основних завдань і функцій [3, с. 346].

В основу такого поділу суб'єктів запобігання злочинам покладено функціональну ознаку, насамперед реальний вплив виконуваних ними функцій та відповідних їм видів діяльності на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів [3, с. 346].

Як показало вивчення наукової літератури, при будь-яких підходах, які висловлювались у ній тими чи іншими дослідниками, органи прокуратури, навіть при тому, що у Законі України «Про прокуратуру» (у всіх його реакціях, розпочинаючи

з 1991 р.) ні завдання, ні функції запобігання злочинам безпосередньо не виділялись і навіть не згадувались, без будь-яких сумнівів і застережень належить до суб'єктів запобігання злочинам [1, с. 48]. Як у зв'язку з цим зробив висновок І.І. Митрофанов, діяльність органів прокуратури по запобіганню злочинам у повній мірі відповідає вимогам, що пред'являються до суб'єктів запобіжної діяльності [1, с. 48]. Зокрема, до таких науковці відносять: а) відповідальність суб'єктів за досягнення завдань відповідної діяльності та її результатів [5, с. 12]; б) виявлення та усунення, ослаблення, нейтралізація причин і умов, що сприяють існуванню і поширенню злочинності в цілому, її окремих видів і конкретних злочинів; в) утримання від переходу на злочинний шлях і забезпечення реалізації осіб, схильних до вчинення злочинів (рецидиву) [6, с. 195].

Саме у такому змісті й розглядається запобіжна діяльність прокуратури у доктринальних джерелах. При цьому, як встановлено у ході даного дослідження, досі на дисертаційному рівні прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам науковцями-кримінологами вивчалась дуже поверхнево. У той самий час, окремі аспекти реалізації прокуратурою завдань по запобіганню злочинам, що розглядались у межах дисертацій інших наукових спеціальностей (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність [7, с. 366-417]; 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура [7, с. 418-427]; ін.), не тільки лише у загальних рисах розкрили зазначені питання, але й не дали у повній мірі відповіді на складні та неоднозначні проблеми, що склали зміст об'єкта, предмета та завдань даного дослідження. Більш того, такий підхід тільки звужував реальні можливості прокуратури у запобіганні злочинам та зводився, в основному, до реалізації її наглядової функції. А в умовах, коли у чинному КПК України на відміну від КПК України 1960 року [8], відсутня правова норма, що зобов'язувала б у тому числі прокурора виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, запобіжна діяльність останнього та в цілому, органів прокуратури зведена нанівець [9].

У зазначеній ситуації питання, що стосуються визначення місця і ролі прокуратури у системі суб'єктів запобігання злочинам, в науці набувають особливої актуальності та значноготеоретико-прикладного характеру і значущості.

З огляду цього, на передній план, у першу чергу, виходять сучасні наукові розробки з означеної проблематики, які стали методологічним підґрунтям для вивчення проблем, що визначені в якості завдань цього дослідження. У цьому контексті досить своєчасною та такою, що надає певні орієнтири щодо видозміни запобіжної діяльності прокуратури, стала наукова розробка В.М. Юрчишина (2014 р.), а саме – навчальний посібник «Процесуальні функції прокурора в досудовій стадії кримінального провадження: призначення, система», у якому підрозділ 3.3. «Запобігання (попереджувальна) функція прокурора у досудовому розслідуванні» має безпосереднє відношення до розглядуваної у цій роботі проблематики [10].

Список використаних джерел

1. Митрофанов І. І. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам : монографія / І. І. Митрофанов, С. В. Степаненко. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2011. – 256 с.
2. Деятельность органов расследования, прокурора и суда по предупреждению преступлений / Т.М. Арзуманян, В.К. Звирбуль, М.И. Кащук, Г.М. Миньковский и др.; под общ. ред. Н.В. Жогина. – М.: Госюриздат, 1962. – 279 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
4. Звирбуль В.К. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В.К. Звирбуль, В.В. Клочков, Г.М. Миньковский. – М.: Юридическая литература, 1977. – 432 с.
5. Мицкевич А.В. Субъекты советского права / А.В. Мицкевич. – М.: Гос. изд-во юрид. литературы, 1962. – 212 с.
6. Криминология [Текст]: учебник / под. ред. Г.М. Миньковского, Н.Ф. Кузнецовой. – М.: БЕК, 1998. – 566 с.
7. Довідник про автореферати виконаних в Україні за 1991–2008 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук / укладачі: В. К. Грищук, Б. О. Кириць, О. Ф. Пасека. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 472 с.

8. Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 28 грудня 1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.

9. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1371.

10. Юрчишин В.М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: призначення, система: навч. посіб. / В.М. Юрчишин. – Чернівці: «Техно-друк», 2014. – 276 с.

Ткаченко О. Г.,
доцент кафедри
адміністративного, цивільного
та господарського права і
процесу Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат юридичних наук

ВИКОНАННЯ СТЯГНЕНЬ ЗА АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЗАВДАННЯ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ

5 лютого 2015 р. на засіданні пленарної сесії Верховної Ради України у другому читанні 230 голосами народних депутатів прийнято Закон України «Про пробацію» [1], який набрав чинності через шість місяців з дня опублікування (27 серпня 2015 р.). Таким чином, Верховна Рада України схвалила серйозний крок у сфері наближення юстиції України до міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру, покликаних насамперед забезпечити безпеку суспільства.

На нинішньому етапі впровадження пробації орган пробації створюється у складі Державної пенітенціарної служби України шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, яка забезпечує виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Наявність матеріальної бази та штату працівників

кримінально-виконавчої інспекції дозволить суттєво зменшити витрати на створення органу пробації (у деяких країнах, наприклад, Швеції, Данії, Норвегії, Канаді, Грузії служба (орган) пробації також входить до складу служби виконання покарань, маючи певну автономність).

Згідно з Законом України «Про пробацію» [1], до її завдань належить здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт.

Кримінально-виконавча інспекція згідно із законодавством виконує в основному контрольну функцію щодо покарань та кримінально-правових заходів, альтернативних позбавленню волі (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, звільнення від покарання з випробуванням).

Станом на 1 березня 2016 р. у 589-ти підрозділах кримінально-виконавчої інспекції на обліку перебувало 80105 осіб. Із числа осіб, що перебувають на обліку, притягнуті до адміністративної відповідальності – 6000 осіб; адміністративне стягнення у виді громадських робіт – 5996 осіб; адміністративне стягнення у виді виправних робіт – 4 особи; засуджені до кримінальних покарань – 74095 осіб; у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 5207 осіб [2].

Поряд із тим, у чинному законодавстві наявні прогалини права, які унеможливають реалізацію такого адміністративного стягнення, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це адміністративне стягнення з'явилось порівняно недавно. 14 жовтня 2014 р. Верховна Рада з метою виконання завдань, визначених п. 3 «Плану першочергових заходів з подолання корупції», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 647-р [3] прийняла Закон України «Про запобігання корупції» [4], який набрав чинності 26 квітня 2015 р.

Згідно з Прикінцевими положеннями цього нормативно-правового акта, внесено зміни до низки законодавчих актів України, в тому числі і до КУпАП [5]. Так, назву ст. 30 доповнено словами «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю»; також доповнено частинами

п'ятою та шостою такого змісту: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається судом на строк від шести місяців до одного року, незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, коли з урахуванням характеру адміністративного правопорушення, вчиненого за посадою, особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за нею права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається судом строком на один рік, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу» [4].

Таким чином, у вітчизняному адміністративному законодавстві з'явилась ще одна санкція за адміністративні правопорушення, що застосовується до осіб, які вчинили правопорушення, пов'язані з корупцією.

Виконання постанови про накладення адміністративного стягнення – завершальна стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення. Її суть полягає у практичній реалізації адміністративного стягнення, яке призначене правопорушникові постановою [6, с. 176]. Від того, як послідовно реалізовано постанову про адміністративне стягнення, наскільки завершено відповідну справу, значною мірою залежать рівень ефективності боротьби з адміністративними правопорушеннями, їх попередження, результативність виховання громадян у дусі точного і неухильного дотримання законів.

Постанова про накладення адміністративного стягнення підлягає виконанню з моменту її винесення, якщо інше не встановлено КУпАП та іншими законами України. Постанова про накладення адміністративного стягнення виконується уповноваженим на те органом у порядку, встановленому КУпАП та іншими законами України.

Поряд з тим відсутня чітка регламентація виконання саме цього виду адміністративного стягнення; гл. 30 КУпАП «Проведення по виконанню постанови про позбавлення спеціального права» у ст. 317 «Органи, що виконують постанову про позбавлення спеціального права» не містить норм, що передбачають, який саме орган виконує позбавлення права

обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Статті 318 та 319 містять норми лише про порядок виконання постанови про позбавлення права керування транспортним засобом, річковим або маломірним судном та порядок виконання постанови про позбавлення права полювання. Також відсутній порядок обчислення строків позбавлення спеціального права.

Порядок виконання покарання, не пов'язаного з позбавленням волі у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, визначений наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань» [7].

Виконання цього покарання покладається на інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженої особи з метою її виправлення та недопущення учинення нею нового злочину – на органи внутрішніх справ.

Виконання адміністративних стягнень у виді громадських та виправних робіт також покладається на кримінально-виконавчу інспекцію [8].

У цьому випадку виникає питання про можливість застосування міжгалузевої аналогії закону як засобу заповнення прогалин у законодавстві, який полягає у застосуванні до нього врегульованих конкретною нормою праввідносин норми закону, що регламентує подібні відносини.

Також у подальшому провадження про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, потребує детальної регламентації в нормах чинного законодавства, оскільки відсутні адміністративно-процесуальні норми, що закріплюють порядок здійснення дій із виконання цього провадження.

Тому необхідно внести зміни до КУпАП та Закону України «Про пробацію» з метою усунення прогалин чинного законодавства, що стосується провадження з виконання постанови про позбавлення спеціального права за адміністративні

правопорушення, пов'язані з корупцією, та закріпити за органом пробації не лише здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, а й виконання однойменних адміністративних стягнень.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

2. Загальна характеристика діяльності кримінально-виконавчої інспекції (станом на 01.03.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/824844>

3. Про затвердження плану першочергових заходів з подолання корупції : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 647-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/647-2014-р>.

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page10>. – Заголовок з екрана.

6. Строцький Р. Є. Поняття та особливості провадження щодо виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] / Р. Є. Строцький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – Вип. 3. – С. 175–187. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvlduvs_2014_3_20.pdf.

7. Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04>.

8. Порядок виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт та виправних робіт : наказ Міністерства юстиції України 19.03.2013 № 474/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0457-13>.

Тогочинський О. М.,
ректор Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат педагогічних наук,
доцент

ЗАКРІПЛЕННЯ МІЖНАРОДНИМИ НОРМАМИ ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО УТРИМАННЯ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЗАСУДЖЕНИХ

Традиційно адміністрація установ виконання покарань розглядає засуджених як достатньо однорідний соціум, до членів якого можна ставитись майже однаково. Але практика виконання кримінальних покарань й міжнародні напрацювання доводять, що в роботі з деякими, так званими «вразливими» категоріями ув'язнених, у тому числі й для полегшення проблем управління мають використовуватися специфічні правила, що враховували б особливі потреби таких осіб.

Міжнародні документи наступним чином визначають поняття *«вразливі ув'язнені»* – *ті, хто за своєю природою або наявним становищем (вік, стать, релігія, етична належність, здоров'я, мова, громадянство, правовий чи політичний статус) в результаті ув'язнення стикається з ризиком для своєї безпеки або благополуччя.*

Особлива увага зазвичай приділяється неповнолітнім, молодим ув'язненим та жінкам. Загальновизнаний принцип рівності засуджених перед законом не означає рівності умов відбування ними покарання чи рівності у поведженні. Якщо уявити, що різні категорії засуджених (чоловіки і жінки, дорослі й неповнолітні) мали б однакове коло спеціальних прав та обов'язків, зазнавали б однакових дисциплінарних стягнень, зобов'язувалися б виконувати одні й ті ж норми виробітку, то в такій ситуації фактичні умови відбування позбавлення волі для жінок і неповнолітніх стали б або взагалі нестерпними, або набагато важчими, ніж для дорослих чоловіків. Це зумовлено окрім міркувань етичного характеру й особливостями психологічного розвитку ще й певними психофізіологічними особливостями жінок і неповнолітніх, які більш вразливі у взаємодії з оточуючим світом, аніж чоловіки.

Поряд із цим у міжнародних документах вказується й на необхідність приділення уваги й іншим групам ув'язнених, котрі за одним чи більшим числом критеріїв не належать до категорії більшості. Причиною можуть бути расові, етнічні, соціальні відмінності, культура, релігія, сексуальна орієнтація, мова чи національна належність. Тюремні норми і правила мають урахувувати різні потреби, що можуть мати ці категорії ув'язнених, а також створювати всі необхідні умови для уникнення дискримінації за будь-якою з названих вище ознак.

За *Загальною декларацією прав людини*, кожна людина повинна володіти всіма правами та свободами, без будь-якої відмінності, як-от відносно раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового чи іншого стану [2].

У *Зведенні принципів поводження з ув'язненими* (принцип 5.2) закріплюється, що заходи, застосовувані у рамках закону та призначення спеціально для захисту та особливого статусу жінок, особливо вагітних та матерів-годувальниць, а також дітей, підлітків, літніх засуджених, інвалідів та хворих не розглядаються як дискримінаційні. Водночас, питання про застосування подібних заходів завжди повинно розглядатися судовим чи іншим органом.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права вказує, що у тих країнах, в яких існують етнічні, релігійні й мовні меншини, особам, які до них належать, не може бути відмовлено у праві спільно з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати релігію й виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою. Всі особи є рівними перед законом та мають право без усілякої дискримінації на рівний захист [3].

Європейські пенітенціарні правила визнають за потрібне вжиття спеціальних заходів для задоволення потреб ув'язнених, які належать до етнічних чи мовних меншин [1].

Чому цій проблемі приділяється така увага? Вже зазначалось, що адміністрація установи виконання покарань ставиться до засуджених у більшості як до доволі однакових суб'єктів, наслідком чого стає організація місць позбавлення волі відповідно до інтересів більшості, яку зазвичай складають дорослі ув'язнені чоловічої статі з основної етнічної,

національної чи релігійної групи країни. Оскільки пенітенціарна установа за великим рахунком є відображенням суспільства (вона значною мірою віддзеркалює цінності країни й суспільства), саме у ній і знаходять своє відбиття багато з існуючих у суспільстві забобон щодо різних меншин. Це і обумовлює покладання на пенітенціарну адміністрацію відповідальності за недопущення дискримінації будь-яких меншин як персоналом, так і іншими ув'язненими.

Міжнародні документи ведуть мову про недопущення дискримінації на двох рівнях: інституційної – яка існує в рамках самої структури пенітенціарної установи та дискримінації з боку окремих осіб. Дискримінація означає спричинення шкоди чи обмеження окремих ув'язнених чи їх груп з причин, наведених вище. Отже, будь-яка пенітенціарна діяльність, заснована на забобонах, перевагах, упередженнях або фанатизмі, забороняється. Відмінності у поводженні з ув'язненими вважаються виправданими, коли вони є наслідком справедливого й обґрунтованого вироку, коли вони виправдані знанням та досвідом і мають на меті поліпшення особистого чи соціального становища особи, наповнені терпимістю (толерантністю) й розумінням.

Заборона дискримінації у жодному разі не означає ігнорування суттєвих відмінностей між ув'язненими. Слід відчувати різницю між дискримінацією відносно окремих груп та індивідуальний підхід до кожного ув'язненого. Перше має на увазі спричинення шкоди шляхом несправедливого, зазвичай упередженого, судження. Друге – визнання необхідності диференційованого й індивідуалізованого підходу до ув'язнених з урахуванням їх потреб, специфічних ситуацій або статусу. У протилежність дискримінації, визнання фундаментальних відмінностей між людьми не призводить до спричинення шкоди.

У певних випадках, з метою забезпечення безпеки конкретного ув'язненого, його доцільно тримати окремо від інших осіб. Саме тому, у деяких системах ув'язнені, визнані найбільш вразливими, ізолюються задля їх же захисту. Частина таких засуджених тримаються у камерах, призначених для покарання, внаслідок чого можливості, котрі надаються в умовах нормального тюремного режиму, можуть бути майже або зовсім недоступні для них. Ефект рівнозначний покаранню.

Міжнародна практика доводить, що відокремлення одних ув'язнених від інших тільки тому, що вони вразливі або за їх особистим проханням – не найбільш вдале рішення. Навпаки, воно може призвести до «захисту від захисту». Вельми часто таке рішення заводить у тупик. Тому й рекомендується створювати невеликі групи осіб із числа різних категорій, включаючи до них і вразливих ув'язнених, із подальшим виробленням індивідуального підходу до кожної особи. У цих групах випрацьовується індивідуальний підхід до кожного ув'язненого, тому їх легше контролювати. І хоча таку практику неможливо поширити на всіх уразливих осіб, її можна застосовувати до деяких із них.

Саме на цій позиції й наполягають Європейські пенітенціарні правила, не передбачаючи однозначної вимоги тримання вразливих ув'язнених в умовах ізоляції від інших засуджених. Головний акцент у цих Правилах робиться на створенні умов для задоволення особливих потреб меншин, проведенні роз'яснювальної роботи серед засуджених та інших заходів протидії дискримінації. Приміром, зрозуміло, що меншість повинна мати однаковий з усіма іншими ув'язненими доступ до адекватних (тобто нормальних) житлових умов. Але у деяких випадках це може стати неможливим через культурні традиції або взагалі призвести до травмування психіки ув'язненого. Подібні моменти повинні, за можливості, враховуватись при розміщенні таких ув'язнених.

На практиці можуть траплятися випадки, коли ув'язнені, котрі складають більшість в установі, можуть розцінити різне поводження як несправедливу дискримінацію, особливо якщо статус меншин розглядається як більш низький. У подібних випадках пенітенціарний персонал має бути готовим надати розумне пояснення, чому у поводженні з ними існує відмінність.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
2. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена у резолюції 217 А (III) Генеральною Асамблеєю від 10 груд. 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято 16 груд. 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

Третяк О. С.,
професор кафедри психології
Академії Державної
пенітенціарної служби, доктор
педагогічних наук, професор

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Для ефективного проведення соціальної роботи з неповнолітніми, переважна більшість науковців, пропонують спиратися на певні принципи та орієнтуватися у завданнях, що стоять перед нею.

Дослідники проблеми розробки принципів пенітенціарної соціальної роботи, серед яких можна виділити таких як: О. Алексєєв, Ю. Алферов, Л. Гусякова, І. Зверєв, Л. Коваль, В. Медведєв, В. Костенко, Н. Крейдун, С. Скоков, В. Курбатов, М. Лукашевич, І. Мигович, О. Панов, В. Синьов, О. Сухов, О. Третяк В. Трубников, С. Хлебик, Є. Холостова, С. Чебоненко, та інші, класифікують їх залежно від суб'єктів впливу та особливостей середовища.

Зокрема, О. Алексєєв акцентує увагу на тому, що соціальна робота в пенітенціарних установах спрямовується на створення соціально-орієнтованого середовища, що відповідає вимогам підготовки засуджених до майбутнього самостійного життя на волі та попередження злочинів [1].

Інший дослідник цього питання Ю. Алферов принципами, відповідно до яких створюється соціальне середовище в місцях позбавлення волі називає такі, як:

– визначення засудженого як активного суб'єкта процесу ресоціалізації, включеного в нього на рівні інтелектуальної, особистісної та соціальної активності;

– орієнтація засудженого на саморозвиток в ході соціальної інтеграції, врахування його індивідуальних психологічних і психофізіологічних особливостей, комунікативних здібностей, наявності збережених позитивних соціальних зв'язків;

– моделювання в процесі ресоціалізації соціального змісту майбутнього життя засудженого поза виправної установи [2].

Враховуючи правові, соціологічні, психологічні, педагогічні та організаційно-управлінські аспекти, пенітенціарна соціальна робота спирається на цілу низку принципів, що пов'язані з діяльністю засудженого та його взаєминами із середовищем, в якому він перебуває в даний момент [13]. Ці взаємини, обумовлені процесами: детермінізму, відображення, розвитку, єдністю свідомості та діяльності, історизмом, взаємозв'язком індивіда та його соціального оточення.

Пенітенціарна соціальна робота також враховує принципи, що закладені у кримінально-виконавче законодавство, оскільки вони є основою діяльності суб'єктів та об'єктів соціально-виховних впливів. Разом з тим, до них можна додати такі соціально-політичні принципи як: єдність державної політики з національними та регіональними особливостями, досвідом і традиціями соціальної роботи з різними категоріями населення, в тому числі засудженими; демократизм її змісту та методів; врахування конкретних ситуацій, умов і обставин життєдіяльності особистості засудженого, їх особливостей при визначенні змісту і технології роботи; законність і справедливість діяльності фахівця [3].

Психолого-педагогічні, акмеологічні принципи, що сприяють врахуванню особистісних особливостей засуджених, соціально-психологічних механізмів виховання, навчання, формування та розвитку особистості у взаємодії із середовищем, а також визначення ефективних технологій психолого-педагогічної допомоги і впливу були предметом розгляду А. Сухова: особистісно-діяльнісний підхід; індивідуальний і диференційований підхід; виховна спрямованість соціальної роботи в установі; поєднання допомоги, підтримки, захисту засудженого з його позитивним розвитком і нейтралізацією деформацій, криміногенних детермінант; пріоритет у роботі розвитку позитивних якостей і властивостей; комплексність діагностики, зовнішніх впливів і усвідомленої особистісної

активності засуджених у вирішенні важких життєвих ситуацій та саморозвитку [14].

У групу організаційних принципів пенітенціарної соціальної роботи, реалізація яких впливає на її результативність, входять: керованість процесами і процедурами надання соціальної допомоги, підтримки, захисту; систематичність, послідовність і спадкоємність соціальної роботи; структурна цілісність служб установи; єдність прав і обов'язків, повноважень і відповідальності суб'єктів соціальної роботи; професійно-особистісна підготовленість фахівців з соціальної роботи із засудженими; координація дій, взаємодії і співробітництва персоналу установи, засуджених, інших зацікавлених осіб та організацій [11].

Г. Аминєв класифікує принципи соціальної роботи на загально-філософські, загальнонаукові (організаційно-діяльні, соціально-політичні, психолого-педагогічні та ін.) і специфічні принципи соціальної роботи (принцип універсальності, принцип охорони соціальних прав, принцип профілактики, принцип соціального реагування, принцип клієнтоцентризму, принцип опори на власні сили, принцип максимізації соціальних ресурсів, принцип конфіденційності і толерантності) [4].

Разом з тим, можна визнати, що соціальна робота в пенітенціарній сфері, в широкому розумінні її спрямованості, має все ж таки спиратися на принципи гуманізму, законності та справедливості.

Як зазначають дослідники цієї проблеми, принцип законності у діяльності соціальних працівників у пенітенціарній сфері має глибокі моральні підстави [8 та ін.]. Його реалізація забезпечує суворе дотримання прав засуджених та представлення їхніх інтересів. даний принцип є конституційним і закріплений у ряді статей Конституції України (6, 19, 24, 68 та ін.).

Принцип справедливості містить вимогу відповідності між практичною роллю різних людей в житті суспільства та їх соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, працею і винагородою, правопорушенням і стягненням, заслугами людей та їх визнанням. Невідповідність у цих відносинах розцінюється як несправедливість.

Принцип гуманізму є основоположним у діяльності соціального працівника Він закріплений у численних

міжнародних документах про права людини і поводження із засудженими й реалізується у заходах виправного впливу, суспільно-корисній праці, інтенсивному психолого-педагогічному впливі, професійній підготовці і загальноосвітньому навчанні засуджених.

Л. Беляєва вбачає гуманізм у відмові від так званого «функціонального» підходу до засудженого, коли він розглядався як «функція», засіб досягнення кримінально-виконавчою системою економічних, фінансових, політичних цілей. Гуманізм, на її думку, проявляється у визнанні співробітниками кримінально-виконавчої системи, засуджених як рівних собі по їх людському еству і сутності [7].

Принцип демократизму виражається в сутності організації процесу виправлення засуджених, відкритості установ і органів виконання покарань, насамперед у залученні громадськості до соціальної та виховної роботи із засудженими, здійсненні контролю за діяльністю органів виконання, покарань. Цей принцип закріплений у статтях 25, 128 КВК України [9].

Серед принципів соціальної роботи, можна назвати також принципи доступності та універсальності, в основі яких лежить положення, згідно якого всі засуджені незалежно від політико-ідеологічних, релігійних, національних, расових, статевих та вікових, соціально-статусних та інших особливостей повинні мати рівні права і реальні можливості отримання передбачену законом соціальну допомогу, підтримку та захист [5].

Принцип адресності означає надання індивідуальної соціальної допомоги всім нужденним засудженим, особливо тим з них, що є найбільш уразливими категоріями (інваліди, старі, пенсіонери, хворі, які не мали певного місця проживання, роду занять та ін.), організацію відносно них соціального супроводу як в період відбування покарання, так і після звільнення [14].

Принцип добровільності повинен застерігати суб'єктів соціальної роботи від нав'язування соціальної допомоги. Вона не повинна надаватися всупереч волі засудженого, за винятком випадків, пов'язаних із загрозою життю і безпеці самих засуджених та іншими обставинами. Сюди також можна додати принцип адекватної достатності втручання у життя засуджених пенітенціарного персоналу. Як зазначає В. Синьов, що «... активне втручання у життя ... не повинно виглядати як

пригнічення особистості, примушування поза власною волею повідомляти якісь дані про себе, змінювати погляди і переконання» [12, с. 16].

Принцип конфіденційності «означає нерозповсюдження (повне або часткове), тобто збереження таємниці відносно когось або чогось» [12, с. 14].

Принцип виховно-профілактичної спрямованості – за допомогою соціальної роботи створення умов для виправлення засуджених, попередження виникнення нових складних ситуацій, усунення причин, що їх породжують [14].

Принцип стимулювання розвитку засудженого означає, що соціальна робота повинна бути спрямована на пошук і підтримку позитивного ресурсу засудженого, спрямування його зусиль на самостійне вирішення своїх проблем, а також своє самовиховання. «Участь засудженого в соціальній роботі необхідно розглядати в якості одного з оціночних показників його виправлення, а здатність до самостійного некримінального вирішення важких життєвих ситуацій – як один із критеріїв готовності до повноцінного життя на волі» [16, с. 127].

Принцип толерантності полягає у терпимому, професійному ставленні, наданні допомоги всім категоріям нужденних засуджених, незалежно від особистих симпатій-антипатій, оцінки обставин і характеру вчиненого злочину, тяжкості і його наслідків, ступеня провини і морально-правової, психолого-педагогічної деградації людини [14].

Принцип максимізації соціальних і особистісних ресурсів передбачає створення умов для нормального соціального самопочуття засудженого і позитивного розвитку його особистості. Для цього повинні бути використані всі передбачені законом основні засоби виправлення, не заборонені законом способи і технології, залучені всі можливі здорові сили (державні органи, неурядові, добровільні, благодійні, правозахисні, релігійні та інші організації та установи, приватні особи) [14].

Таким чином, принципи пенітенціарної соціальної роботи містять загальні принципи, такі як принцип законності, принцип гуманізму, принцип соціальної справедливості, принцип демократизму, а також специфічні принципи, що стосуються виключно соціальних впливів – принцип детермінізму, принцип відображення, принцип розвитку, принцип єдності свідомості та

діяльності, принципи доступності та універсальності, принцип адресності, принцип добровільності, принцип конфіденційності, принцип виховно-профілактичної спрямованості, принцип стимулювання розвитку засудженого, принцип толерантності, принцип максимізації соціальних і особистісних ресурсів тощо.

Все це дає нам підстави стверджувати, що дані принципи віддзеркалюють особливості пенітенціарної соціальної роботи як самостійного напрямку діяльності по наданню соціальної допомоги, підтримки та захисту засуджених.

Специфіка вище названих принципів зумовлена: самим середовищем в якому вони реалізуються; умовами ізоляції засуджених від суспільства; правовими обмеженнями у свободах та правах засуджених, що обмежує їхні можливості довільного задоволення інтересів та потреб; суворою регламентацією життєдіяльності засуджених і зовнішніх та внутрішніх взаємовідносин; специфічними соціально-побутовими умовами спільного проживання і дозвілля; поширеністю кримінальної субкультури; наявністю стратифікації серед засуджених, що впливає на специфіку їхніх взаємин; високим ступенем конфліктності середовища та поширеністю різних форм насильства та утисків; психологічним дискомфортом та обмеженими можливостями щодо самостійно вирішення засудженим наявних проблем та ін. [15].

До числа основних завдань діяльності соціально-виховної та психологічної служби установи виконання покарань щодо ресоціалізації неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можна віднести наступні [6 та ін.]:

- розвиток правомірних контактів із зовнішнім світом з метою отримання засудженими інформації, необхідної для формування адекватного уявлення про реальну дійсність;

- впровадження і реалізація спеціальних програм підготовки засуджених до звільнення;

- активізація суспільного впливу на засуджених з боку громадських об'єднань, релігійних організацій, родичів, здатних здійснити на них позитивний вплив;

- широке застосування індивідуального та групового соціально-психологічного консультування з метою формування у засуджених активної життєвої позиції, шанобливого ставлення до

людини, суспільства, праці, нейтралізації дезадаптуючого впливу соціального середовища, в якому перебувають засуджені, подолання антисоціальних установок; стимулювання правослухняної поведінки, отримання навичок позитивної колективної взаємодії;

– використання передбачених кримінально-виконавчим законодавством основних засобів виправлення, в цілях подальшого включення засуджених у конструктивні суспільні відносини.

Наведені чинники, що сприяють ресоціалізації неповнолітнього засудженого до позбавлення волі взаємозалежні настільки, наскільки кожен із них може виступати домінуючим відносно потреб та цілей, які ставить перед собою засуджений (рис. 1).



Рис. 1. Чинники, що впливають на успішну ресоціалізацію неповнолітнього засудженого.

Отже, враховуючи вище викладене, основними завданнями пенітенціарної соціальної роботи з неповнолітніми, виходячи з принципів на яких вона ґрунтується в місцях позбавлення волі, та особливостей соціально-виховної роботи із засудженими є:

- забезпечення законних прав та інтересів засудженого;
- діагностика проблем засудженого та його власних потенційних можливостей, планування на цій основі проведення з ним соціально-виховної роботи;
- створення позитивного соціального середовища для засудженого як всередині установи так і за її межами;
- максимальне залучення суб'єктів соціальної роботи для надання допомоги та підтримки засудженим, які їх потребують, оскільки самі вони не в змозі вирішити наявні у них проблеми;
- сприяння засудженому у набутті знань та навичок, освіти та професії, які можуть йому знадобитися у постпенітенціарний період;
- налагодження взаємодії між всіма суб'єктами соціальної роботи в даному регіоні та координація їхніх спільних дій, що сприятимуть успішній соціалізації засудженого, в тому числі й такого, що має особливі потреби (хвороба, інвалідність, безхатченко, соціальний сирота, бідний тощо).

Список використаних джерел

1. Алексеев А. И. Криминология и организация предупреждения преступлений / Алексеев А. И. – М. : МВД РФ, 1995. – 244 с.
2. Алферов Ю. А. Международный пенитенциарный опыт и его реализация в современных условиях / Алферов Ю. А. – Домодедово : РИПК МВД РФ, 1993.– 125 с.
3. Алферов Ю. А. Пенитенциарная социология : Невербальная диагностика личности (нетрадиционные методы) / Алферов Ю. А. – Домодедово : РИПК МВД РФ, 1996. – 121 с.
4. Аминев Г. А. Инструментарий пенитенциарного психолога / Аминев Г. А., Аминев Э. Г., Сафронов В. П. ; Уфим. фил. фак. психологии МГУ им. М. В. Ломоносова. – Уфа : УЮИ, 1997. – 168 с.
5. Антология социальной работы : [сборник] : – [В 5 т.] / [сост. Фирсов М. В.]. – М. : Сварогъ-БВФ СПТ, 1995. – Т. 2. – 1995. – 398 с.
6. Бандурка О. М. Проблемы социальной адаптации несовершеннолетних, освобожденных из воспитательно-трудовых колоний / Бандурка О. М., Трубников В. М., Яровий А. О. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 260 с.

7. Беляева Л. И. Учреждения для несовершеннолетних правонарушителей в России : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Беляева Л. И. – Белгород : Высшая школа, 1998. – 135с.

8. Детков М. Г. Особенности исполнения уголовного наказания в России : исторический опыт и современность / М. Г. Детков // Преступление и наказание. – 1995. – № 2. – С. 43-48.

9. Кримінально-виконавчий кодекс України : за станом на 1 січня 2004 р. – К. : Атика, 2003. – 96 с.

10. Кушнар'єв С. В. Науково-теоретичні проблеми соціалізації й ресоціалізації неповнолітніх засуджених / С. В. Кушнар'єв // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2009. – №4. – С. 47-54.

11. Правовые и организационные основы функционирования органов исполнения наказания / [сост. А. Е. Наташев]. – М. : Акад. МВД РФ., 1995. – 133 с.

12. Робоча книга пенітенціарного психолога / [за ред. В. М. Синьова, В. С. Медведєва]. – К. : МП «Леся», 2000. – 224 с.

13. Социальная работа / [под ред. В. И. Курбатова] – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999.– 576 с.

14. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях : учеб. пособ. [для студ высш. учеб. завед.] / [под ред. А. Н. Сухова]. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2007. – 300 с.

15. Хохряков Г. Ф. Парадоксы тюрьмы / Г. Ф. Хохряков. – М. : Юридическая литература, 1991. –224с.

16. Чебоненко С. О. Педагогіка та соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : навч. посіб. [для курсантів та слухачів навч. закл. ДКВС України] / Чебоненко С. О. – Чернігів : Видавець В. М. Лозовий, 2008. – 216 с.

Халимон С. І.,
професор кафедри тактико-
спеціальної підготовки Академії
Державної пенітенціарної
служби, доктор юридичних
наук, доцент
Коломіць Н. В.,
доцент кафедри правового
регулювання економіки
Навчально-наукового інституту
права і соціальних технологій
Чернігівського національного
технологічного університету,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ЗАМІНИ НЕВІДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ

Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким складні багатоцільові інститути кримінального та кримінально-виконавчого права. Законодавче закріплення таких інститутів покликане стимулювати процес виправлення засуджених в місцях позбавлення волі, забезпечити закріплення і розвиток результатів їх виправлення при відбуванні більш м'якого покарання, призначеного у порядку заміни чи не вчинення нового злочину протягом строку, що залишився. В кінцевому результаті умовно-дострокове звільнення та заміна покликані сприяти превентивним цілям покарання.

Одна із найближчих цілей застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким є стимулювання процесу виправлення і заохочення засудженого до право слухняної поведінки, виправлення і ресоціалізації. Менш наближеними цілями зазначених заходів заохочення є: забезпечення закріплення і розвитку результатів виправлення засуджених після звільнення; запобігання вчиненню ними нових злочинів, як в період відбування більш м'якого покарання, так і після його відбуття та протягом умовного

терміну. Практичні працівники органів і установ виконання покарань виділяють ще одну мету яку переслідують вказані правові інститути, це механізм розвантаження місць позбавлення волі такої думки дотримується 28 (13,9%) опитаних нами осіб. При цьому 8 (3,9%) неготові дати відповідь.

Цікавою з цього приводу є думка І.С. Яковець, яка зазначає, що ставлення до умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким у персоналу є досить спотвореним. Зазначений автор вказує, що деякі автори такий підхід не тільки схвалюють, а і рекомендують [1, с. 22].

Одним із напрямків досягнення цілей умовно-дострокового звільнення та заміни є удосконалення законодавства про застосування зазначених заходів заохочення.

Останнім часом з приводу удосконалення заохочувальних норм точиться жвава дискусія, як серед науковців так і серед законодавців та практиків. У зв'язку з цим ми пропонуємо власну редакцію статей 81 та 82 Кримінального кодексу України.

Стаття 81. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

1. До осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання.

2. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

3. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття

судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

4. Відбута частина строку покарання не може бути меншою шести місяців.

5. У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими статтями 71 і 72 цього Кодексу.

6. Застосовуючи умовно-дострокове звільнення від покарання у виді позбавлення волі, суд може покласти на засудженого виконання протягом невідбутої частини покарання наступних обов'язків:

1) не змінювати місце проживання без згоди органу, який здійснює контроль за поведінкою засудженого;

2) не виїжджати в особистих справах на строк більше одного місяця за межі району (міста) місяця проживання без згоди цього органу;

3) періодично з'являтися в цей орган для реєстрації;

4) перебувати після настання певного часу за місцем проживання;

5) не відвідувати певні місця;

7) продовжити курс лікування від хронічного алкоголізму, наркоманії, токсикоманії.

Стаття 82. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким

1. Особам, що відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі, невідбута частина покарання може бути замінена судом більш м'яким покаранням. У цих випадках більш м'яке покарання призначається в межах строків, установлених у Загальній частині цього Кодексу для даного виду покарання, і не повинне перевищувати невідбутого строку покарання, призначеного вироком.

2. У разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким засудженого може бути звільнено також і від

додаткового покарання у виді позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю.

3. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення.

4. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можлива після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

3) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

5. Більш м'яким покаранням вважається покарання, яке найближче за ступенем суворості від призначеного основного покарання. У разі прямої заборони на його призначення суд переходить до іншого покарання перерахованого у ст. 51 цього Кодексу.

6. До осіб, яким покарання замінене більш м'яким, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення за правилами, передбаченими статтею 81 цього Кодексу.

7. Якщо особа, відбуваючи більш м'яке покарання, вчинить новий злочин, суд до покарання за знову вчинений злочин приєднує невідбуту частину більш м'якого покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 цього Кодексу.

8. Відбута частина строку покарання не може бути меншою шести місяців.

9. При заміні невідбутої частини покарання більш м'яким щодо засудженого, якому покарання було пом'якшено актом амністії, помилування або за рішенням суду, фактично відбута частина покарання обчислюється виходячи з покарання, встановленого актом амністії, помилування або рішенням суду.

Список використаних джерел

1. Яковець І.С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким [Текст]: монографія / І.С.Яковець. – РІ, 2012. – 212 с.

Чебоненко С. О.,
проректор Академії Державної
пенітенціарної служби з
наукової та методичної роботи,
кандидат педагогічних наук,
доцент

ПЕНІТЕНЦІАРНА ПРОБАЦІЯ ЯК ШАНС ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ЗВІЛЬНЮЮТЬСЯ В УКРАЇНІ

Закон України «Про пробацію» [2] містить норми, що зокрема визначають види пробації, до яких віднесено, згідно зі ст. 8 цього закону, і пенітенціарну пробацію.

Стаття 11 [2] дає визначення «пенітенціарної пробації», згідно якому вона означає підготовку осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання.

Стаття 94 Кримінально-виконавчого кодексу України визначає структурні дільниці виправних і виховних колоній. Так, у виховних колоніях створюються дільниці соціальної адаптації, в яких тримаються засуджені, що правомірно себе поведуть і сумлінно ставляться до навчання та праці і яким до звільнення залишається не більше шести місяців.

Слід відзначити, що підготовка до звільнення неповнолітніх (ст. 11 [2]) передбачає спільну діяльність органу пробації з державними органами та органами місцевого самоврядування, що сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у:

- визначенні місця проживання після звільнення;
- влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених;

- госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги;
- працевлаштуванні працездатних осіб.

Наведений перелік заходів у Законі України «Про пробацію» значно ширший ніж в Кримінально-виконавчому кодексі України й спрямований на надання соціальної допомоги неповнолітнім, які звільняються з місць позбавлення волі. В цьому випадку, орган пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їхній соціальний захист і профілактику правопорушень, забезпечує підготовку до звільнення й сприяння соціальній адаптації неповнолітніх, звільнених з місць позбавлення волі.

Проте, підготовка до звільнення є завершальним етапом пенітенціарної пробації, протягом якої, перебуваючи у виховній колонії, відносно неповнолітніх, «з урахуванням їхніх вікових та психологічних особливостей, створюються умови для забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактики агресивної поведінки, мотивації позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків, залучення засуджених неповнолітніх до навчання та здобуттю ними повної загальної середньої освіти» (ст. 12 [2]).

Особливостями сприяння соціальній адаптації неповнолітніх є і те, що з ними проводиться системна робота як з боку персоналу виховної колонії, так і з боку працівників органу пробації, волонтерів, державних та громадських інституцій, батьків або їхніх законних представників.

Проблему сприяння соціальній адаптації неповнолітніх передбачається вирішити за рахунок проведення соціально-виховної роботи, що здійснюється за індивідуальним планом роботи із засудженим з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної й інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участі у виховних заходах і соціально-корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи (ст. 13 [2]).

Соціальну адаптацію людини, як правило розглядають через вивчення потреб, що викликають цю адаптацію. О. Третяк, у

своєму монографічному дослідженні, провівши широкий аналіз психолого-педагогічної літератури, вказує на те, що поява новизни в навколишньому (або внутрішньому) середовищі, обумовлює мотивацію людини до дій, яка не лише запускає процес адаптивної діяльності, а й допомагає обрати тактику адаптивної поведінки. Отже, адаптація людини, що мотивована орієнтувальними потребами, має активний характер, спрямована на усунення її недостатньої орієнтованості, спричиненої появою новизни в навколишньому світі [4].

Інші дослідники, трактують соціальну адаптацію як різновид соціалізації особистості. «Соціалізація (лат. «socialis» – суспільний) – це процес засвоєння індивідом певної системи знань соціальних норм і культурних цінностей, настанов і зразків поведінки, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства, до якого він належить» [3, с. 29].

У цьому випадку не розглядається основа прояву активності людини – потреба. Адже засвоєння певних норм та знання соціальних норм не завжди стримує особистість від проявів асоціальної поведінки і навпаки, не знання кримінального права не означає, що людина буде вчиняти злочини. Незадоволення ж потреб, як правило, є підґрунтям для дезадаптації в навколишньому середовищі та скоєнні нових деліктів.

Орієнтувальні потреби людини перебувають у тісному взаємозв'язку з її поведінкою. Л. Гримак наголошує на тому, що «орієнтувальні потреби мають структуру, до якої входять пізнавальна потреба, потреба в емоційному контакті, а також потреба в розумінні змісту життя. Кожна з цих потреб зумовлює відповідні види адаптивної поведінки людини. Мета поведінки – досягти адекватного оцінювання змін середовища та нової ситуації загалом, визначити значущість цих змін для себе та для ефективної взаємодії із середовищем, а також потреби коригування цієї взаємодії, шляхи її здійснення» [1, с. 157].

Неповнолітні засуджені, перебуваючи в середовищі виховної колонії, проходять процес адаптації до нових умов, які відрізняються від тих, в яких вони перебували на волі. Засвоєння певних норм поведінки, системи взаємовідносин, на які накладає суттєвий відбиток кримінальна субкультура змушує їх дотримуватись норм поведінки та відносин, що схвалюються в

цьому середовищі. Не останню роль в адаптації неповнолітнього відіграє мікросередовище до якого він належить і яку соціальну роль в ньому виконує та який має соціальний статус.

Пенітенціарна пробація не повинна починатися за 6 або 3 місяці до звільнення неповнолітнього. Її не можна розглядати як фінішний етап відбування неповнолітнім кримінального покарання, вона має виступати як шанс підвищення соціальної адаптації впродовж всього терміну знаходження засудженого в умовах ізоляції за рахунок:

- підтримання позитивних соціальних зв'язків з батьками або їхніми законними представниками;

- сприяння з боку адміністрації виправної колонії, працівників органу пробації, волонтерів, громадських (спостережна комісія) та державних інституцій (органи і служби у справах дітей та ін.), адаптації до специфічних умов ізоляції, а в подальшому – підготовці до звільнення та постпенітенціарному супроводу;

- створення умов для активного залучення неповнолітніх засуджених до повноцінного соціального функціонування: навчання, отримання професії, лікування;

- психологічного супроводу (розширення світогляду; отримання навичок комунікації та безконфліктного співіснування; розвиток вольових якостей та позитивних рис характеру; гальмування негативних звичок; формування установок та здатності до самостійного вирішення проблем; формування адаптаційних вмінь та моральних позицій; психокорекція, тренінгові форми набуття соціальної компетенції);

- задоволення потреб та інтересів, що обумовленні віковими особливостями (заняття фізичною культурою, культурно-масова робота);

- врахування проблем, що пов'язані із протиправною поведінкою та ризиком скоєння повторних правопорушень;

- окреслення мети життя після звільнення з місць позбавлення волі та визначення можливостей неповнолітнього для своєчасного надання допомоги (соціальної, юридичної, психологічної, медичної);

- обізнаності неповнолітніх в своїх правах та обов'язках.

Отже, пенітенціарна пробація може виступати як шанс підвищення ефективності системи соціальної адаптації неповнолітніх, які звільнюються в Україні завдяки взаємодії органів пробації й установ виконання покарань, волонтерів, батьків або їхніх законних представників, органів праці та соціального захисту населення, центрів зайнятості для надання особам, які можуть бути звільнені від відбування покарання та відбули покарання, допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні, соціальній адаптації.

Список використаних джерел

1. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики. Введение в психологию активности / Л. П. Гримак. – [2-е изд., доп.]. – М. : Политиздат, 1989. – 319 с.

2. Про пробацію. Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.93).

3. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

4. Третяк О. С. Теоретико-методологічні засади проведення соціальної та виховної роботи із засудженими до позбавлення волі : монографія / Олена Станіславівна Третяк. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 400 с.

Черезов Ю. О.,
старший викладач кафедри
фізичної підготовки Академії
Державної пенітенціарної
служби
Гончар В. В.,
викладач кафедри фізичної
підготовки Академії Державної
пенітенціарної служби

СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З УРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ЗАСУДЖЕНИХ

Сьогодні перед вищими навчальними закладами стоїть важливе завдання – створення умов для збереження здоров'я студентів та курсантів під час навчання.

Постає проблема нових якісних підходів до навчання, які б відповідали потребам професійної спеціальної фізичної підготовки майбутніх правоохоронців. Вирішення цієї проблеми стає можливим завдяки поєднанню загальної та спеціальної фізичної підготовки, використанню у навчальному процесі зі спеціальної фізичної підготовки елементів високих спортивних технологій, які ґрунтуються на сучасних досягненнях теорії спорту, біомеханіки спортивних рухів, методології підготовки висококваліфікованих спортсменів, спортивної педагогіки.

Спеціальна фізична підготовка в системі ДПтС України є складовою частиною фахової підготовки, важливою і невід'ємною частиною навчання і виховання особового складу. Як навчальна дисципліна у навчальних закладах ДПтС України вона має на меті забезпечення підготовки спеціалістів пенітенціарної системи з високим рівнем різносторонньої фізичної підготовленості, здатних ефективно вирішувати оперативно-службові завдання, стійко переносити великі розумові, нервово-психічні, морально-вольові та фізичні навантаження без зниження професійної працездатності при роботі з уразливими категоріями засуджених та звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Зважаючи на специфіку навчального закладу необхідно зазначити, що накази Міністерства юстиції, а саме на Наказ від 8 вересня 2015 року № 1675/5 «Про затвердження Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України», в якому визначну роль займає фізична підготовка персоналу ДПтС України, що включає в себе крім занять з «Фізичного виховання», які плануються відповідно до чинного законодавства (тобто МОН), «Спеціальну фізичну підготовку» метою якої є забезпечити фізичну готовність персоналу до службової діяльності та дій в екстремальних ситуаціях.

Спеціальна фізична підготовка є однією з ключових дисциплін, які викладаються курсантам впродовж усього періоду навчання в Академії Державної пенітенціарної служби. Вона є однією з головних складових фізичної культури і спорту, основним завданням котрих згідно зі ст.2 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» є «постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення, сприяння економічному і соціальному прогресу суспільства, а також утвердження міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві», спеціальна фізична підготовка впливає на безпосереднє якісне виконання завдань служби, збереження життя та здоров'я співробітника, засуджених та звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Курсанти Академії мають можливість за роки навчання досягти достатнього рівня розвитку основних фізичних якостей, а також вмінь і навичок рухової діяльності, які необхідні для успішного виконання службових обов'язків в реальних оперативних ситуаціях, запобігання порушень прав уразливих категорій засуджених та осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

З метою виконання поставлених завдань спеціальна фізична підготовка включає в себе елементи рукопашного бою та САМБО. Від опанування якими залежить рівень професіоналізму та безпеки працівника ДПтС України. Крім того вона впливає на рівень морально-психологічної підготовки працівників. Сприяє

формуванню таких якостей як сміливість, сила, впевненість та витривалість.

Спеціальну фізичну підготовку доцільно поєднувати із фізичним вихованням. Оскільки останнє створює підґрунтя фізичного загартування, яке необхідно при опануванні прийомів рукопашного бою. Додатково рівень індивідуальної спеціальної фізичної підготовки курсантів слід підвищувати в процесі підготовки до змагань з рукопашного бою, самбо та інших видів спортивних єдиноборств.

Спеціальна фізична підготовка організовується і проводиться з урахуванням особливостей спеціалізації та призначення і має свою спеціальну направленість, яка забезпечується різними формами занять, серед яких є: ранкова фізична зарядка; навчальні заняття; самостійні тренування; заняття у спортивних секціях; перевірка спеціальної фізичної підготовки.

На заняттях зі спеціальної фізичної підготовки розглядаються наступні навчальні питання: теоретичні основи рукопашного бою, основні положення рукопашного бою, техніка виконання кидків, ударів руками та ногами, техніка виконання захисту від ударів руками та ногами, способи затримання без зброї і супроводження, утримання, визволення від захватів, обшук та зв'язування, способи обеззброєння при ударі ножом та підручними засобами, способи обеззброєння при загрозі пістолетом, способи взаємодопомоги при затриманні, техніка проведення комбінацій із головних прийомів рукопашного бою, навчально-тренувальні поєдинки, техніко-тактичні дії під час відбиття групового нападу, інструктивно-методичний практикум, техніка подолання природних перешкод, техніка подолання смуги перешкод, комплексно-практичні заняття, контрольно-перевірочне заняття та правомірність застосування прийомів рукопашного бою і спеціальних засобів щодо засуджених та осіб взятих під варту.

Заняття по теоретичному розділу включають проведення лекції, бесід в процесі практичних занять, а також самостійне опрацювання: нормативно-правової бази яка регулює застосування фізичної сили та спеціальних засобів, в тому числі щодо застосування їх до уразливих категорій засуджених.

Практичні заняття проводяться як в спортивних залах так і на відокремлених майданчиках, смугах перешкод, а також в умовах, моделюючих екстремальні ситуації службової діяльності співробітників кримінально-виконавчої служби.

При навчанні прийомам рукопашного бою курсантам доводяться правові підстави їх застосування в різних умовах. Вони навчаються правильному застосуванню прийомів рукопашного бою, що дозволяє приголомшити противника, не наносячи значної шкоди його здоров'ю.

Під час проведення занять на вулиці приділяється більше уваги загально-фізичній підготовці та навчити курсантів основам рукопашного бою, котрому приділяється більше всього уваги в період навчання, а саме: правильній постановці кулака, бойовим стійкам, правильності перенесення центру тяжкості під час нанесення удару, руху в бойовій стійці, приділити більше уваги вправам на розвиток координації руху та таким, що сприяють зміцненню вестибулярного апарату, і є можливість виконувати їх на вулиці без додаткового забезпечення спортивним інвентарем.

Крім практичних занять навчальною програмою передбачені самостійні заняття з фізичної підготовки та заняття в секціях з боротьби САМБО та рукопашного бою. Під час самостійних занять курсанти виконують кидки з захопленням ніг, підніжки, кидки через стегно. Особлива увага приділяється захисту від ударів руками та ногами, способам затримання без зброї і супроводження, больовим прийомам.

Саме самостійні заняття з цього напрямку сприяють більш успішному засвоєнню навчальної програми, доповнюють і надають процесу фізичної підготовки безперервного характеру, забезпечуючи тим високу ефективність всієї системи фізичної підготовки. На цих заняттях курсанти мають можливість оволодіти цілим рядом нових рухливих навичок та умінь не передбачених навчальною програмою, розширити діапазон рухливих навичок, підвищити спортивну майстерність.

Поряд із самостійною роботою зі спеціальної фізичної підготовки організовується індивідуальна робота курсантів з метою підвищення особистого рівня фізичної підготовки.

В процесі індивідуальних занять курсанти набувають умінь: планування та проведення занять зі спеціальної підготовки, виконання фізичних вправ; контролю за своїм фізичним і

функціональним розвитком; усунення нестач в рухливих навичках; підвищення рівня теоретичних знань в галузі фізичної підготовки.

Враховуючи вищевикладене слід визначити такі основні завдання, які покладені на спеціальну фізичну підготовку: оздоровче завдання (зміцнення здоров'я, загартовування організму); освітнє завдання (формування рухових навичок та вмінь, формування знань щодо застосування фізичної сили та спеціальних засобів при роботі з уразливими категоріями засуджених та осіб звільнених від відбування покарань з випробуванням, звільнених вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років); виховне завдання (виховування інтересу до активної рухової діяльності, формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами); підготовка фахівців з різностороннім рівнем фізичної підготовленості, здатних ефективно вирішувати службові завдання, стійко переносити високі розумові, нервово-психічні, морально-волові та фізичні навантаження, сприяти вирішенню завдань навчання і виховання.

При проведенні занять зі спеціальної фізичної підготовки особлива увага приділяється профілактиці травматизму. Викладачі, пари проведенні різних видів занять, суворо дотримуються правил раціональної методики навчання й тренування, враховуючи індивідуальні особливості курсантів, забезпечують необхідне страхування при виконанні вправ, навчають правилам страхування та самострахування.

Все це обумовлює велике значення спеціальної фізичної підготовки у відомчих навчальних закладах ДПтС України, як фактора підвищення рівня готовності працівника до дії в екстремальних ситуаціях при виконанні службових обов'язків та запобігання порушення прав уразливих категорій засуджених та звільнених.

Шумейко З. Є.,
доцент кафедри іноземних мов
та ділової української мови
Академії Державної
пенітенціарної служби,
кандидат педагогічних наук

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ ЗА ЗБІРКОЮ МАТВІЯ НОМИСА «УКРАЇНСЬКІ ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВ'Я І ТАКЕ ІНШЕ»

Фольклор, як літературно-художня і філософсько-педагогічна категорія, репрезентує накопичений певним етносом соціокультурний досвід, пов'язує теперішнє, минуле й майбутнє і передає їх у спадок нащадкам.

Прислів'я і приказки є узагальненою пам'яттю українців, висновками з їхнього життєвого досвіду. Завдяки своїй афористичній формі й повчальному змісту вони репрезентують погляди народу на етику, мораль, історичні й політичні події.

Паремії – синкретичне мистецтво, що впливає насамперед на чуттєво-емоційну сферу, утілюючи суспільні цінності не в логічні схеми, а в художні образи. Як важливий елемент етнічного, вони виконують пізнавально-орієнтувальну, регулювальну та захисну функції.

Уся сукупність прислів'їв і приказок є своєрідним кодексом правил, якими людина має керуватися у повсякденному житті. Вони не лише констатують чи описують якийсь факт, а рекомендують, застерігають, схвалюють або засуджують певні вчинки чи думки.

Прислів'я і приказки є естетичною системою, яка охоплює всі сторони виховання, діє на всіх етапах формування й розвитку особистості, враховує особливості цих етапів.

Збірка відомого українського письменника, етнографа, фольклориста, мовознавця, педагога, громадського діяча Матвія Номиса (1823–1901) «Українські приказки, прислів'я і таке інше» [2] є своєрідним зводом українського паремійного матеріалу, підсумком усієї пошукової і дослідницької роботи на період другої половини ХІХ ст.

Новаторство збірки полягає в тому, що вперше в українській фольклористиці був застосований тематичний принцип розподілу прислів'їв і приказок. Дослідники-фольклористи зазначають, що такий підхід був більш доцільним і зручним для користування, ніж абеткове розміщення тексту за першим словом прислів'я чи приказки [1].

Упорядник розподілив прислів'я і приказки за темами, що відображали відповідні ділянки життя, праці, побуту, звичаїв, світогляду народу: вірування, явища природи, історичне минуле, соціальні відносини, різні моральні вади, розумові здібності людини, родинне життя, молодість, старість, здоров'я, хвороби, смерть, дозвілля та інше. До збірки з усього зібраного вітчизняними пареміографами матеріалу внаслідок ретельного відбору було вміщено лише десяту частину.

Михайло Пазяк поділив зміст збірки на дві частини: більша – прислів'я і приказки, менша – загадки. Паремійний матеріал першої частини має двадцять розділів: вірування; природа, пори року; історичне минуле; сила і воля людини; соціальні відносини, доля, лихо; моральні вади; людська вдача; скупість і щедрість; розум, дурощі; правда, брехня; «багато»-«трохи»; здоров'я, хвороби, смерть; кохання, одруження; сусіди, куми; «своє»-«чуже»; господарська діяльність; лінощі; зовнішній вигляд; спів, танці [1, с. 80].

Аналіз кожного розділу збірки дає можливість сформулювати відповідні висновки щодо того чи іншого явища, виробити концепцію народної моралі, схарактеризувати духовну культуру українського народу.

Аналіз паремій, уміщених у збірці «Українські прислів'я, приказки і таке інше», дав змогу виділити і схарактеризувати основні напрями педагогічного досвіду українського народу, як-от:

– розумове виховання, яке передбачає цілеспрямований вплив дорослих на розвиток активної розумової діяльності дітей (збірка містить рекомендації щодо розумового розвитку дітей; урахування їхніх вікових, психологічних і розумових особливостей; визначає роль школи у вихованні молодого покоління, а також значення позитивного прикладу для навчання);

– моральне виховання, основними засобами якого є схвалення й осуд, що базувалися на суспільних і релігійних нормах (засудження вад людського характеру, зокрема гордині, упертості, підступності, пихатості, вередливості, в'їдливості; аналіз впливу поганого товариства на людину; заклик до компромісів і мирного розв'язання суперечок);

– релігійне виховання, яке мало здійснюватись відповідно до норм і принципів християнської моралі (постійна відповідальність за свої вчинки і чистоту думок, гуманне й толерантне ставлення до інших людей);

– родинне виховання, яке розглядається як цілеспрямований, організаційний процес формування особистості дитини під керівництвом батьків та близьких родичів, що забезпечує гармонійний розвиток особистості та підготовку її до трудової й громадської діяльності, з використанням засобів любові до дитини, раціонального режиму, слова, праці, усної народної творчості та національних традицій, звичаїв, обрядів, покарання та заохочення;

– соціальне виховання, що полягало в ознайомленні дитини з нормами і звичаями громадського життя, було спрямоване на виховання майбутнього члена громади, ознайомлення з особливостями поведінки в різних ситуаціях;

– трудове виховання, яке пов'язане з практичною зорієнтованістю народних знань: запропоновані упорядником паремії є результатом узагальнення досвіду багатьох поколінь українців, їхня мета – передати нащадкам корисні знання щодо різних сфер побуту і культури, застерегти від помилок, сприяти ефективному веденню господарства;

– фізичне виховання, спрямоване на збереження і передачу здоров'я від батьків до дітей;

– естетичне, яке передбачало формування в молоді естетичних смаків і почуттів через розвиток їхньої фантазії і творчості, долучення до народно-обрядового мистецтва, виховання бережливого ставлення до природи.

Структура збірки паремійного матеріалу Матвія Номиса дає змогу стверджувати, що упорядник розробляв свою концепцію народної етики й моралі на основі принципів етнопедагогіки: приприродовідповідності, культуровідповідності, народності виховання, виховання в праці, єдності навчання і виховання,

зв'язку з життям рідного народу, гуманізму, активності й ініціативності виховання, орієнтації на загальнолюдські моральні цінності.

Матвій Номис був апологетом виховного ідеалу, що ґрунтувався на загальнолюдських і традиційних національних цінностях, пріоритетними рисами визнавались гуманність, творення добра та боротьба зі злом, скромність, потяг до правди, краси і любові, чесність, гідність, працьовитість; особлива увага приділялася знанню рідної мови, історії, літератури, почуттям патріотичного обов'язку, любові до рідної культури, трудовій діяльності на користь суспільному загалу.

Основними засобами виховання Матвій Номис вважав рідну мову, усну народну творчість, національну міфологію і символіку, народне мистецтво, традиції, звичаї, обряди, ігри, усі жанри фольклору, працю, природу, побут, громадську думку, суспільний досвід, книги, мистецтво.

Отже, збірка прислів'їв і приказок, впорядкована Матвієм Номисом, – це своєрідна естетична система виховання, яка регулює всі аспекти життя людини від народження до смерті. Сукупність цих засобів художньо-виховного впливу дає змогу виховати гармонійно розвинену особистість – національно свідому, інтелектуально та емоційно багату, фізично здорову людину.

Список використаних джерел

1. Пазяк М. М. З історії збирання, систематизації та видання прислів'їв і приказок / Михайло Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1977. – № 5. – С. 78–86.

2. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники Опанаса Марковича і других. Впорядкував і видав Матвій Номис. Перевидав Дмитро Гулей. – Торонто–Київ : Друкарня Бескид, 1993. – 612 с.

Шумна Л. П.,
завідувач кафедри теорії та
історії держави і права,
конституційного права Академії
Державної пенітенціарної
служби, доктор юридичних
наук, доцент

ОСОБЛИВІ ПОТРЕБИ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я ЗАСУДЖЕНИХ, ХВОРИХ НА ХРОНІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ, У Т.Ч. ВІЛ/СНІД ТА ТУБЕРКУЛЬОЗ

Слід визнати, що місця позбавлення волі є осередком підвищеного ризику інфікування. Однією із задач немедичного персоналу колонії є формування навичок безпечної поведінки засуджених в аспекті проведення з ними соціально-виховної роботи за напрямком санітарно-гігієнічного виховання. Проблема полягає в тому, що сьогодні немедичний персонал колоній, який має безпосередньо проводити соціально-виховну роботу за даним напрямком, спеціально не готують до того, щоб він здійснював відповідну інформаційну і консультативну роботу. У цьому контексті гострою постає проблема підготовки персоналу, зокрема, до профілактики ВІЛ/СНІДу тощо.

Багато осіб у виправних установах ще до засудження належали до маргінальних груп населення, наприклад, до споживачів ін'єкційних наркотиків, ризик зараження ВІЛ серед яких вже і так був підвищеним. Маргінали (з лат. – ті, хто знаходяться на краю) представляють три категорії індивідів:

- 1) ті, хто не бажає поділяти ціннісні орієнтації соціуму;
- 2) нездатні адекватно інтегруватися в товариство з огляду на свої інтелектуальні, психічні або соціальні особливості;
- 3) які мають природжені відхилення від прийнятих норм.

Для особистостей маргінального типу характерні деякі загальні особливості соціально-психологічного плану: стан непевності, коливання між агресивністю і пригніченістю (результат невизначеності в завтрашньому дні, блокади життєво важливих цілей); наявність екстремізму (в ідеології), здатності бути об'єктом маніпулювання (у поведінці); нестійкість, схильність до впливу спонукань і настроїв, а не розуму

(у психології); насторожене ставлення до можливостей змін, схильність до агресивного захисту свого статусу через страх перед подальшим погіршенням свого становища; відсутність вмінь та навичок користуватися демократичними інструментами для захисту своїх прав і свобод, що нерідко штовхає їх до екстремістських форм протесту.

Враховуючи їхній спосіб життя на волі, в колонії перебуває значна кількість засуджених, які мають обмежені можливості. До цієї групи відносяться ті люди, які: мають функціональні обмеження; нездатні до якоїсь діяльності в результаті захворювання; нездатні до якоїсь діяльності в результаті відхилень або хиб розвитку; нездатні до якоїсь діяльності в результаті нетипового стану здоров'я; нездатні до якоїсь діяльності внаслідок неадаптованості зовнішнього середовища до особливих потреб індивіда.

У товаристві засуджених стосовно осіб з обмеженими можливостями зберігаються стійкі соціокультурні стереотипи, що створює для таких людей низку проблем щодо їхньої адаптації в соціальному середовищі через порушення принципів людської гідності залежно від стану фізичного й психічного здоров'я, соціального статусу.

Одностатеве середовище, в якому перебувають засуджені, характеризується боротьбою за владу, конфліктністю, насильством відносно слабких осіб, які зазнають насильство відносно себе як примус для досягнення відповідних цілей – приниження особи, зниження їх соціального статусу тощо. Насильство може набувати форми одностатевого згвалтування перед переведенням жертв насильства до когорти «відторгнутих».

Тривале перебування засуджених в місцях позбавлення волі, розрив позитивних соціальних зв'язків робить їх самотніми. Феномен «самотності» характеризується соціально-психологічним станом відсутності соціальних контактів, поведінкової відчуженості та емоційної ізоляції індивіда. Для засуджених, які перебувають в інтенсивному й тісному спілкуванні з іншими людьми в емоційно перевантаженій атмосфері, неминучим є прояв синдрому «емоційного вигорання».

Таким чином, до «групи ризику» щодо зараження на ВІЛ/СНІД в колонії можна віднести наступні категорії людей, чий соціальний стан за тими або іншими ознаками не має стабільності, які практично не можуть поодинці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті: інвалідів; людей з відхиленою (асоціальною, девіантною) поведінкою; розумово відсталих; людей, які зазнали насильства; алкоголіків; наркоманів; представників сексуальних меншин тощо.

Позбавлення волі завжди руйнує раніше утворену систему взаємовідносин між людьми. Страждаючи від вимушеної ізоляції, засуджений з перших днів свого перебування в установі починає підшукувати собі друга, товариша, однодумця, людину із схожою долею та потребами, прагне до «вільного» спілкування.

Люди з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, традиційною, наркозалежні, хворі на гепатит В, С, туберкульоз, захворювання, що передаються статевим шляхом тощо потрапляють в систему міжособистісних групових стосунків залежно від набутого неформального соціального статусу.

Правила внутрішнього розпорядку колонії забороняють індивідуалізувати простір. Природне реагування зводиться до пошуку засудженими «квазіприватного простору», де індивід умовно може залишатися на самоті і де йому забезпечена мінімальна воля дій і низка прав, якими він не ділиться ні з ким. Наркотики, в даному випадку, дозволяють засудженому відірватися від реальності, відчутти бажані психічні стани ейфорії, кайфу, що не можливі в умовах «емоційного голоду» в колонії.

З іншого боку, тотальна норматизація діяльності, побуту, спілкування лише підвищує імовірність порушень, викликає в засуджених стан постійної тривоги й напруги. Чекання можливого покарання для багатьох є нестерпним.

У таких умовах неминучі деформації різних сфер психіки особистості засудженого, насамперед – ціннісної. Деякі цінності і потреби втрачають зміст узагалі, значущість інших – гіпертрофується.

Таким чином, щоб вижити в мінливому суперечному середовищі, засудженому доводиться адекватно поводитися з точки зору групової психології, що може бути досягнуто через вибір конформної моделі поведінки.

Розрізняють три моделі такої поведінки: поведінкову (прагнення «бути разом з групою»); пов'язану із зміною ставлення або переконання; пов'язану з виявом конформних властивостей особистості.

Несприятлива ситуація у колоніях пов'язана з розповсюдженням ВІЛ-інфекції ще більше стає загрозливою у зв'язку з високою захворюваністю засуджених туберкульозом та гепатитом В і С.

Високому рівню захворюваності на ВІЛ/СНІД та туберкульоз в установах Державної пенітенціарної служби України сприяють: значна поширеність ВІЛ-інфекції серед засуджених та слідчо-заарештованих; широка поширеність супутніх захворювань, наркоманії, алкоголізму внаслідок приналежності значної частини осіб позбавлених волі до маргінальних груп населення, яких важко залучити до обстеження на туберкульоз у цивільних установах; скупченість, проживання засуджених у приміщеннях типу гуртожитку з наявністю великого і тісного кола контактних осіб; стресовий фактор; застаріла матеріально-технічна база установ охорони здоров'я Державної виконавчої служби України тощо.

Серед профілактичних заходів можуть бути: бесіди на теми, що пов'язані із ризикованою поведінкою засуджених, яка може призвести до інфікування ВІЛ; інформація про способи передачі ВІЛ-інфекції та шляхи запобігання її розповсюдження; інформування про права ВІЛ-інфікованих та порядок проведення добровільного тестування; пропаганда здорового способу життя та правила безпечного поводження під час побачень; інформування про існуючі методики лікування ВІЛ/СНІДУ; державні і недержавні установи і організації, які надають підтримку ВІЛ-позитивним людям.

Найбільш схильними до ризикованих форм поведінки є люди зі зниженою самооцінкою, відсутністю співчуття, з невмінням накопичувати свій та чужий досвід переживань та приймати рішення в складних ситуаціях.

З метою профілактики інфікування ВІЛ, саме з цією категорією засуджених треба постійно проводити відповідну роботу, допомагати їм в адаптаційний період, озброювати їх інформацією про ризик небезпечних форм поведінки.

Найбільш ефективними, цікавими та привабливими методами профілактичної роботи для засуджених є бесіди з використанням наочних посібників, відеоматеріалів, дискусії та тренінги.

Таким чином, підвищення рівня знань засуджених стане ефективним поштовхом до формування здорової поведінки та відмови від небезпечних вчинків.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Соціальна робота із засудженими в Україні : навч. посіб. / Богатирьов І. Г., Лучко С. В., Пузирьов М. С. ; за заг. ред. І. Г. Богатирьова. – К. : ВД «Дакор», 2013. – 200 с.

2. Лютий В. П. Індивідуальна робота у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки / В. П. Лютий // Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / [О. В. Безпалько, Н. В. Зимівець, Т. В. Журавель та ін.] ; за заг. ред. Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях. – К. : ВГЦ “Волонтер”, 2007.

3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник / Максимова Н. Ю. – К. : Либідь, 2011. – 520 с.

4. Организация и поддержка служб по социальному сопровождению для уязвимых групп : руководство для тренера / [Д. Речнов, А. Аржаникова, З. Бартенева и др.]. – М. : СПИД Фонд Восток-Запад, 2008. – 97 с.

5. Рекомендации по организации программ социального сопровождения для уязвимых групп : практ. пособ. для соц. работников. – Алматы : СПИД Фонд Восток-Запад, 2007. – 157 с.

Яворська О. О.,
аспірант кафедри
адміністративного права і
процесу Міжнародного
університету «Україна»

ВИМОГИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

За даними міжнародних організацій, які здійснюють моніторинг (анг. monitoring – той, хто попереджає, застерігає, радник, консультант [1, с. 764]) дотримання прав людини в місцях позбавлення волі, щорічно в Україні трапляються непоодинокі випадки жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження персоналу ДКВСУ стосовно засуджених [2]. Зокрема, у доповідях Європейського Комітету із запобігання тортурам піддано серйозній критиці багато аспектів кримінально-виконавчої діяльності, а також зазначено, що незадовільні умови тримання засуджених у місцях позбавлення волі, насамперед у СІЗО, переповненість місць попереднього ув'язнення, безліч інших недоліків, які стосуються харчування ув'язнених, медичного обслуговування, поводження з ними персоналу УВП – усе це є елементом такого поводження, що принижує гідність засуджених [3, с. 33].

Одним із приводів для таких висновків стало невиконання або неналежне виконання керівництвом ДПтСУ та територіальних управлінь, а також персоналом виправних колоній низки міжнародних нормативно-правових актів у сфері службової діяльності, включаючи кримінально-виконавчу діяльності. До таких, зокрема, слід віднести:

1) Загальну декларацію прав людини, у ст. 3 якої зазначено, що кожна людина має право на особисту недоторканність, а в ст. 5 – те, що ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, ставлення чи покарання [4, с. 9]. Такі ж положення, зокрема, визначені й у ч. 3 ст. 50 КК України та ч. 1 ст. 1, 10 КВК України;

2) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який також одним із пріоритетних визнав право на особисту недоторканність (ст. 9) і закріпив принцип діяльності кожної держави із запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими (ст. 7, 10, 11 та ін.) [5, с. 15]. Аналогічне положення відображено в ст. 28 Конституції України та ст. 5 КВК, ураховуючи, що, як форма вияву соціальної та моральної свободи, поняття гідність включає в себе право людини на повагу, визначення її прав і однозначно передбачає усвідомлення нею свого обов'язку й відповідальності перед суспільством [6, с. 82];

3) Декларацію про права та обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальноприйняті права людини і основні свободи, у ч. 1 ст. 2 якої зазначено про те, що кожна держава несе головну відповідальність та обов'язок захищати, заохочувати та здійснювати всі права людини й основні свободи, зокрема, шляхом ужиття таких заходів, які можуть бути необхідними для створення всіх необхідних умов у соціальній, економічній та політичній, а також в інших сферах і правових гарантій, необхідних для забезпечення того, щоб усі особи під її юрисдикцією, індивідуально та спільно з іншими, могли користуватися всіма цими правами і свободами на практиці [7, с. 30];

4) Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, у принципах 1, 3, 4, 6 та ін. якого визначено правові механізми та гарантії реалізації зазначеними особами права на особисту безпеку [8, с. 34–35];

5) Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, у п. 9 Спеціальних положень яких зазначено, що ці засоби застосовуються лише у випадках самооборони або захисту інших осіб від неминучої смерті, або серйозного поранення, або з метою запобігання вчиненню особливо тяжкого злочину та ін. [9, с. 43], що, безсумнівно, створює додаткові правові гарантії для забезпечення особистої безпеки засуджених;

6) Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку, ст. 2 якого передбачає, що під час виконання своїх обов'язків зазначені особи поважають і захищають людську гідність; підтримують і захищають права людини стосовно всіх осіб [10, с. 79];

7) інші міжнародно-правові акти, що пов'язані з регламентацією діяльності у сфері виконання покарань.

При цьому важливе значення мають, насамперед, ті правові джерела, що безпосередньо стосуються службової діяльності персоналу виправних колоній. Зокрема, у ст. 5 Кодексу поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку зазначено: «Жодна посадова особа у підтриманні правопорядку не може здійснювати, підбурювати чи терпимо ставитися до будь-якої дії, що являє собою тортури або інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання, і жодна посадова особа у дотриманні правопорядку не може посилатися на розпорядження вищих осіб чи інші виняткові обставини, такі як: стан війни чи загроза війни, загроза національній безпеці, внутрішня політична нестабільність або будь-яке інше надзвичайне становище, для виправдання тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання». У ст. 7 цього ж Кодексу йдеться про те, що посадові особи у дотриманні правопорядку не чинять будь-яких актів корупції. Вони також всебічно перешкоджають таким актам і борються з ними; у ст. 8 зазначено, що посадові особи у дотриманні правопорядку поважають закон та цей Кодекс. Використовуючи всі свої можливості, вони також запобігають і всебічно перешкоджають усім порушенням цього Кодексу.

Досить актуальним для з'ясування змісту предмета цього дослідження є окремі положення Особливих принципів застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, у яких визначено, що діяльність посадових осіб з підтримання правопорядку має важливе соціальне значення, і саме тому слід підтримувати на належному рівні і, за необхідності, покращувати умови праці цих посадових осіб, урахувавши, що загроза життю та безпеці посадових осіб з підтримання правопорядку має розглядатися як загроза стабільності суспільства в цілому, а також те, що ці посадові особи відіграють виключну роль у захисті прав людини на життя, свободу і безпеку, як це гарантовано Загальною декларацією прав людини та підтверджено Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: [в 6 т. Т. 3] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2001. – 792 с.
2. Предупреждение пыток в Украине : доклады Комитета Совета Европы по предупреждению пыток по итогам визита в Украину делегации Комитета в 1998, 1999 и 2000 гг. и ответы Правительства Украины на эти доклады. – [2-е изд., испр. и доп.]. – Донецк : Донецкий Мемориал, 2003. – 252 с.
3. Бущенко А. П. Проти катувань. Аналіз відповідності українського законодавства та практики стандартам і рекомендаціям Європейського комітету запобігання катуванням та жорсткому поводженню / Бущенко А. П. – Х. : Права людини; Харків. правозахисна група, 2005. – 240 с.
4. Загальна декларація прав людини // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 9-12.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 13–23.
6. Філософський словник. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1973. – 600 с.
7. Декларация о праве и обязанности отдельных лиц, групп и органов общества поощрять и защищать общепризнанные права человека и основные свободы // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 29–33.
8. Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 34-40.
9. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 40–45.
10. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 78–81.

ЗМІСТ

Передмова до видання	3
Борець Ю. В.	
Служба пробації: організаційна структура та засади діяльності	5
Головач А. А., Лисюк С. М.	
Фізичне виховання у контексті законодавства України	9
Гончаренко О. Г.	
До питання оцінки діяльності кримінально-виконавчої системи	13
Єрмак С. М.	
Особливості соціально-виховної роботи з жінками-матерями, які відбувають покарання у виді позбавлення волі	18
Журавська З. В.	
Стан досліджень у науці проблем, пов'язаних із забезпеченням права засуджених до позбавлення волі в Україні на особисту безпеку	23
Іваньков І. В.	
Служба пробації: міжнародна практика та національний підхід	27
Капленко Т. В.	
Юстиція щодо неповнолітніх в Україні, її відповідність міжнародним стандартам	39
Карелін В. В.	
Принцип гуманізму як основа до застосування заходів заохочення і стягнення у процесі відбування покарання у виді позбавлення волі	42
Карпенко Н. В.	
Особливості, суб'єкти, форми та способи протидії досудовому розслідуванню у виправних колоніях	45
Колб І. О.	
Характерні ознаки та способи вчинення посягань на особисту безпеку засуджених у виправних колоніях України	49
Колб О. Г.	
Правозастосовні та організаційні запобіжні заходи прокуратури в процесі нагляду за виконанням кримінальних покарань та постпенітенціарного впливу за особами, звільненими з місць позбавлення та обмеження волі	53
Колб С. О.	
Детермінанти вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами	56

Кузнєцов О. О. Аналіз кримінально-виконавчого законодавства в аспекті застосування інженерних і технічних засобів охорони та нагляду	59
Левчук Є. М. Про недоцільність декриміналізації ст. 391 у чинному законодавстві	65
Любич О. А. Історичний аналіз роботи з уразливими категоріями населення в Україні у ХІХ ст.	68
Мірошниченко О. М. Реалізація соціально-реабілітаційних програм для корекції поведінки суб'єктів пробації	73
Низовець О. М. Умови соціально-психологічної підготовки до звільнення неповнолітніх засуджених	80
Олійник О. І. Характеристика основних категорій уразливих засуджених у міжнародному пенітенціарному праві	85
Остапчук Л. Г. Особливості кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за законодавством зарубіжних країн	92
Педорич А. В. Антиморальна поведінка уразливих категорій як першопричина порушення законності	98
Підвисоцький Р. М. Окремі аспекти реалізації безпеки у виправних колоніях різних рівнів	105
Пузирьов М. С. Особливості континентальної (романо-германської) правової сім'ї як об'єкта дослідження у порівняльному кримінально-виконавчому праві	109
Ремега В. В. Шляхи удосконалення правових засад і практики їх реалізації у сфері застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених у місцях	

позбавлення волі в контексті змісту сучасної кримінально виконавчої політики України	115
Самофалов Л. П., Самофалов О. Л.	
Вплив освіти на формування правосвідомості і правової культури працівників пенітенціарної служби	119
Співак В. В.	
Релігія як засіб виправлення засуджених	124
Стеценко І. М.	
Формування готовності майбутніх працівників органу пробації до виконання завдань пробації	127
Супруненко Д. О.	
Стан наукового дослідження та концептуальне визначення прокуратури України як суб'єкта запобігання і протидії злочинам	133
Ткаченко О. Г.	
Виконання стягнень за адміністративні правопорушення як завдання служби пробації	136
Тогочинський О. М.	
Закріплення міжнародними нормами положень щодо утримання в пенітенціарних установах уразливих категорій засуджених	141
Третяк О. С.	
Характеристика принципів соціальної роботи з неповнолітніми, які відбувають покарання у виховних колоніях	145
Халимон С. І., Коломієць Н. В.	
Деякі питання удосконалення законодавства про застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким	154
Чебоненко С. О.	
Пенітенціарна пробація як шанс підвищення ефективності системи соціальної адаптації неповнолітніх, які звільнюються в Україні	158
Черезов Ю. О., Гончар В. В.	
Спеціальна фізична підготовка як складова професійної компетентності працівників, які працюють з уразливими категоріями засуджених	163

Шумейко З. Є.	
Основні напрями народного виховання за збіркою Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше»	168
Шумна Л. П.	
Особливі потреби в охороні здоров'я засуджених, хворих на хронічні захворювання, у т.ч. ВІЛ/СНІД та туберкульоз	172
Яворська О. О.	
Вимоги міжнародно-правових актів та зарубіжний досвід щодо забезпечення особистої безпеки засуджених до позбавлення волі	177

Наукове видання

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ
СТАНУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ
УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЗАСУДЖЕНИХ
ТА ЗВІЛЬНЕНИХ**

*Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 19–20 квітня 2016 року)*

Головні редактори – *Тогочинський О. М., Олійник О. І., Чебоненко С. О.*

Відповідальні редактори – *Мукишменко А. П., Пузирьов М. С.*

Підписано до друку 06.04.2016 р.

Формат 60x90/8

Умов. друк. арк. 23,12

Папір офсетний

Друк офсетний

Гарнітура Times New Roman

Зам. № 0171

Наклад 50 пр.

Видавець – Паливода Алла Володимирівна

03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е; тел./факс (044)351-21-91

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (серія ДК № 283 від 18.12.2000 р.)

Віддруковано в друкарні ФОП ПАЛИВОДА А. В.
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е; тел./факс (044)351-21-90